

Varga Esztella

**Amerikai-török bilaterális kapcsolatok a regionális biztonsági
komplexumok elméletének tükrében**

Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék

Témavezető:

Prof. Dr. Rostoványi Zsolt

egyetemi tanár

© Varga Esztella 2021.

Budapesti Corvinus Egyetem

Nemzetközi Kapcsolatok és Politikatudományi Doktori Iskola

Nemzetközi és Biztonsági Tanulmányok alprogram

**Amerikai-török bilaterális kapcsolatok a regionális biztonsági
komplexumok elméletének tükrében**

doktori értekezés

Varga Esztella

Budapest

2021.

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás.....	3
Táblázatok, ábrák, illusztrációk jegyzéke	4
Rövidítések	5
Bevezetés, problémafelvetés	6
I. Szakirodalmi áttekintés:	12
a. Geopolitikai elméletek	17
i. A geopolitika klasszikus elméletei	19
ii. A török geopolitikai gondolkodók	20
iii. Amerikai geopolitikai gondolkodók.....	22
b. Az amerikai nagystratégiák.....	32
c. Az amerikai nagystratégiák megjelenése a török külpolitikában	37
II. Elméleti háttér, módszertan.....	39
a. Regionális biztonsági komplexumok elmélete	39
b. A Koppenhágai Iskola	45
c. Kutatási kérdés, hipotézisek, a kutatás időbeli, térbeli lehatárolása	47
III. Amerikai külpolitika.....	50
a. Történelmi áttekintés	51
IV. Török külpolitika	64
a. Történelmi áttekintés	64
b. Török külpolitikai törekvések 2002-2010/2015	71
V. Amerikai-török kapcsolatok történeti áttekintése:	79
a. Bevezetés.....	79
b. A nászutas szakasz (1947-64):	81
c. A távolodás szakasza (1964 - 1980).....	85
d. Az újbóli közeledés szakasza (1980-2003).....	87
e. Amerikai-török kapcsolatok az AKP kormányok alatt – George W. Bush elnöksége (2001-2009)	89
f. Amerikai-török kapcsolatok az AKP kormányok alatt – Barack Obama elnöksége (2009-2016)	93
g. Amerikai-török kapcsolatok az AKP kormányok alatt – Donald Trump elnöksége (2016-2020)	95
h. Amerikai-török kapcsolatok az AKP kormányok alatt – Joe Biden elnöksége (2021-)	98
VI. Esettanulmány.....	107

a.	Európai Unió (EU-Európa RSC)	107
b.	Európa, mint régió.....	109
c.	Szektorális elemzés.....	110
i.	Politikai szektor	111
ii.	Gazdasági szektor	114
iii.	Katonai szektor	117
iv.	Társadalmi szektor.....	120
VII.	Konklúzió	123
	A szerzőnek a témában született publikációi	149

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat nem jöhetett volna létre a számos szakmai és személyes támogatás, segítség nélkül, melyet a kutatás évei alatt kaptam.

Szeretném megköszönni témavezetőmnek, Prof. Dr. Rostoványi Zsoltnak a folyamatos szakmai támogatást, iránymutatást és türelmet, melyek döntő mértékben hozzájárultak a szakmai fejlődésemhez és a dolgozat elkészüléséhez.

Dr. Kaponyi Erzsébet szakmai és személyes támogatásáért is rendkívül hálás vagyok, aki doktori alprogram vezetőként folyamatosan figyelemmel kísérte munkámat.

Szeretném a köszönetemet kifejezni korábbi és jelenlegi munkahelyi vezetőim felé is, Dr. Csicsmann László és Dr. Szántó Zoltán megértése és szakmai, illetve személyes támogatása nélkül nem jöhetett volna létre a dolgozat.

Nem utolsósorban szeretném megköszönni családomnak, szüleimnek, testvéremnek az évek alatt tanúsított megértést, támogatást és a stabil háttérrel, mely lehetővé tette a dolgozat megírását.

Táblázatok, ábrák, illusztrációk jegyzéke

Térképek:

1. térkép: A regionális biztonsági komplexumok rendszere (127.o.)
2. térkép: Az európai régió RSC rendszere (127.o.)
3. térkép: Törökország legfontosabb kőolaj és földgáz vezetékei (136.o.)

Ábrák:

1. ábra: Az USA-EU-Törökország egymásra hatása a két vizsgált kérdésben (113.o.)
2. ábra: NATO országok védelmi kiadásai 2021 (128.o.)
3. ábra: NATO országok hadsereglétszámának alakulása (2014-2021) (129.o.)
4. ábra: Külkereskedelmi mérleg az EU és USA között (130.o.)
5. ábra: G20-ak GDP növekedése 2021 Q1 (131.o.)
6. ábra: EU-török külkereskedelem, 2010-2020 (132.o.)
7. ábra: EU-török ágazati kereskedelem, 2010 és 2020-ban (132.o.)
8. ábra: Törökországból érkező import az EU-ba, országonként lebontásban, 2020-ban (133.o.)
9. ábra: Törökországba érkező export az EU-ból, országonként lebontásban, 2020-ban (134.o.)
10. ábra: Törökországba érkező FDI, országonként lebontásban, 2003-2020 között (135.o.)

Rövidítések

AKP – Igazság és Fejlődés Pártja

CENTO – Központi Szerződés Szervezete

EMGF – Kelet-Mediterrán Gázforum

ENSZ – Egyesült Nemzetek Szervezete

EU – Európai Unió

GDP – bruttó hazai össztermék

ISIS – Iszlám Állam

NAFTA – Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény

NATO – Észak-Atlanti Védelmi Szerződés

NEEAP – Nemzeti Energiahatékonysági Akcióterv (National Energy Efficiency Action Plan)

PfP – Partnerség a Békéért (Partnership for Peace)

PKK – Kurdisztáni Munkáspárt

RSC – regionális biztonsági komplexum

RSCT – regionális biztonsági komplexum elmélet

SEATO – Délkelet-ázsiai Szerződés Szervezete

TTIP – Transatlantic Trade and Investment Partnership

USA – Amerikai Egyesült Államok

WTO – Kereskedelmi Világszervezet

YPG – Kurd Népvédelmi Egységek

Bevezetés, problémafelvetés

Az Egyesült Államok, bár fiatal nemzet, mégis nagyon hosszú utat tett meg a 19. századi izolacionista külpolitikától a hidegháború utáni világrend meghatározó államává válásig. Ahogy a 19. században a polgárháború és a belső *frontier* (Frederick Jackson Turner meghatározó fogalma) egyre nyugatabbra tolása jelentette a befelé figyelés fókuszát, úgy a század végére a *frontier* lezárulásával új korszak kezdődött. „Nem véletlen, hogy Turner nézetei olyan egymástól különböző politikusokra hatottak, mint Theodore Rooseveltt és Woodrow Wilson. Az előbbi inkább a réalpolitikus oldaláról közelített a kérdéshez, mialatt az utóbbi az amerikai egyediséget emelte ki a fenti gondolatokból és transzportálta azokat globális szintre. Wilson szerint a világot az amerikai eszmék átvétele – amerikanizálása – mentheti csak meg az erőegyensúlyi politika önrontó zsákutcájából, és az Egyesült Államoknak, ha kell, erővel is terjesztenie kell a demokráciát az egész világon.”¹ Ennek jegyében a 20. század folyamán egyre nagyobb jelentőségre tett szert Amerika, és vált a hidegháború utáni egyetlen szuperhatalommá. A 21. század elején mindenki Amerikára figyel, az amerikai elnökválasztás az egyik legfontosabb nemzetközi esemény, az USA politikája alapvetően meghatározó a világ szinte bármely pontján. Akár a régi Római Birodalom esetében: ² az amerikai életérzés és kultúra, az angol nyelv használata jelenti (kis túlzással) a civilizált ember mércéjét, az USA katonai, gazdasági és politikai fölénye meghatározó (bár mára kevésbé egyértelmű, mint volt közvetlenül a hidegháború lezárulása után, utalva itt elsősorban Kína előretörésére).

Törökország éppen ellentétes utat járt be: a korábbi Oszmán Birodalom évszázadokig meghatározó volt nemcsak saját (roppant kiterjedt, a Balkántól Észak-Afrikán át Közép-Ázsiáig húzódó) területén, de Európa számára, illetve vallási értelemben az iszlám világ számára is. Nagy Szulejmán 1526-ben I. Ferenc francia király szövetségi ajánlatára az alábbiakkal fejezi ki felsőbbrendűségét: „Én, a szultánok szultánja, az uralkodók uralkodója, aki a koronát osztja a föld királyainak, Isten evilági jelképe...”³ A nacionalizmus és a függetlenedési törekvések együttes hatására a birodalom a 19. századra végzetesen meggyengült, majd hosszú hanyatlás után a 20. század elején szembesülnie kellett saját kicsiségével, nagyhatalmi státuszának elvesztésével. Az európai nagyhatalmak területileg felosztották, és csak kitartó ellenállással tudta legalább magterületét megtartani. Atatürk

¹ Magyarics, Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Eötvös József Könyvkiadó 2000., 76.o.

² Brzezinski, Zbigniew: *A nagy sakktábla – Amerika világelsőse és geopolitikai feladatai*. Antall József Tudásközpont, 2017., 48-49.o.

³ Kissinger, Henry: *Világrend*. Antall József Tudásközpont, 2020., 117.o

vezetésével egy befelé, a belső modernizációra, gyökeres átalakulásra fókuszáló állam jött létre, ami aztán a Nyugat felé fordulásban találta meg az útját, és lett a NATO geopolitikailag egyik legfontosabb és katonailag a második legnagyobb haderővel rendelkező tagja. A hidegháború végével és a Szovjetunió felbomlásával a külpolitikai mozgástér kinyílt, ezzel a törökök számára is új lehetőségek nyíltak, és regionális befolyásának egyre intenzívebb növelésébe kezdett, próbálva újradefiniálni magát regionális hatalomként és érdekeit minél hatékonyabban érvényesíteni.

Jelen kutatás az Egyesült Államok és Törökország kétoldalú kapcsolatát vizsgálja a 21. század elején, mely a szerző véleménye szerint nagy jelentőséggel és aktualitással bír. A két állam között a hidegháború során szoros volt az együttműködés, ami a hidegháború lezárultával kissé átalakult. A két szövetséges között lévő stratégiai partnerség⁴ ellenére számos kérdésben eltér a külpolitikai magatartásuk, mely súrlódáshoz vezetett több kérdésben is, példaként említhetjük Ankara belpolitikai döntéseit, és az azok következtében kialakult feszültséget. A 2016-os puccskísérlet következményeként folytatott belpolitikai tisztogatások, és ehhez kapcsolódóan Andrew Brunson lelkész letartóztatása és fogva tartása felkeltette Washington figyelmét és Donald Trump elnök tweet-jeiben is komoly visszhangra talált, olyannyira, hogy az elnök szankciókkal fenyegette török szövetségését.⁵

Ezen felül az Észak-Szíriába történő katonai beavatkozás szintén tiltakozást váltott ki az amerikai félből, a beavatkozás és a törökök kurdokkal kapcsolatos fellépése 2019 októberében amerikai szankciókat eredményezett, amit tűzszüneti megállapodás követett. Hasonlóan jelentős konfliktus a 2019-ben, a török-országi viszony erősödését jelentő SZ-400-as légvédelmi rakétarendszer vásárlása is. Az Egyesült Államok és Törökország adja a NATO két legnagyobb haderejét, ezért nem meglepő, hogy a NATO-val nem kompatibilis, és biztonsági szempontból is kérdéses rendszer vásárlása és üzembe helyezése komoly konfliktust generált a NATO-n belül, illetve az amerikai-török kétoldalú kapcsolatokban is.

Donald Trump populista elnökségének végével Joe Biden a demokraták színeiben nyerte meg a 2020-as elnökválasztást, és elnöksége külpolitikai fordulatot hoz és hozhat számos, meghatározó kérdésben: beiktatása napján már bejelentette, hogy az Egyesült Államok visszalép a párizsi klímaegyezménybe, feloldotta a muszlimok bevándorlásának korlátozását,

⁴ Barack Obama amerikai elnök Isztambulban, 2009-ben elhangzott beszédében használta ezt a kifejezést.

⁵ Donald Trump Twitterre elérhető volt a <https://twitter.com/realDonaldTrump?lang=hu> oldalon Letöltés dátuma: 2019. november 10.

leállította a hírhedt fal építését a mexikói határon.⁶ Szintén egyik első intézkedéseként a 2020. július 6-án kelt, a WHO-ból való kilépésre irányuló korábbi intézkedést is visszavonta.⁷ A külpolitikai fordulat keretében a Törökországgal kapcsolatos politikájában is változást hozhat az új amerikai elnök, és akár a javulás útján is megindulhatnak a kétoldalú kapcsolatok.

A bilaterális kapcsolatrendszer azonban nem lehet teljesen külön kezelni a világban bekövetkező tektonikus változásoktól, ugyanis a világrend, a regionális hatalmi viszonyok alakulása nagyban meghatározza a vizsgált két állam kapcsolatát, külpolitikai célkitűzéseit is. A hidegháború végével megszűnt a bipoláris világrend is, és az Egyesült Államok egyedüli szuperhatalomként kihívó nélkül maradt a nemzetközi küzdőtéren. A 21. század elejétől azonban megfigyelhetők a változás jelei: Amerika primátusát egyre több kihívás éri, új szereplők erősödésével multipoláris irányba ható erők figyelhetők meg, a legerőteljesebben az egyre meghatározóbb nemzetközi szereplővé váló Kína részről. Kína GDP-je (vásárlóerő paritás alapján) megelőzte az Egyesült Államokét 2014-ben⁸, és – bár katonailag az USA primátusa megkérdőjelezhetetlen, egyre nagyobb súlyra tesz szert Kína a világban. Graham Allison 2017-es könyvében Thuküdidész csapdájával⁹ kapcsolatban megfogalmazza azt, hogy a felemelkedő hatalom által a nemzetközi rendre gyakorolt nyomás azzal fenyeget, hogy megdönti az addig hegemon hatalmat. Ez szokatlan, váratlan eseményeket, de nagyszabású konfliktusokat, akár háborút is generálhat. Allison elemzésében az utóbbi ötszáz év történelmi távlatában tizenhat olyan konfliktust talál, melyben a felemelkedő hatalom kihívást intézett a már fennálló hatalom ellen, ebből mindössze négy alkalommal sikerült elkerülni a háborút.¹⁰ Érdekes azonban kiemelni, hogy az elemzés alapján a két, 1945 óta végbement hatalmi felemelkedés egyike sem vezetett háborúhoz. Allison munkájában a konfliktus elkerülhetősége mellett sorakoztat fel érveket, hiszen a fegyveres összecsapás két atomhatalom között pusztító következményekkel járna mindkét állam számára.¹¹

⁶The Associated Press <https://apnews.com/article/joe-biden-executive-orders-b5b409da08e42414b9a12e2c67ee2df6> Letöltve: 2021.01.22.

⁷The White House – Briefing Room <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/01/20/letter-his-excellency-antonio-guterres/> Letöltve: 2021.01.22.

⁸Clementi, Marco, Dian, Matteo, Pisciotta, Barbara (ed.): *US Foreign Policy in a Challenging World – Building Order on Shifting Foundations*. Springer 2018. 3. o.

⁹Thuküdidész csapdája alapján minden felemelkedő hatalom veszélyt jelent a már hegemon hatalomra. Az elmélet elnevezésének alapja a peloponnészoszi háború (i.e. 431-404) és annak kitörésének oka, a spártai hatalomban félelmet keltő, rá veszélyt jelentő, felemelkedő Athén.

¹⁰Allison, Graham: *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* Houghton Mifflin Harcourt, 2017., 31-43.o.

¹¹Az angol MAD (mutual assured destruction) fogalma összefoglalja az atomháború következményeit, mindkét fél várható megsemmisülését.

Kína mellett potenciális kihívó lehet Oroszország is, ám az előbbtől elmarad gazdasági és demográfiai potenciálja tekintetében. Putyin erőteljesebb külpolitikai lépései egyértelművé tették aktivitását számos térségben (pl. Közel-Kelet, Közép-Ázsia, Ukrajna).¹² Fontos még kiemelni, hogy egyik potenciális kihívó államnak sincs meghatározó szövetségi rendszere, vagy erős szövetségese, és Oroszországnak a szomszéd, kisebb államokkal kapcsolatban sincs lehetősége ilyet kialakítani.¹³

A bipoláris világrend után az USA primátusa mellett egyre inkább egy multipoláris narratíva kezd kibontakozni, mely elsődlegesen a megjelenő új, gazdasági hatalmak létét hivatott magyarázni, majd különböző politikai erők és regionális blokkok egyre növekvő politikai befolyását. A „nagy sakktáblán” elhelyezkedő hatalmak egymás közti viszonyát egymással versengő geopolitikai narratívák igyekeznek leírni, amik magyarázzák a regionális és globális szinten történő nemzeti érdekérvényesítési törekvéseket is (pl. One Belt One Road, Asia-Pacific, Indo-Pacific narratíva).¹⁴

Donald Trump elnöksége alatt az Egyesült Államok Közel-Kelet stratégiája jelentős változáson ment keresztül: az 'America First' deklarálásával egyre inkább visszavonult a konfliktusos zónákból: a 2016-os választási kampány során többször ígéretet tett az amerikai csapatok kivonására, ugyanis ezt az USA számára költséges tehernek tartotta. Ennek alapjai már elődje, Obama elnöksége alatt megjelentek, ő beszélt először a Pivot to Asia elképzelésről, azaz a Közel-Kelet helyett egyre inkább Ázsiára tette át az amerikai külpolitika fókuszát.¹⁵ Ennek megfelelően Trump elnöksége alatt is folytatódott az amerikai csapatok kivonása Afganisztánból – ezt Biden 2021. szeptember 11-ig, 9/11 huszadik évfordulójáig be is szeretné fejezni¹⁶, az izraeli-palesztin konfliktust egy elvetélt béketervezettel igyekezett rendezni¹⁷, és a Szíriában állomásoztatott erők kivonására is ígéretet tett (bár ez azóta sem teljesült)¹⁸, azonban elnökségének végére nem lett számottevően kevesebb a külföldön

¹² Clementi, Marco, Dian, Matteo, Pisciotto, Barbara (ed.): *US Foreign Policy in a Challenging World – Building Order on Shifting Foundations*. Springer 2018. 3. o.

¹³ Gould-Davies, Nigel: *Tectonic Politics: Global Political Risk in an Age of Transformation*. Brookings Institution Press, 2019. 57.o.

¹⁴ Serbin, Andrés: Contending Geopolitical Narratives and Global Tectonic Shifts In: *The Fletcher Forum of World Affairs* vol.42:2 summer 2018. 196-198.o.

¹⁵ Clementi, Marco, Dian, Matteo, Pisciotto, Barbara (ed.): *US Foreign Policy in a Challenging World – Building Order on Shifting Foundations*. Springer 2018. 109-114.o.

¹⁶ US sends warplanes to protect Afghan withdrawal <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-57017782>

¹⁷ EU rejects Trump Middle East peace plan, annexation <https://www.reuters.com/article/us-israel-palestinians-eu-idUSKBN1ZY1I9>

¹⁸ Turkey Syria offensive: Some US troops to stay, says Trump <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-50134430>

állomásoztatott amerikai katonák száma. Trump unilaterális külpolitikájával kapcsolatban, általánosságban megfigyelhető, hogy az egyes regionális konfliktusok előtérbe kerülnek, ezzel párhuzamosan az USA visszahúzódott, külföldön állomásoztatott haderejét jelentősen csökkentette, és egy ilyen, regionálisan nagyon sokszereplős nemzetközi rendben felértékelődnek a regionális hatalmak, és az általuk betöltött szerepek.

A dolgozat célja elemezni az amerikai-török kétoldalú kapcsolatok alakulását a 21. század elején (a török AKP-kormányok alatti időszakban), és meghatározni a bilaterális viszonyokat alakító tényezőket, regionális és globális aktorokat, érdekeket. Az előbbiekben felvázolt nemzetközi rendben rendkívül fontos megvizsgálni a NATO két legnagyobb hadseregével rendelkező két állam, az Egyesült Államok és Törökország kapcsolatát, ugyanis a regionális fókusz erősödésével Törökország egyre nagyobb szerepet játszhat, míg az USA a helyét keresi Trump elnöksége után.

A kétoldalú kapcsolatok elemzéséhez a realista gondolkodók elméleti kereteit alkalmazza a dolgozat: a szakirodalmi áttekintés során számba veszi az olyan nagy realista gondolkodók műveit, mint Kissinger, Huntington, Brzezinski, illetve az olyan meghatározó amerikai nagystratégiákat, mint Mearsheimer, Walt, Layne munkái, és ezek alapján vázolja az USA és Törökország szerepét a világrendben. Elméleti keretként a koppenhágai iskolát, Barry Buzan és Ole Waever regionális biztonsági komplexumok (RSC) elméletét veszi alapul a dolgozat. Esettanulmányon keresztül elemzi a két állam viszonyrendszerét, figyelembe véve a fontos különbséget, hogy az Egyesült Államok a jelenlegi világrendben szuperhatalom, saját RSC-jének központja, míg Törökország „köztes állam”, insulator state, mely három környező RSC-re is hatással van (bár egyikhez sem tartozik) insulator state-hez képest aktívabb külpolitikájával. Az esettanulmány során a kiválasztott RSC, az Európa-EU komplexumán keresztül vizsgáljuk meg a négy kiválasztott szektor (katonai, gazdasági, politikai és társadalmi szektor) elemzésével az amerikai-török kétoldalú kapcsolatok alakulását és a hipotézisek helyességét.

A dolgozat szerkezeti felépítése a következő: részletes szakirodalmi áttekintés (1. fejezet) során számba veszi a legfontosabb másodlagos forrásokat, felvázolja az elméleti keretet és a kutatás hipotéziseit (2. fejezet), majd áttekinti az amerikai és a török külpolitika legfontosabb vonásait és külpolitikai érdekeit, illetve az egymásra hatását (3. és 4. fejezet). Ezt követi egy történeti áttekintés a két állam eddigi viszonyrendszerét illetően (5. fejezet), különös tekintettel a 2000-es évek elejétől bekövetkezett változásokra. A dolgozat egy, kiválasztott

esettanulmányon (Európa-EU RSC) keresztül kívánja vizsgálni a hipotézisek helyességét: az Európai Unió példáján keresztül, a kiválasztott szektorok elemzésével. (6. fejezet). A konklúzió során összefoglalásra kerülnek a kutatás végkövetkeztetései, kiemelve az új tudományos eredményeket. A dolgozat a kutatás további alkalmazási területeire vonatkozó kitekintéssel zárul.

I. Szakirodalmi áttekintés:

Ahhoz, hogy a kétoldalú kapcsolatrendszer elemzését elvégezzük, át kell tekintenünk a szakirodalmat az amerikai nagystratégiákkal és abban Törökország helyével kapcsolatban. A hidegháború utáni nemzetközi rendszerben, a Szovjetunió összeomlása után, jelenleg egyetlen szuperhatalom, az Egyesült Államok maradt hegemon helyzetben, és ezzel összefüggésben lehetősége van nagystratégia kidolgozására a külpolitikai törekvéseivel és a megvédendő érdekeivel, szövetségeseivel kapcsolatban. Több neves amerikai gondolkodó is felvázolta a maga nagystratégiai koncepcióját, amikben az Egyesült Államok primátusa mellett a világrend többi, meghatározó aktorával kapcsolatos törekvések és külpolitikai irányelvek kidolgozása is helyet kapott.

Ezen kívül a klasszikus geopolitikai gondolkodás meghatározó képviselőit és irányzatait kell áttekintenünk, ugyanis a török külpolitikai törekvések Ahmet Davutoğlu Stratégiai mélység című munkája alapján kerültek meghatározásra, mely munka nagymértékben támaszkodik a geopolitikai elméletekre, és ennek megfelelően vázolja fel Törökország helyzetét. Ennek kapcsán a török geopolitikai gondolkodás hagyományai is röviden áttikntésre kerülnek. A világrend leírásával kapcsolatban a legfontosabb másodlagos források Henry Kissinger, Samuel P. Huntington, Zbigniew Brzezinski, Robert Kaplan és George Friedman munkái, a nagystratégiákkal kapcsolatban pedig John Mearsheimer, Stephen Walt, Christopher Layne munkái, melyeknek áttekintése az alábbiakban következik.

„A realista felfogás szerint a rendelkezésre álló hatalom fontos előfeltétele annak, hogy az államok a nemzetközi politikában fennmaradjanak. Ám a hatalmi erőforrásokkal való ellátottságot az egyes államok különbözőképpen használják fel. Ezért az erőforrásoknak mint eszközöknek a felhasználásán alapuló *'nagy stratégia'* (*'Grand strategy'*) vagy egyszerűen *'külpolitikai stratégia'* a sikeres külpolitikának fontos előfeltétele.”¹⁹ A nemzetközi politikaelmélet realista/neorealista ágának nagy gondolkodói, Henry Kissinger, Samuel P. Huntington, Zbigniew Brzezinski, Robert Kaplan, John Mearsheimer átfogó képet adnak az amerikai külpolitika és a nagystratégiák alakulásáról, az amerikai érdekek mentén felvázolt világrendről. Robert Kaplan úgy látja, az amerikai külpolitikát formálók realisták²⁰, és még ha

¹⁹ Kiss, J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében*. Osiris, 2009., 274.o.

²⁰ Kaplan, Robert: *The Realist Creed*

https://www.realcworld.com/articles/2014/11/20/the_realist_creed_110813-2.html

ezt a meglátást kritikával is kell kezelnünk (lásd James R. Holmes fejtegetését²¹) hasonló mondható el a török külpolitika alakulásáról is, főként a 2010-es évek közepétől, az AKP kormány negyedik ciklusától kezdve. A 2000-es évek elejének meghatározó gondolkozója, Davutoğlu 'zero problems with the neighbours' soft power és neo-oszmanista elemekre épülő külpolitikájától való eltérés következtében már a 'precious loneliness' fogalmával leírható külpolitika keményebb, realista vonásokat tükröz és a nemzeti érdekek és értékek védelmére fókuszál.²² Ennek megfelelően a realista megközelítés illeszkedik legjobban a jelenlegi világrend és az amerikai és török külpolitika leírásához, ennek megfelelően választottuk ki elemzésünkhöz a fent említett munkák áttekintését.

A Nixon-kormány nemzetbiztonsági tanácsadójaként, majd az USA külügyminisztereként tevékenykedő Henry Kissinger neve merül fel az elsők között, ha diplomáciáról, nemzetközi kapcsolatokról esik szó, ezért a realista irányzat egyik legmeghatározóbb képviselőjeként számon tartott gondolkodó munkájának áttekintésével kezdjük a szakirodalom számba vételét. Kissinger a Világrend című munkájában elemzi a nemzetközi rendszert, és történelmi megközelítést alkalmazva, a nemzetközi rend mai formájának kialakulását, a vesztfáliai rendszer hatását kutatja és tárja fel az Egyesült Államok és Törökország helyét ebben a világrendben. A kötet első felében felvázolja az alapokat, a harmincéves háborút, a raison d'état gondolkodásmód születését, a vesztfáliai rendszert kialakulását, majd működését, a bécsi kongresszus és a Szent Szövetség időszakát, majd a nagy háború kitöréséhez vezető utat. „A bécsi rendezés utáni negyven évben az európai rend tompította a konfliktusokat. A német egyesítést követő negyven évben a rendszer csak elmergesítette az összes vitát.”²³ A vesztfáliai rendszert, pedig mint a modern nemzetközi rendszert alkotó vázat írja le, hangsúlyozva a nemzetközi rend mai alapvetéseit, mint államok szuverenitása, és kitér a változó szövetségi rendszerekre is. „Nem a birodalom, a dinasztia vagy a felekezeti hovatartozás, hanem az állam lett az európai rend alapköve. Rögzítették az állami szuverenitás koncepcióját. Leszögezték, hogy a szerződő felek mindegyikének joga van megválasztani, minden külső intervenciótól mentesen, a saját belpolitikai struktúráját és

²¹ Holmes, James R.: Clausewitz, Kaplan and the Passionate Realist.
<https://thedi diplomat.com/2014/11/clausewitz-kaplan-and-the-passionate-realist/>.

²² Flanagan, Stephen J., F. Stephen Larrabee, Anika Binnendijk, Katherine Costello, Shira Efron, James Hoobler, Magdalena Kirchner, Jeffrey Martini, Alireza Nader, and Peter A. Wilson: *Turkey's Nationalist Course: Implications for the U.S.-Turkish Strategic Partnership and the U.S. Army*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2020. 180-181.o.

²³ Kissinger, Henry: *Világrend*. Antall József Tudásközpont, 2020., 89.o.

vallási orientációját. [...] A vesztfáliai béke nem követelte meg a szövetségek létrehozásának valamilyen specifikus formáját, és nem írt elő állandó európai politikai struktúrát.”²⁴

Kutatásunk szempontjából az Egyesült Államok és Törökország szerepe a meghatározó, Kissinger az Oszmán Birodalom és a vesztfáliai nemzetközi rend kapcsán a 19. században kezdi az elemzést, mikor a birodalom „Európa beteg embere” volt. A korábban Európára nagymértékű katonai fenyegetést jelentett birodalom meggyengült, a modernizációs törekvések rendre megbuktak az ortodox vallási vezetők ellenállásán, és komoly területi veszteségeket kellett elkönyvelnie (Balkán, Egyiptom, Kaukázus). Hanyatló nagyhatalomként nem tekintették egyenrangú félnek a bécsi tárgyalásokon, bár még részese maradt az európai egyensúlynak, ő pedig igyekezett kihasználni az egymással szemben álló feleket a túlélése érdekében. Az első világháborúba a törökök a németek oldalán léptek be, egyszerre hivatkozva a vesztfáliai és az iszlám elveire, illetve azok megsértésére egy orosz katonai támadás, mint *casus belli*, illetve a szultán, mint kalifa által meghirdetett szent háború, *dzsihad* okán. A háború elvesztése után azonban az Oszmán Birodalmat feldarabolták és betagozódott a vesztfáliai nemzetközi rendszerbe. Az újonnan született Török Köztársaság szekuláris és nacionalista alapokon nyugodott, és felszámolták a pániszlamizmus egyik legfontosabb intézményét, a kalifátust.²⁵ „A muszlim világ ettől kezdve beszorult a győztes vesztfáliai nemzetközi rend és az immár megvalósíthatatlan *dár al-iszlám* koncepciója közé.”²⁶

Kissinger alapvetően nagyon amerikai nézőpontból elemzi a folyamatokat, és bár a legtöbb esetben jelen sorok írója is egyetért meglátásaival, Osman elemzése nyomán ki kell emelni, hogy elemzése egyértelműen az amerikai látásmódot képviseli, nem törekszik objektív megközelítésre.²⁷ Griffin kritikájában kiemeli Kissinger azon alapfeltevését, hogy a háború lehetősége már nem számítható ki csupán egy költség-haszon elemzés alapján, hiszen a nukleáris fegyverek korában egy háború pusztító lenne mindkét félre nézve, és immár a diplomácia, kooperáció, és visszafogás, azaz egy új világrend szükséges a béke fenntartásához.²⁸

²⁴ Ugyanott, 34-35.o.

²⁵ Ugyanott, 118-121.o.

²⁶ Ugyanott, 121.o.

²⁷ Osman, Tarek: *World Order – Circling the globe with Henry Kissinger. The Cairo Review of Global Affairs*. Spring 2015.

²⁸ Griffin, Bryan: *Review: On the Prospects of World Order – Reviewed Work: A Review of "World Order" by Henry Kissinger Journal of International Affairs* Vol. 68, No. 1, *Breaking Point: Protests and Revolutions in the 21st Century* (Fall/Winter 2014) 290.o.

Kissinger a Diplomácia című munkájában kifejti, hogy az Egyesült Államok valójában soha sem volt egy európai típusú hatalmi egyensúly része, hiszen a korábbi európai hatalmi egyensúly rendszerében nem vett részt, a kétpólusú világ kialakulásával pedig olyan zéróösszegű játék alakult ki, melyben egyértelműen az egyik oldal nyeresége a másik oldal veszteségét jelentette. Kissinger ebben a munkájában a 21. századra hat nagyhatalmat jelölt meg a nemzetközi szinten: az Egyesült Államokat, Európát, Kínát, Japán, Oroszországot és Indiát, valamint rajtuk kívül közepes nagyságú és kisebb államok sokaságát.²⁹

Samuel P. Huntington a konzervatív realizmus képviselőjeként az 1990-es években írta meg a civilizációkra és azok különbözőségére, konfliktusaikra kiélezett munkáját, A civilizációk összecsapását, ami egy eltérő, civilizációkra alapuló elemzést ad a világrend megértéséhez, folyamatainak leírásához. Huntington mind a klasszikus realista mind a liberális nemzetközi politikaelméleti irányzattól eltér némileg munkájában, amit mindkét oldal hevesen kritizált, előbbiek azzal érvelve, hogy a nemzetállamok szerepe továbbra is meghatározó, utóbbiak a nemzetközi intézmények szerepét kiemelve.

Bernard Lewis brit orientalista hivatkozott először a civilizációk közti összeütközésre 1957-ben, kifejtve, hogy a nyugati és az iszlám civilizációnak eltérő értékei vannak, melyek csak konfliktus után tudnak feloldódni. Négy évtizeddel később Huntington ugyanezen gondolatok mentén alkotja meg elméletét, aminek a 2001. szeptember 11. terrortámadás adott különleges hangsúlyt. Azonban fontos kiemelni, hogy sem George W. Bush, sem Obama nem az iszlám ellen harcolt, utóbbi a kairói beszédében ki is emelte a civilizációk közti összecsapás tagadását. Trump ellenben már arról beszélt, hogy az iszlám nem szívleli a Nyugatot.³⁰

Huntington kifejti, hogy a hidegháború vége utáni világban sokpólusú, és sokcivilizációs világpolitika alakult ki, mely felváltotta az addigi kétpólusú világot. Bár a fő szereplők még mindig a nemzetállamok, azokat nem a hidegháború három blokkja (nyugati, keleti, el nem kötelezettek) tömöríti már, hanem a világ hét vagy nyolc fő civilizációja. A jelenlegi fő civilizáció a Nyugat, ám ereje fogyatkozik, így igyekszik minél jobban hangsúlyozni érdekeit, értékeit. A hidegháborút követő időszak fő tengelye a nyugati és a nem nyugati civilizációs erők és kultúrák kölcsönös egymásra hatása.³¹ Huntington elemzését azért érdemes kiemelni és részletesebben tárgyalni, mert jelen kutatás két tárgyát, az Egyesült Államokat és

²⁹ Kissinger, Henry: Diplomácia. Panem Könyvkiadó, 2008. 14-16.o.

³⁰ Haynes, Jeffrey: *Huntington's 'Clash of Civilizations' Today: Responses and Developments* 2018.

³¹ Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása*. Európa Könyvkiadó, 2019., 16-27.o.

Törökországot két különböző civilizációba sorolja: míg előbbi a nyugati, utóbbi az iszlám civilizáció tagjaként jelenik meg,³² ezáltal – Huntington elmélete szerint – megvalósulhat a civilizációs összeecsapás közöttük.

Huntington külön részben értekezik Törökország helyzetéről a civilizációs térképen, kiemelve a 20. század első felében bekövetkezett jelentős változást a nemzeti, politikai, vallási és kulturális identitásában, és a modernizálást az országban, mely együtt járt a nyugatosodással. Az ország 1952-ben belépett a NATO-ba, területén amerikai katonák állomásoztak. A török vezető elit réteg a hidegháború után is támogatta, hogy az ország maradjon nyugati és európai. Azonban a nyugati szövetség elsősorban a hidegháború terméke, a jelenkorban a török állam sokkal bizonytalanabb a Nyugattal való együttműködés kapcsán, különösen a délről érkező iszlám fenyegetés ellenében. A hidegháború utáni konfrontáció az arab államokkal Huntington értelmezésében megkérdőjelezte Törökország civilizációs identitását.

A török Európai Unió csatlakozási reményekkel kapcsolatban Huntington kifejti, hogy az ország muzulmán volta az elsődleges gátja a csatlakozásnak. A folyamat csalódást keltően lassan halad, és ezzel párhuzamosan elkezdődött a török külpolitikai irányultság átfókuszálása, elsősorban Közép-Ázsia területére. Mivel Mekka és Brüsszel szövetsége sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, ezért a közép-ázsiai térséggel való gazdasági, kulturális kapcsolatok kialakításával igyekezett Törökország a térségben a vezető szerepet kialakítani. Ennek eszközeként különféle török ösztöndíjakat, illetve egyéb soft power elemeket alkalmazott. Emellett igyekezett az iszlám fundamentalizmus térnyerését is megakadályozni, és megmutatni a világnak a „török modell” működőképességét, mely alternatívát kínálhat Oroszországgal és az iszlám fundamentalizmussal szemben is egy piacgazdaságon alapuló, világi, demokratikus muzulmán állam képében.

Belső politikai folyamatok során az iszlám egyre inkább teret nyert Törökországban, és ez a társadalom egyre nagyobb rétegének megérintése mellett külpolitikai következményekkel járt, és ellentétes folyamatokat indított el. Így Törökország Huntington értelmezésében elszakadó ország marad, akit több tényező gátol az európaivá válása útján, viszont elég ereje sincs ahhoz, hogy igazán jelentős, meghatározó szerepet vállaljon a posztsovjet, korábban török kultúrájú területen. Hídszerepet tölt be a Nyugat és a Kelet között, azonban igazán egyiknek sem része, így elszakadó állam marad.³³ Huntington egy érdekes, másik utat is

³² Ugyanott, 58.o.

³³ Ugyanott, 231-241.o.

elképzelhetőnek tart Törökországgal kapcsolatban, nevezetesen azt, hogy a török állam, gyökeresen szakítva az Atatürk örökséggel, alkalmas lehet az iszlám világ vezető szerepére. Érvelése szerint a törökök megtapasztalták a demokrácia és a világiság kapcsán a Nyugat jó és rossz oldalát is, és ha szakítanak a lassan száz éves hagyományokkal, és fellép egy Atatürkhöz hasonló kaliberű vezető, aki ötvözni tudja a vallási és politikai legitimitást, az ország elszakadó államból az iszlám világ magállamává léphetne elő.³⁴

Az Egyesült Államok ezzel szemben a Nyugat része, a nyugati civilizáció egyik legmeghatározóbb állama, aki a hidegháború végével egyetlen nagyhatalomként maradt fenn. Ennek a civilizációnak egyedülként van érdekeltisége minden más civilizációban is, és a nyugati a jelenleg rendben, és Huntington elemzésében a 21. században is meghatározó marad. Azonban egy lassú folyamat, a hanyatlás már elkezdődött, a nyugat ereje egyre csökken, erejének egy része szertefoszlik, más része regionális alapon terül szét más civilizációk és azok magállamai között. Elsősorban az ázsiai civilizációt, és azon belül is Kínát valószínűsíti, hogy a 21. század folyamán a globális befolyásért folytatott küzdelemben kihívja a Nyugatot.³⁵

Az 1990-as évek óta eltelt két évtized során számos kritika fogalmazódott meg elméletének helyességével és alkalmazhatóságával kapcsolatban, illetve azzal összefüggésben, hogyan határozható meg Törökország szerepe. Russett, Oneal és Cox tanulmányukban azt vizsgálják, hogy az erős magállammal csökkenti-e a konfliktusok gyakoriságát az adott civilizáción belül. Felhívják a figyelmet arra, hogy nincs igazán magállam az iszlám civilizáción belül, és a Törökország, bár többnyire a legerősebb állam (Egyiptomot és Iránt emelik még ki e tekintetben), azonban elszakadó állam is egyben, és önmagában a katonai erő eltúlozza potenciális súlyát magállamként.³⁶

a. Geopolitikai elméletek

Két szempontból vizsgáljuk meg a geopolitikai elméleteket, egyrészt a török külpolitikai nagyon hangsúlyosan geopolitikai alapú megközelítésére tekintettel a török geopolitikai gondolkodás alapjaira és történeti hagyományaira térnénk ki. A szakirodalmi áttekintés itt elsősorban a klasszikus geopolitikai gondolkodók (Ratzel, Mackinder, Mahan, Spykman) munkáira fókuszál, majd a magyar szakirodalomban a témában kiemelkedő tanulmányra,

³⁴ Ugyanott, 294-295.o.

³⁵ Ugyanott, 121.o.

³⁶ Russett, Bruce M., Oneal, John R. and Cox, Michaelene: Clash of Civilizations, or Realism and Liberalism Déjà Vu? Some Evidence *Journal of Peace Research*, Sep. 2000, Vol. 37, No. 5 (Sep., 2000), 598.o.

Egeresi Zoltán munkájára, illetve a török szerzők műveire támaszkodik. Ezt követi az amerikai szempontú elméletek vázolója, melynek során olyan, a nemzetközi szakirodalomban meghatározó munkák kerülnek áttekintésre, mint Zbigniew Brzezinski, Robert D. Kaplan és George Friedmann.

A 21. századi török külpolitikai gondolkodás egyik legmeghatározóbb munkája Ahmet Davutoğlu *Stratégiai mélység* című munkája, mely tudományos megközelítéssel közelít a geopolitikához és a külpolitikai elemzéshez. A hídszerepet betöltő államok sorsát munkájában kétféle módon írja le: vagy erős identitással és önbizalommal az emberiségre meghatározó hatást gyakorló civilizációkat hívnak életre, vagy gyakori identitásválsággal küszködnek. Szerinte az erős török identitás kialakításához elsődlegesen a törökök befolyási területének, hinterlandjának a meghatározása kell.³⁷

Az ifjú török köztársaság megalakításakor Atatürk egy keleti, részben független hinterland megalkotására tett kísérletet, és egyben azt is meghatározta, hogy Törökország nem a saját civilizációs térségének gyenge központja lesz, hanem a nyugati civilizáció védőernyője alá tartozó, regionális hatalommal bíró állam lesz. Davutoğlu a hidegháború által geopolitikai szempontok alapján kikényszerített stratégiát úgy értékeli, hogy ezáltal Törökország számára saját természetes befolyási övezete alá tartozó területek elhanyagolása volt a nyugati ernyő alá tartozás ára. A hidegháború végével pedig ezen korábbi elhanyagolások nyomot hagytak Törökország és Ázsia, Afrika vagy épp Latin-Amerika viszonyában. Példaként a Közel-Kelet térségét és a kőolaj-válságot hozza fel, kiemelve, hogy a térség országaként Törökország elszenvedte a válság hatásait, azonban a status quo előnyeit figyelmen kívül hagyta. Ezzel összefüggésben nem is a nemzetközi helyzetre, sokkal inkább a határ menti biztonságra koncentrált, azonban ezt sem sikerült biztosítani, melyre a Balkánon kialakult válság kezelésekor rá kellett döbbsennie.³⁸

Davutoğlu egy egész fejezetet szentel a geopolitikai elméletek áttekintésének, és Törökországra való alkalmazhatóságának kérdésével, melynek során elsősorban a geopolitikai gondolkodás klasszikus képviselőinek fogalomrendszerére támaszkodik, illetve azokat alkalmazza elemzése során.

³⁷ Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016., 96-97.o.

³⁸ Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016., 77-79.o.

i. A geopolitika klasszikus elméletei

A fentiekben több szó esett a klasszikus geopolitikai elméletekről, amik egyértelműen hatottak mind az új török külpolitikai megközelítés kidolgozójára, mind az amerikai nagysztratégiák kidolgozóira is, így a továbbiakban röviden a geopolitikai gondolkodás klasszikus elméleteit, a korai gondolkodók műveit összegezzük.

A geopolitika, mint fogalom a nemzetközi politika elmélet keretén belül a 20. század elején jelent meg, a svéd geopolitikus, Rudolf Johan Kjellén 1916-os munkájában. Azonban a geopolitikai gondolkodás már a 19. század végén megjelent, Friedrich Ratzel, a német geopolitikai iskola megalapítójának munkáiban, aki Kjellénre is hatást gyakorolt. Kettejüket a geopolitikai gondolkodás szociáldarwinista irányzatának klasszikus képviselőiként tartjuk számon. Az államot organikus entitásnak látták, a tér, az élettér, a térérzés, illetve a hely és helyzet voltak fogalomhasználatuk építőelemei.³⁹ „Ratzel elméletét a tér (Raum), a helyzet (Lage), az élettér (Lebensraum), az adott terület alakja (Gestalt), határai, térbeli feltételei, a felszíni formák, az éghajlat, és a biológiai környezet egymáshoz való viszonyának a vizsgálata alapján alakította ki. Ehhez kapcsolódott a későbbiek folyamán a tér és a helyzet együttesén alapuló hatalom (Macht) különböző megnyilvánulási formáinak elemzése, az állam fejlődési dinamikájának, területi növekedésének és kiterjedésének, valamint az attól elválaszthatatlan, már említett térérzés (Raumsinn) fogalma.”⁴⁰ Ratzel szerint a nemzetközi politika a túlélésért folytatott állandó küzdelem, melynek során az államoknak alkalmazkodniuk kell a környezetük tényezőihez: fejlődnek vagy elpusztulnak. Elmélete szerint az államok hatalmukat és ezt az adaptációs képességüket az élettérből eredeztetik.⁴¹

A geostratégiai irányzat képviselői elsősorban a történelem és a földrajz vonatkozásában vizsgálják a nemzetközi politikai rendszert, a klasszikus képviselők alapvető kérdése a szárazföldi vagy a tengeri hatalom primátusa, illetve földrajzi-térbeli aspektusok. Legjelesebb képviselője Alfred Thayer Mahan, az USA haditengerének ellentengernagya.⁴² Ratzel, Mahan álláspontjához hasonlóan úgy tekintett a tengeri hatalomra, mint egy állam globális hatótávolságára, ami az állam világhatalommá válásához szükséges. Továbbgondolva Ratzel

³⁹ Szilágyi István: *A geopolitika elmélete*. Budapest, 2018. 29-38. o.

⁴⁰ Ugyanott, 32.o

⁴¹ Owens, Mackubin Thomas: In Defense of Classical Geopolitics. *Naval War College Review*, vol. 52, no. 4, 1999, 64.o.

⁴² Szilágyi István: *A geopolitika elmélete*. Budapest, 2018., 41-50.o.

kifejti, hogy a tengeri hatalom (a szárazföldi hatalommal ellentétben) megtérül a tengeri kereskedelem által, így ez az állam növekedésének hatékonyabb módja.⁴³

Szintén a geostratégiai irányzathoz sorolhatjuk Sir Harford John Mackindert, az angolszász geopolitikai iskola megalapítóját. „[...] kidolgozta a kulcsövezetről (Pivot Area), a magterületről (Heartland), valamint a Földközi-óceáni Szövetségről (Midland Ocean) és a Léna-vidékről (Lenaland) szóló elméletét. A világot zárt, egyensúlyon alapuló, de állandóan mozgásban és változásban lévő rendszernek tekintette.”⁴⁴ A fenti két elmélet egyesítőjeként említhetjük Karl Ernst Haushofert, aki a német geopolitikai iskola intézményesítője volt, és akinek elméletét Hitler is alapul vette és eltorzította a Mein Kampban. Haushofer a pánrégiók elemzésével, illetve birodalmi zónák és befolyási övezetek megjelenítésével írja le a nemzetközi rendszert.⁴⁵

Nicholas John Spykman elmélete egy peremterületi vonalat állított fel (rimland) Nyugat-Európától Törökországon, Iránon, Indián, Kínán át Kelet-Szibériáig, melynek uralma elmélete szerint a világuralmat biztosítaná. Davutoğlu értelmezése szerint a szövetségi és egyezmény rendszerek (NATO, CENTO, SEATO) is ezen törekvés megvalósítását szolgálják.⁴⁶ Owen is egyetért azzal, hogy Spykman elmélete nagy hatást gyakorolt a hidegháború alatti amerikai külpolitikai magatartásra, és a feltartóztatás politikájára. Ahogy egy másik geopolitikai gondolkodás, Alexander de Seversky légi geopolitika elmélete is hatással lehetett, melyben két részre osztja a világot: az Egyesült Államok és a Szovjetunió befolyási területeire. A két térségen kívül található, döntő régió fölött gyakorolt légi fölény dönti el a végső hatalmat.⁴⁷

ii. A török geopolitikai gondolkodók

Egeresi a török geopolitikai gondolkodás megjelenésének vizsgálatakor kiemeli, hogy a geopolitikai elméleteknek legitimációs szerepe lehet különböző csoportok kül- vagy belpolitikai törekvéseinek legitimálásában. A korábban részletesen taglalt MacKinder és Spykman mellett Alexandr Dugin orosz geopolitikai gondolkodót emeli ki, mint a török

⁴³ Ashworth, Lucian M.: Realism and the spirit of 1919: Halford Mackinder, geopolitics and the reality of the League of Nations. In: *European Journal of International Relations* 17 (2) 2010. 283.o.

⁴⁴ Szilágyi István: *A geopolitika elmélete*. Budapest, 2018. 51. o

⁴⁵ Ugyanott, 68-78. o

⁴⁶ Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016., 107.o.

⁴⁷ Owens, Mackubin Thomas: In Defense of Classical Geopolitics. *Naval War College Review*, vol. 52, no. 4, 1999, 68-69.o.

elméletekre nagy hatást gyakorolt tudóst, aki későbbi műveiben (mivel nagy népszerűségre tett szert Törökországban) az Ankara és Moszkva közti együttműködést hangsúlyozta. Nem meglepő, hogy a török geopolitikai gondolkodás kezdetben katonai-biztonságpolitikai aspektusokkal foglalkozott elsődlegesen, hiszen a hidegháborúhoz vezető években a Szovjetunió közvetlen fenyegetése jelentette a legfőbb veszélyforrást a törökök számára. Ezen kívül az ország centrumhelyzete, Amerikától és Kelet-Ázsiától egyenlő távolságra való elhelyezkedése, központi ország („*merkez ülke*”) volta kivételességtudatot is adott a gondolkodáshoz. Így a szovjetellenesség, és a török fontosság tudata határozta meg a kezdeti írásokat a témában.⁴⁸

A geopolitika, mint tudományág úttörőjeként Törökországban ki kell emelni a neves szociológust, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğluta, aki a II. világháború éveiben emelte be a tudományos közéletbe a geopolitikát, mint új tudományágat, mely a törökök által folytatott politikát határozhatja meg, és Törökország világban elfoglalt központi helyzetét hangsúlyozta. Kiemelte, hogy a hadsereg lehet a legalkalmasabb arra, hogy a geopolitikai elgondolások mentén a nemzeti érdekeket képviselje.⁴⁹

Faik Sabri Duran ugyancsak meghatározó személyisége volt a török földrajz és geopolitika elméleteinek. Elsősorban a két világháború közötti munkái voltak kiemelt jelentőségűek, melyekben Törökország fontosságát és központi helyzetét hangsúlyozza. A geopolitika tudományága az ezt követő időszakban antológiák formájában hamar szárba szökken.⁵⁰

Érdekes megjegyezni, hogy a német szakirodalom hatására a germán terminológia vált meghatározóvá a török geopolitikai szaknyelvben. Törökországban a hadsereg karolta fel a tudományágat, és annak elsődleges letéteményese maradt még a hidegháborút követő években is, elsősorban a korábban már említett legitimációs megfontolásokból. „A török hadsereg első, kifejezetten geopolitikával foglalkozó kiadványa a titkosszolgálat vezetője, Servet Sürenkök által jegyzett, „A geopolitika »politikai földrajzi« jelentése” (Jeopolitik ‘Siyasi Coğrafya’ Anlamı) címet viselő könyvecske volt.”⁵¹

⁴⁸ Egeresi, Zoltán: A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. In: *Külügyi Szemle* 2017. tél, 65-66.o.

⁴⁹ Eryücel, E.: Türkiye’de militer devlet anlayışının inşasında jeopolitik söylem. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 466-476. 2020., 469. o.

⁵⁰ Pérouse, Jean-François: Türkiye’de Coğrafyanın Yansımaları, *COĞRAFİ BİLİMLER DERGİSİ* CBD 10 (1), 1-8 (2012), 2. o.

⁵¹ Egeresi, Zoltán: A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. In: *Külügyi Szemle* 2017. tél, 69-70.o.

A hidegháború után a török külpolitikai mozgástér is kitágult, megjelent a kelet felé fordulás, a regionális befolyás erősítésének igénye. A Szovjetunió összeomlása után vákuum keletkezett több területen is, és az új világrend és az ezzel járó új fókusz a geopolitikai gondolkodásban is megjelent.

Suat İlhan a '90-es évek és a 2000-es évek elejének kiemelkedő geopolitikai gondolkodója, aki a török eurázsianizmus képviselője. Ez egyfajta nemzeti, pántörök elképzelés, mely a közép-ázsiai török népcsoportok szorosabb kapcsolatrendszerét szeretné kialakítani, és máig kimutatható társadalmi támogatottsággal, illetve számos művelővel, kutatóintézetrel, tudományos folyóirattal rendelkezik. Jellemzője még, hogy egyfajta alternatívát kíván nyújtani az EU és USA ellenében, illetve erős Amerika-ellenességet képvisel.⁵² İlhan szerint érdemes kiemelni a kultúra, mint a geopolitikai tényező szerepét. Elképzelése szerint a hatalmi központok kialakításának egyik leghatékonyabb tényezője a kultúra, azaz az emberi elem. Ez magában foglalja a nyelvet, a történelmet, a vallást, a művészetet, a folklórt, a szokásokat és a hagyományokat. Elméletében különböző kulturális környezeteket különít el, pl.: orosz kultúrkör, török kulturális környezet, stb.⁵³

iii. Amerikai geopolitikai gondolkodók

Zbigniew Brzezinski, a lengyel származású, szintén realista kötődésű stratégia 2012-ben megjelent Stratégiai vízió című munkájában az Egyesült Államok számára vázolja fel a nagystratégia lehetőségeit, illetve a globális hatalom lehetséges változásait 2025-ig és utána. A globális hatalom kialakulásával kapcsolatban a gyarmatbirodalmak felbomlása, és a hidegháború vége után Amerika és Európa nyugati fele, az atlanti világ geopolitikai magja (NATO) vált globálisan uralkodóvá. Azonban a 2008-as pénzügyi válság megmutatta, hogy a nyugati világ önmagában kevés, a korábbi G8 kibővült, G20-szá vált, és 2009-ban megtartották első ülésüket. Brzezinski azt fejtegeti, hogy az 1910-2010 közötti időszak során nem kevesebb, mint ötször következett be változás a globális erőviszonyokban, melyek az alábbi okokra vezethetők vissza: öntudatra ébredés (arab tavasz), demográfia, elnyomás/gyarmatellenesség. Az Amerikáról alkotott kép szerte a világban úgy él, mint

⁵² Ugyanott, 75-77.o.

⁵³ İlhan, Suat: Jeopolitik kavramı ve unsurları. *Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel*, Kış 2002, Cilt: 8, Sayı: 4, s. 318-322., 321-322. o.

idealista, materialista, demokratikus, azonban az ország imperialista, illetve földéhes tulajdonságokkal is rendelkezik.⁵⁴

1991 után úgy tűnt, a történelem megállt (lásd: Fukuyama), nincs vetélytársa az USA-nak. Azonban 9/11 és a 2008/2009-es pénzügyi válság után ez megváltozik, illetve az USA pénzügyi fenntarthatatlansága is kezd egyre erőteljesebben jelen lenni. Brzezinski az Egyesült Államok gyengeségeinek felsorolása során az alábbi hat veszélyes tehertételt listázza:

1. egyre kezelhetlenebb államadósság,
2. elhibázott pénzügyi rendszer,
3. szélesedő jövedelem-olló és stagnáló társadalmi mobilitás,
4. egyre romló országos infrastruktúra,
5. lakosság korlátozott ismeretei,
6. megosztó és pártosodó politikai rendszer.⁵⁵

Emellett azonban pozitívumként lehet megemlíteni az USA általános gazdasági erejét, innovációs potenciálját, demográfiai dinamizmusát, reaktív mozgósítását, földrajzi helyzetét és demokratikus vonzását.⁵⁶

A kutatás szempontjából Törökország helye ebben a nagystratégiai áttekintésben rendkívül fontos, Brzezinski munkájában hosszan fejtegeti a témát. A tágabb Közel-Kelet részekén tekint rá, és megjegyzi, hogy az elmúlt évtizedekben az USA igyekezett a térség négy legmeghatározóbb államával (Irán, Szaúd-Arábia, Egyiptom, Törökország) jó viszonyt kialakítani, és ezáltal az amerikai érdekeket biztosítani. De a törökök csalódnak az amerikai partnerben, mert úgy látják, az nem érti meg a regionális törekvéseiket.⁵⁷ Ez értelmezhető egyfajta offshore balancing stratégiaiként is, melyben az USA más államok bevonásával, rájuk támaszkodva őrzi érdekeit az adott régióban. Az Egyesült Államok kettős szerepére vonatkozóan az alábbi megállapítást teszi Brzezinski: Nyugaton a nagyobb és szélesebb egység mozgatórugója és garántálója, Keleten a nagyhatalmak közti békítő és egyensúlyteremtő szerepének kellene megfelelnie az USA-nak.⁵⁸

⁵⁴ Brzezinski, Zbigniew: *Stratégiai vízió – Amerika és a Globális hatalom válsága*. Antall József Tudásközpont, 2013., 44-45.o.

⁵⁵ Ugyanott, 75-85.o.

⁵⁶ Ugyanott, 87-98.o.

⁵⁷ Ugyanott, 145-146.o.

⁵⁸ Ugyanott, 253.o.

A szerző kifejti, hogy Törökország biztonsága elsősorban az USA nukleáris elrettentő erejére támaszkodik (a NATO-n keresztül), illetve azt is, hogy a török gazdasági növekedés és a növekvő vízigény miatt konfliktus alakulhat ki a vetélytárs szomszédal, Irakkal. Párhuzamot vonva Törökország és Oroszország között, megállapítja, hogy mindkét állam a nyugati közösség periferiáján maradt, pedig egy nyugati típusú török demokrácia, ha a Nyugathoz láncolják, Európa pajzsa lehetne a Közel-Kelettel szemben. A nagyobb, életképesebb Nyugat az Egyesült Államokat, az Európai Uniót, illetve Törökországot és Oroszországot is magában foglalná. Utóbbi kettő bár európai, azonban a földrajzi fogalmak szerint nem tekinthetők annak, illetve mindkét állam a birodalmi múltjából kifolyólag sokszor éppen Európa ellenében valósította meg érdekeiket, melyet a jelenkor geopolitikai törekvéseiből sem lehet teljesen kitörölni.⁵⁹

Törökország szerepét mélyebben elemezve Brzezinski kitér a 20. század elején elért modernizálási sikerre, amikor a birodalmi törekvések helyett a belső modernizációra helyeződött a hangsúly (Atatürk: „Béke otthon, béke a világban.”). Az EU-hoz való csatlakozás feltétele az alkotmányos demokrácia, mely egyre inkább kezd megszilárdulni az országban. Regionális vezető szerepre törekszik Törökország, mely Davutoğlu Stratégiai mélység című munkájának alapvetései nyomán kerülne kialakításra, történelmi-geopolitikai alapokon, a kapcsolatok újjáépítésével, a szomszédokkal a jó kapcsolat kialakításával. A Szovjetunió felbomlása után a török kulturális örökséggel rendelkező Közép-Ázsia is érdekeltségi terület lehet Törökország számára a volt Oszmán Birodalom területein kívül, és ez az energiahordozókhoz való könnyebb hozzáférés miatt is fontos kérdés. A török társadalmat elemezve kiemeli, hogy a sajtószabadság, az oktatás és az emberi erőforrások fejlesztése terén figyelhető meg lemaradás. Ha Törökország tartósan kizáródik a Nyugatból, fennáll a veszély, hogy egy erőszakosabb, iszlamista politikai identitáshoz térhet vissza, és nem megvédené Európát a Közel-Kelettől, hanem a Balkánon keresztül felerősítené a problémákat Európa számára. Ugyanúgy veszélyforrást jelenthet még egy esetlegesen nyílt konfliktus Irán és az USA között, ami veszélyeztetheti Törökország biztonságát. Három történelmi, geopolitikai tényezőt sorol fel, ami alátámasztja Törökország jelentőségét: 1. példája megmutatta, hogy a demokrácia és a modernizálás összeegyeztető az iszlámmal, 2. békésen együttműködik a Közel-Keleten a szomszédaival, 3. Közép-Ázsiában is növelheti a

⁵⁹ Ugyanott, 163-189.o.

stabilitást.⁶⁰ Brzezinski munkája több ponton is túlhaladottá vált, az elmúlt évek külpolitikai eseményei ettől eltérő folyamatokat indikálnak.

Brzezinski korábbi, nagy jelentőségű munkája, *A nagy sakktábla* áttekinti a globális világrendet, és abban az Egyesült Államok szerepét a sakktáblán. A birodalmiság jellemzőit számba véve megállapítja, hogy az Egyesült Államokra is alkalmazhatóak ezek a tulajdonságok (ahogy például a Római Birodalomra is): 1. magas fokú szervezettség, 2. technikai és gazdasági erőforrások, melyek katonai célokra azonnal alkalmazhatók, 3. az életforma jelentős kulturális vonzása, 4. társadalmi és politikai elit dinamizmusa és versenyképessége.⁶¹ Brzezinski szerint egyik korábbi birodalom, még Nagy-Britannia sem volt globális világhatalomnak tekinthető. Ebből következően a kutatás szempontjából releváns, korábbi Oszmán Birodalom sem volt világhatalom, hiszen földrajzilag jól behatárolható területre terjedt csak ki a befolyása, ahogy a többi korábbi birodalomnak (pl. a Római Birodalomnak) is. Négy fő tényezőt kell számításba venni az Egyesült Államok vezető szerepe kapcsán: gazdasági, technológiai, katonai, kulturális. Az Egyesült Államok nem hegemon egy hierarchikus nemzetközi rendszerben, a kollektív biztonsági rendszer, a regionális-gazdasági együttműködések (pl. NAFTA, WTO), a konszenzuson alapuló döntéshozatal, és a kezdetleges globális alkotmányos és jogi szerkezet miatt.⁶²

Az elemzésünk szempontjából fontos a Brzezinski által „eurázsiai sakktáblának” nevezett térség, mely a globális magterületet (heartland), vagy világhatalmi kulcsövezetnek (pivot) nevezhető.⁶³ Brzezinski kifejti, hogy az eurázsiai térség több szempontból is meghatározó jelentőségű: Eurázsia a legnagyobb földrész a világon, a világ lakosságának 75% él itt, az energiakészletek ¾-e itt található, és ez a térség termeli a világ bruttó nemzeti össztermékének 60%-át. A vállalt és nem vállalt atomhatalommal rendelkező nemzetek egy-egy kivétellel (USA és Izrael) is itt találhatók, viszont érdemes kiemelni, hogy Brzezinski fejtegetése során a Közel-Keletet nem tekinti Eurázsia részének.

Az eurázsiai sakktáblát Brzezinski Lisszabontól Vlagyivosztokig terjedően, ovális alakban írja le, és alapvetően négy nagy térségre osztható fel: nyugati, déli, keleti és a középső térségre. Amerika uralkodó szerepét biztosítaná, ha a középső terület bevonható lenne a már amúgy is amerikai befolyás alá tartozó nyugathoz, ezzel párhuzamosan a déli terület nem

⁶⁰ Ugyanott, 192-195.o.

⁶¹ Brzezinski, Zbigniew: *A nagy sakktábla – Amerika világelsőisége és geopolitikai feladatai*. Antall József Tudásközpont, 2017., 22-25.o.

⁶² Ugyanott, 48-49.o.

⁶³ Ugyanott, 33.o.

kerül senki uralma alá és a keleti területen fekvő bázisairól sem űzik ki az USA-t. Azonban ha a középső terület akár a keletivel összefogva megszerzi az ellenőrzést a déli rész felett, vagy ha a nyugati partnerek kiszorítják Amerikát, akkor egyszersmind az egész eurázsiai sakktabláról kiszorul az Egyesült Államok.⁶⁴

Globális geopolitikai és geostratégiai elméletek kialakulása csak a világ földrajzának kialakulása és bizonyossá válása után vált lehetségessé, és ezek az elméletek a nagyhatalmak számára kétféle célt szolgáltak: egyrészt támpontot nyújtottak, másrészt a követendő politika legitim alapját hozták létre.⁶⁵ Brzezinski a geopolitikai alapfogalmakból kiindulva írja le a térséget és keresi a kulcsfontosságú területeket. Halford Mackinder az előző század elején vezette be a köztudatba az eurázsiai „kulcsövezet” fogalmát, mely értelmezése szerint Közép-Ázsia nagy részét és egész Szibériát magába foglalta, illetve a „magterület” fogalmát, mely pedig Kelet-Közép-Európára vonatkozott, ez utóbbi jelentette a kontinentális uralomhoz vezető utat. Mackinder elméletét, illetve a geopolitikai megközelítést több gondolkodó, pl. a német Karl Haushofer is alkalmazta. Azonban a jelenkor geopolitikájának sarkalatos kérdése már meghaladta a szárazföldi-tengeri uralom primátusának kérdését, így elsősorban a kulcsszereplők meghatározásával és vizsgálatával folytatja Brzezinski az elemzést, ugyanis ezeket kell meghatározni az amerikai grand strategy kialakításához.

Az elemzés alapfogalmai az aktív geostratégiai játékos, ami a kellő képességgel és nemzeti akarattal rendelkező államot jelöli, aki a geopolitikai helyzet befolyásolásához határain túlnyúlóan felhasználja hatalmát vagy befolyását. Ide sorolható Franciaország, Németország, Oroszország, Kína és India (Nagy-Britannia, Japán és Indonézia nem). Geopolitikai kulcsterületnek azok tekinthetők, akik nem hatalmukból vagy becsvágyukból fakadóan fontosak, hanem stratégiai elhelyezkedésük okán. Kulcsterületnek Ukrajna, Azerbajdzsán, Dél-Korea, Törökország és Irán tekinthető (ez utóbbi kettő stratégiaileg aktív külpolitikát folytat).⁶⁶

Törökországgal kapcsolatban Brzezinski az alábbi megállapításokat teszi: Irán mellett elsődleges fontosságú geostratégiai kulcsterület, mely stabilizálja a Fekete-tenger térségét, ellensúlyozza az orosz befolyást a Kaukázusban, ellenőrzi a földközi-tengeri kijáratot, ezen

⁶⁴ Ugyanott, 51-57.o.

⁶⁵ Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016., 105.o.

⁶⁶ Brzezinski, Zbigniew: *A nagy sakktabla – Amerika világelsősége és geopolitikai feladatai*. Antall József Tudásközpont, 2017., 64-65.o.

felül az iszlám befolyást ellensúlyozza és a NATO déli sarokköve.⁶⁷ Törökország az eurázsiai Balkán terület egyik meghatározó szomszédja, melynek történelmi, kulturális, vallási, birodalmi és gazdasági érdeke fűződik a térséghez, ám potenciálisan belpolitikailag sebezhető. A szerző hármas kihívást ír le Törökország kapcsán: a Nyugat lenne az európai orientáltság és modernizáció iránya, az iszlámé Dél, a nacionalista, a történelmi örökségben gyökerező irány a Kaszpi-tenger medencéje és Közép-Ázsia. Kiemeli még a nemzetiségi konfliktust és a kurdok szerepét, illetve a belpolitikai feszültséget. Törökország befolyási övezetet, regionális vezető szerepet szeretne, azonban Brzezinski kiemeli, hogy ehhez nem rendelkezik elegendő politikai és katonai hatalommal, így leginkább gazdasági és nyelvi-kulturális erejére támaszkodva lehet sikeres. Az Egyesült Államok szerepét elemezve a térségtől távol eső, növekvő fontosságú, közvetett játékosként írja le, akinek az érdeke a geopolitikai pluralizmus fennmaradása a posztszovjet térségben, egyúttal Oroszország uralmának megakadályozása. Ezen felül a térségben található energiahordozók is nagy jelentőséggel bírnak.⁶⁸

Kritikájában Helmut Schmidt⁶⁹ rámutat, hogy nagyon is amerikai nézőpontból készült a mű, és viszonylag kis szerepet kap benne Latin-Amerika vagy Afrika térsége, a fókusz Eurázsia. Brzezinski Kína növekvő szerepére méltatlanul kevés figyelmet fordít (lásd a Bevezetésben említett Thuküdidész csapdája jelenséget), ezt a hiányosságot maga is orvosolja egy, 2016-ban megjelent fejtegetésében.⁷⁰ A nagy sakktábla gondolatmenete leginkább hagyományosan stratégiai-katonai megközelítésen alapul. Hasonló kritikát fogalmaz meg a Foreign Affairs hasábjain Hendrickson is, hozzátéve, hogy Oroszországgal kapcsolatban sok esetben túlságosan szigorú feltételek szerint határozza meg Brzezinski a legitim érdekérvényesítés kereteit.⁷¹

Robert D. Kaplan *The Revenge of Geography* (A földrajz bosszúja) című munkájában Brzezinskihez hasonlóan a klasszikus geopolitikai gondolkodókhoz nyúl vissza, és ugyanúgy Iránban és Törökországban látja a terület kulcsállamait, elsődlegesen a perzsa állam régióját kiemelve a tágabb Közel-Kelet térségében. De hangsúlyozza, hogy a török terület, Anatólia és

⁶⁷ Ugyanott, 73.o.

⁶⁸ Ugyanott, 189-196.o.

⁶⁹ Schmidt, Helmut: Review. *Foreign Policy* No. 110, Special Edition: Frontiers of Knowledge (Spring, 1998), 179-181.o.

⁷⁰ Brzezinski, Zbigniew: Toward a Global Realignment <https://www.the-american-interest.com/2016/04/17/toward-a-global-realignment/>

⁷¹ Hendrickson: David C.: Capsule Review <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/1997-11-01/grand-chessboard-american-primacy-and-its-geostrategic>

Kis-Ázsia régiója is kiemelt fontosságú: e két állam mezőgazdaságilag, de iparilag is fejlett, és rendelkezik a know-how-val hogy akár nukleáris fegyvert fejlesszen, ellentétben pl. a térség arab államaival. Kaplan egyetért Friedmannal abban, hogy Törökország a térségben stabil államként van jelen, és kifejti, hogy befolyással bír a Balkán, a Fekete-tenger, a Kaukázus, de az arab Közel-Kelet térségére is, azonban területi elhelyezkedése földrajzilag kevésbé összefüggő, nem biztosít számára központi területiséget, mint pl. Iránnak. Rendelkezik a Tigris és az Eufrátesz folyó szabályozási lehetőségével (pl. Atatürk-gát), ezáltal nyomást tud gyakorolni a víztől függő szomszédaira. Kaplan kiemeli, hogy korábban az Oszmán Birodalom inkább Európa felé igyekezett terjeszkedni, illetve azt is, hogy Oroszországgal összehasonlítva az Anatóliai-fennsík kompakt, lehatárolt területet biztosít. Kaplan hangsúlyozza Atatürk modernizációs törekvéseit, és célját, hogy egy egynemzetiségű, a Nyugathoz és Európához kötődő államot hozzon létre. Elemezve a '80-as, '90-es évek politikáját és Turgut Özal vezetését, Kaplan felvázolja, hogy Özal, a gazdasági liberalizációval (jelentős mértékű privatizálás, külgazdasági nyitás) teret adott a hagyományos, isztambuli szekuláris elit mellett az anatóliai, muszlim középosztály számára, hogy komolyabb gazdasági és politikai szerephez jusson. Emellett Törökország a korszakban továbbra is megmaradt Nyugathoz tartozónak és pro-amerikainak.⁷²

Az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) hatalomra kerülésével 2002-ben egy új korszak vette kezdetét. Kaplan leírja, hogy az iraki beavatkozás kudarcával és az EU-csatlakozási törekvések megfeneklésével a Nyugat helyett egye inkább a Közel-Kelet került fókuszba. A 21. század elején a török államot az alábbiak jellemezték: előretörő és politikailag domináns iszlám mozgalom, jelentős gazdasági növekedés, erőteljes katonai kapacitás, és egy gátrendszer, ami víznagyhatalommá tette Törökországot. Ezek együttesen lehetővé teszik számára, hogy versengjen Iránnal az iszlám világban betöltött vezető szerepért.⁷³ Fontos kiemelni ezzel kapcsolatban, hogy Törökország és Irán mellett Szaúd-Arábia is tényező az iszlám világ vezetői szerepéért folyó versengésben. A két utóbbi állam között fennálló, évtizedekre visszanyúló rivalizálás nem csak a két ország, hanem az iszlám két ágának, a síita és a szunnita ág versengéseként is értelmezhető.

Kaplan kifejti, hogy a Davutoğlu által bevezetett „zero problems with the neighbours” külpolitika és a neo-oszmanizmus törekvései valójában egy természetes politikai fejlődés

⁷² Kaplan, Robert D.: *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate*. Random House 2012., 284-293.o.

⁷³ Ugyanott, 284-290.o.

következményei: Törökország földrajzi és gazdasági pozíciójának fontosságát saját növekvő iszlamizációja tette relevánssá. Kaplan hangsúlyozza a török-iráni relációban azt is, hogy a két állam érdekszférája, bár fedí egymást, bizonyos mértékig különbözik is. Történelmi távlatban mindkét ország nyugati szövetségesnek számított (Irán még a sah uralma alatt), és az iráni forradalom után is fenntartották a korrekt kapcsolatot egymással. Az AKP kormányok alatt jelentős mértékben nőhet Törökország energia-hub szerepe, melyben Iránnak is jelentős szerepe van. Az iráni urándúsítással kapcsolatos brazil és török diplomáciai manőverezések Kaplan értelmezésében a felemelkedő és egyre nagyobb teret követelő középhatalmak megjelenését jelentik világszerte. A korábbi évszázadokban az Oszmán Birodalom a Balkán és Európa felé terjeszkedett, hogy a gazdasági hátszínigot megteremtse a közel-keleti terjeszkedéshez, most, az olajkorban a trend az ellenkezőjére fordult: a kaspi és iráni olaj közvetítőjeként Európa számára is nő a fontossága. Kaplan kijelenti: Törökország, a G 20-ak tagja, magrégióvá vált saját jogán és Iránnal együtt képesek az arab félhold országainak ellensúlyozására.⁷⁴

Kaplan munkáját többen kritizálták, elsősorban a túlságosan földrajzi szemlélet miatt, mely számos más, meghatározó tényezőt (pl. történelmi, kulturális szempontokat) és azok egymásra hatását nem veszi figyelembe.⁷⁵ Kaplan munkája elsősorban a geopolitika nagy klasszikusaira támaszkodik, munkájának elméleti alapja Mackinder és Mahan fejtegetései, melyre e fejezet egy későbbi részében mi is részletesebben kitérünk.

A Stratfor Intézet alapítója, a realista hagyományokhoz kötődő geopolitikai elemző, George Friedman elemzésében három államot emel ki, mint a jelen évszázad közepére jelentős hatalommá emelkedő országok: Japán, Törökország és Lengyelország (ez utóbbi az orosz hatalom gyengülésével). Törökországgal kapcsolatban kifejti, hogy történelmileg birodalmat építettek a törökök, akiknek állama jelenleg a 17. legnagyobb gazdaság a világon, és bár a birodalom az első világháború végén összeomlott, a török állam jelenleg egy stabil térség a káoszban, hiszen a Balkán, a Kaukázus és az arab területek a szomszédságában sem stabilak. Így ahogy nő Törökország ereje (gazdaságilag és katonailag már így is a térség vezető állama), a török befolyás is növekedni fog.⁷⁶

⁷⁴Ugyanott, 284-293.o.

⁷⁵ Fernández-Armesto, Felipe: *History's Playing Field*

<https://www.wsj.com/articles/SB10000872396390443686004577633490631541260>

⁷⁶ Friedman, George: *The Next 100 Years: A Forecast for the 21st Century*. Doubleday 2009. 7.o.

Friedman kijelenti, hogy a 21. század Amerika évszázada, jelenleg az USA a világ legerősebb gazdasági, katonai és politikai hatalma. Azonban Oroszország, Kína, és a Friedman által kiemelt három állam (lásd fent) fogja kihívni az USA-t, és ez utóbbi hárommal robban majd ki a következő globális háború Friedman jóslata szerint.⁷⁷ A geopolitikáról szólva Friedman két fontos feltevést fogalmaz meg: először, hogy az emberek lojálisak a közösséghez, államhoz, amibe születtek, az élet meghatározó aspektusa az államok egymáshoz való viszonya, és így a háború mindenütt jelenlévő. Másodszor, hogy a nemzeteket nagyban meghatározza a földrajzi adottságuk, aminek hatása van az ott élő társadalomra is (pl. Athén és Spárta különbözősége).⁷⁸

Az Egyesült Államok helyzetét összefoglalva elmondhatjuk, hogy kapacitása lenyűgöző, azonban ki kell emelni, hogy Kína és a feltörekvő államok egyre inkább képesek lesznek kihívni és kikezdeni primátusát. Friedman gazdasági adatokat sorol fel az USA egyelőre világelső helyzetének alátámasztására, majd az amerikai haditengerészet kapcsán fejtegeti, hogy a világ minden tengerén és óceánján állomásoznak amerikai hajók, ezáltal az USA globálisabban uralja a tengereket, mint azt Nagy-Britannia valaha tette. Az Egyesült Államok fölénye gazdasági, katonai és politikai szinten alapvető, és Friedman szerint csak a kezdetén jár a hatalmának Amerika, és a 21. század az ő százada lesz.⁷⁹ Bár a két nagy geopolitikai elmélet (Mackinder eurázsiai heartland és Mahan tengeri hatalmi elmélete) közül mindkettőt bizonyos értelemben helyesnek fogadja el, a következőkben látható, hogy egyértelműen a tengeri hatalmi megközelítés felé hajlik, ha az Egyesült Államok által alkalmazott nagystratégiai kérdésekről van szó. Az amerikai nagy stratégiára rátérve Friedman 5 fontos geopolitikai célt fogalmaz meg: 1. az amerikai haderő teljes dominanciája Észak-Amerika felett, 2. az USA-ra nézve bármilyen fenyegetés elhárítása a nyugati féltekén bármilyen hatalom részéről, 3. az USA-ba vezető tengeri útvonalak feletti ellenőrzés egy esetleges invázió megelőzésére, 4. a világóceánok feletti teljes dominancia az USA fizikai biztonsága és a nemzetközi kereskedelem irányítása miatt, 5. az USA tengeri hatalma megkérdőjelezhetetlenségének fenntartása.⁸⁰

Törökországra rátérve Friedman kifejti, hogy a török földrajzi elhelyezkedés központi: közel van az arab államokhoz, Iránhoz, Európához, a Mediterráneumhoz és a korábbi szovjet területekhez is. Gazdaságilag és katonailag is stabil állam a káoszban, és Friedman

⁷⁷ Ugyanott, 4-8.o.

⁷⁸ Ugyanott, 12-13.o.

⁷⁹ Ugyanott, 16-18.o.

⁸⁰ Ugyanott, 24-45.o.

előrejelzése szerint (az orosz hatalom gyengülésével) egyre erőteljesebb lesz jelenléte a térségben mind gazdaságilag, mind katonailag, míg végül a régió és az iszlám világ hatalmi központjává válik – amerikai jóváhagyással. Friedman itt egyfajta offshore balancing stratégiát vázol fel amerikai részről: az USA így támogat egy közeli szövetségest, Törökország stabilizál egy instabil régiót, a Perzsa-öböl jelentős szénhidrogén készlete török befolyás alá kerül, illetve Irán ambícióit is féken tartja a török dominancia. Az offshore balancing lényege, hogy egy potenciális hegemonnal szemben törekszik erőegyensúlyra, azonban Törökország ebben az esetben regionális hatalomból akár globális kihívássá is válhatna az Egyesült Államok számára, mely konfliktushoz vezethet, főként, ha a törökök az iszlám világ vezetőiként az arab államokat is magukhoz vonzzák és zászlójuk alá gyűjtik.⁸¹

Jovic kritikájában arra hívja fel a figyelmet, hogy Friedman alapvetően a saját tapasztalataiból származtatott feltevésekkel dolgozik, csak a főbb tendenciák jelezhetőek előre, és nagyon nehéz meghatározni, hogy alakul a világ száz év múlva.⁸² Jelen sorok írója kiemelné még azt, hogy Friedman nem is feltétlen Kínában, hanem inkább Japánban látja az USA majdani kihívóját, hangsúlyozva, hogy továbbra is az USA uralja majd a következő száz évet, ami számos más, a fentiekben áttekintett elméleti megközelítéstől eltér (pl. a Bevezetőben említett Thuküdidész csapdájától).

Pascal Venier hívja fel a figyelmet a korábban tárgyalt neves politikatudós, Zbigniew Brzezinski gondolatmenetére, ami szorosan a geopolitika témaköréhez kapcsolódik. Brzezinski különbséget tesz geopolitika, stratégia, és geostratégia között: szerinte a geopolitikai a földrajzi és politikai faktorok kombinációja, mely meghatározza egy állam vagy régió helyzetét, a földrajz politikára gyakorolt hatását hangsúlyozva, a stratégia átfogó és előre eltervezett eszközök alkalmazására utal, ami egy központi vagy katonailag fontos cél elérését szolgálja; a geostratégia pedig magában foglalja és egyesíti a megfontolást a geopolitikai szempontokkal.⁸³

⁸¹ Ugyanott, 144-148.o

⁸² Jovic, Jovana: Review *Perspectives* Vol. 22, No. 1 (2014), 105.o.

⁸³ Pascal Venier, Main Theoretical Currents in Geopolitical Thought in the Twentieth Century, *L'Espace Politique* [En ligne], 12 | 2010-3, mis en ligne le 11 février 2011, consulté le 24 juillet 2020.

b. Az amerikai nagystratégiák

Barry Posen a nagystratégia alatt egy nemzetállam azon elméletét érti, melynek révén saját maga számára biztonságot tud teremteni. A biztonság a szuverenitást, területi integritást, a hatalmi pozíciót jelentheti. A nagystratégia fókuszában a katonai kihívások (mivel ezek a legveszélyesebbek) és katonai megoldások (mert ezek a legköltségesebbek) állnak, és az elmélet számba veszi és fontossági sorrendet állít fel a kihívások és a rájuk adandó politikai, katonai megoldások (szövetségek, katonai erő, gazdasági és technológiai kapacitás) között.⁸⁴

Layne⁸⁵ leírja, hogy a nagy stratégia kialakítása három lépcsős folyamat, elsőként meg kell határozni az adott állam biztonsági érdekeit, másodikként számba kell venni az ezeket veszélyeztető tényezőket, majd el kell dönteni, hogy lehet leginkább megóvni ezeket az érdekeket az állam politikai, katonai, gazdasági erőforrásaival. Elemzésében kifejti, hogy a korábbi primátusra alapuló nagystratégiát fel kell, hogy váltsa az offshore balancing, mert a hidegháború utáni nemzetközi rendszerben nem fenntartható hosszú távon az előbbi alkalmazása.

A nemzetközi kapcsolatok elméleteivel, a különböző nagystratégiák (grand strategy) alkalmazásával leírhatóak az amerikai külpolitika meghatározó korszakai John J. Mearsheimer *Imperial by Design* című tanulmánya⁸⁶ alapján az alábbiak szerint:

- A 19. századtól az első világháborúig, illetve az 1930-as évekig az izolacionizmus politikáját folytatta az USA, biztos lévén benne, hogy a két nagy óceán által határolt területi integritását semmilyen állam sem tudja fenyegetni. Ez az állapot a globális világban megvalósíthatatlan.
- Offshore balancing: A második világháború vége óta folytatott külpolitikai nagy stratégia, melynek értelmében az USA számára meghatározott régiók (Európa, Észak-Kelet-Ázsia és a Perzsa-öböl) kulcsfontosságúak, mert ezek befolyásolják a nyugati féltekét, azaz az USA külpolitikai érdeke, hogy ezeken a területeken ne valósuljon meg egy ország dominanciája sem. A feltörekvő domináns államokat lokális hatalmakra támaszkodva kell ellensúlyozni, és az Egyesült Államok csak akkor

⁸⁴ Posen, Barry R.: *Restraint : a new foundation for U.S. grand strategy*. Cornell University Press 2014., 1.o.

⁸⁵ Layne, Christopher: *From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy*. *International Security*, Summer, 1997, Vol. 22, No. 1 (Summer, 1997), 86-124.o.

⁸⁶ Mearsheimer, John J.: *Imperial by Design*. *The National Interest*, January/February 2011, No. 111 (January/February 2011), 18-19.o

avatkozna be katonai erővel, ha ezek az államok nem tudják ellensúlyozni a potenciális hegemónt. De az USA ebben az esetben visszavonul a konfliktus végével.

- Selective engagement: a kulcsrégiók ugyanazok, mint fent, azonban az Egyesült Államok a konfliktusok kitörésének megakadályozására állomásoztatnának katonai erőket is ezekben a régiókban, ugyanis egy esetleges háború gazdaságilag és katonailag is bevonná a későbbiekben az USA-t a konfliktusba. Ez azonban nem jelenti a demokrácia terjesztését.
- Globális dominancia/liberális hegemonia: Bill Clinton elnöktől kezdődő gyakorlat. A hidegháború végével az Egyesült Államok maradt az egyetlen szuperhatalom, melynek két célkitűzése a saját primátusának megőrzése és a demokrácia terjesztése (ugyanis ez jelenti majd a béke és Amerika-barátság elterjedését). Mearsheimer szerint ez alapvetően imperialista (birodalmi) külpolitika, melynek két olvasata a neokonzervatív megközelítés (a katonai erő hangsúlyosabb szerepe, a demokrácia terjesztését könnyűnek, az aktuális zsarnok eltávolításával megvalósíthatónak látja), illetve a liberális birodalmi megközelítés, mely jobban támaszkodik a nemzetközi intézményrendszerre céljai megvalósításához.

Mearsheimer Clinton adminisztrációját vonakodónak látja a liberális hegemonia eszközeinek használatában, és kijelenti, hogy a két elnökségi ciklus alatt nem tett nagy előrelépést ennek elérésében, viszont külpolitikai katasztrófát sem követett el így. Bush kampánya a selective engagement külpolitikájára épült, kritizálva Clinton beavatkozásait (Szomália, Szerbia), de külpolitikai megközelítése a szeptember 11-i események hatására jelentősen megváltozott, és ő is a globális dominancia megközelítést alkalmazta, azonban ő a neokonzervatív módon, a „war on terror” politikáját meghirdetve.⁸⁷ Mearsheimer kifejti, hogy az amerikai demokrácia export csak nagyon kis százalékban működött a II. világháború óta eltelt időszakban, bár több alkalommal törekedett erre az USA. Leginkább a nagymértékben homogén társadalom, erős központi hatalom és bizonyos fokú demokratikus tapasztalat kell a hatékony megvalósításhoz, mint például a pozitív példa Németország vagy Japán esetében.⁸⁸

Mearsheimer és Walt a tanulmányában⁸⁹ az offshore balancing elmélettel a realista hatalmi egyensúly elméletet vetíti ki az adott 3 kulcsrégióra (Európa, Észak- Kelet-Ázsia és a Perzsa-

⁸⁷ Ugyanott, 19-21.o.

⁸⁸ Ugyanott, 28-29.o.

⁸⁹ Mearsheimer, John J. and Walt, Stephen M.: The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy. *Foreign Affairs*, Vol. 95, No. 4 (JULY/AUGUST 2016), 70-83.o.

öböl), melynek két előnyét abban látják, hogy ezzel csökkenthető a biztonsági kiadások mértéke, kevesebb amerikai katona élete kerül veszélybe, minimalizálható az Egyesült Államok katonai lábnyoma. Ezen kívül, mivel amerikai katonák nem avatkoznak be a konfliktusba, ezért csökkenthető a terrorizmus mint megtorlási eszköz szerepe is, hiszen helyi erők ellensúlyozzák a feltörekvő hegemonót. Mearsheimer és Walt úgy érvel, hogy a hidegháború alatti offshore balancing stratégiája működőképes volt, sikeres külpolitikát tudtak folytatni, kivéve azokat az alkalmakat, amikor a vezetők eltértek e stratégiától. Példának Afganisztán, Vietnam, illetve Irak, Szíria, Líbia eseteit emelik ki a szerzők, mely során kudarcot vallott az eltérő megközelítés. A liberális hegemonia korszakában a háború megelőzése és a nukleáris proliferáció kerül előtérbe.

Walt⁹⁰ tanulmányában a külpolitikai téren tapasztalatlan Donald Trump elnökké választásának okait vizsgálja a külpolitika lencséjén keresztül: állítja, Clinton, George W. Bush, illetve Barack Obama a liberális hegemonia külpolitikáját folytatták, míg Trump ezzel éles ellentétben, én központú, erőteljesen nacionalista külpolitikai elemekkel kampányolt, a rövid távú célokat helyezve előtérbe. Walt kijelenti, hogy a hidegháború utáni nemzetközi helyzetben, ahol az Egyesült Államok egyértelmű primátusa volt tapasztalható, külpolitikai nagy stratégia alkalmazása lehetővé vált, azonban éppen az USA primátus miatt ez egyre kevésbé szükséges. Kitér még arra is, hogy a külpolitikai állami apparátus elnöki ciklusokon átívelő, így nehéz gyökeresen változtatni. Walt kifejti, hogy az offshore balancing stratégiáját alkalmazva Oroszországgal kapcsolatban is (nem a NATO tagok számát bővítve, hanem a Partnerség a Békéért (Partnership for Peace, PfP) szerepét növelve) talán elkerülhetőek lettek volna az olyan befagyott konfliktusok, mint Georgia, vagy a Krím-félsziget. Ahogy Mearsheimer, úgy Walt is Kínában látja a jövő nagy ellenfelét az USA-nak, és megjegyzi, hogy egy korábbi, offshore balancing külpolitikára épített stratégia fontos tapasztalat lett volna Amerika számára ebben a kérdésben is. A Perzsa-öböl térségével kapcsolatban kifejti, hogy az USA érdeke egy kínai-iráni együttműködés megakadályozása, azaz jó (jobb) kapcsolat kialakítása Iránnal. Hangsúlyozza a diplomácia szerepét, elsődlegesnek kiemelve azt. Nagy-Britanniára, mint az offshore balancing eredeti alkalmazójára utalva idézi fel Walt Lord Palmerston gondolatát, mi szerint nincsenek örök barátok és örök ellenségek, csak érdekek.

⁹⁰ Walt, Stephen M.: Offshore Balancing in Populist Times. Horizons: *Journal of International Relations and Sustainable Development*, No.15, Special double issue: The Populism Issue (Winter 2020), 70-93.o.

Mearsheimer⁹¹ úgy látja, a 2000-es évek eleje óta az amerikai elnökjelöltek retorikájában (Bush, Obama, Trump) rendre megjelenik a liberális hegemonia, mint külpolitikai irányzat kritikája, és az attól való eltérés vágyának hangsúlyozása. Azonban hatalomra kerülve egyik jelölt sem tudott a korábbi gyakorlattól markánsan eltérni.

Elemzésében Immanuel Wallerstein kitér arra az alapvető kérdésre, hogy az Egyesült Államok vajon hegemónnak számít-e, illetve amellettt érvel, hogy ez a hegemonia már nem egyenlő az 1945-ben kivívott hegemoniával.⁹²

Boyle hangsúlyozza, hogy a „war on terror” volt az egyik legambiciózusabb vállalkozás a második világháború óta az Egyesült Államok külpolitikájának történetében, de egyrészt hamar kifulladt, másrészt pedig hatalmas költsége van az amerikai nagysztratégia egészére nézve: olyan elemeket, mint a demokráciaterjesztés vagy emberi jogok tesz kockára. Ahhoz, hogy a költségeket csökkentse, illetve a terheket egyenlőbbre ossza el, Boyle az offshore balancing stratégia alkalmazását javasolja.⁹³

Christopher Layne⁹⁴ szintén a neorealista megközelítést képviseli és az offshore balancing stratégiáját tartja az Egyesült Államok számára leginkább kívánatosnak. Azzal érvelve, hogy a korábban követett primátusra alapuló külpolitika nem biztonságosabbá, inkább a bumerángthatása miatt sokkal kevésbé biztonságossá tette Amerikát. Layne kitér arra is, hogy az USA az 1940-es évek óta hegemon szerepben van, de történelmileg a hegemon hatalmak bukásra vannak ítélve. Hangsúlyozza, hogy az offshore balancing megközelítés egyfajta ékként is működhet, a potenciális vetélytársak egymással versengenek a hatalmi egyensúly jegyében, nem az offshore balancer hatalommal.

Hal Brands azonban az offshore balancing kritikájaként kifejti, hogy ugyan látszólag vonzó ez a nagysztratégia, azonban előnyei sokkal kevésbé hatásosak, illetve kockázatai és terhei pedig számottevőbbek annál, mint ami első pillantásra tűnik. Ennek alátámasztására Brands a költségeket (kismértékű lenne csak a megtakarítás), a terrorizmus kérdését (szerinte nem jelentene nagymértékű visszaszorulást a hatalmi egyensúlyozás, viszont stratégiai előnyök elvesztésével járna), az atomfegyverkezést (az atomfegyverrel rendelkező államok számának

⁹¹ Mearsheimer, John J.: Realism and Restraint. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development*, No.14, The Importance of Being Earnest: Geopolitics of Realism (Summer 2019), 12-31.o.

⁹² Wallerstein, Immanuel: US weakness and the struggle for hegemony, *Monthly Review* 55: 3, July-Aug. 2003

⁹³ Boyle, Michael J.: The war on terror in American grand strategy. *International Affairs*, Volume 84, Issue 2, March 2008, Pages 191–209, 191-193.o.

⁹⁴ Layne, Christopher: America's Middle East Grand Strategy after Iraq: The Moment for Offshore Balancing Has Arrived. *Review of International Studies*, Jan., 2009, Vol. 35, No. 1 (Jan., 2009), 5-25.o.

alacsonyan tartása stratégiai érdek, és ez sérülne azáltal, hogy az országok az amerikai védelem hiányában saját atomfegyvert fejlesztenének) és a globális instabilitás kérdését (az USA, a „békéltető” visszavonulásával az egyes régiókban felerősödne az instabilitás, nem tudná fenntartani saját egyensúlyát) boncolgatja.⁹⁵

Obama elnökségének nagystratégiája kapcsán Brands kifejti, hogy jól illeszkedik a korábbi, hidegháború utáni elnökök stratégiájába, azaz célja megőrizni az Egyesült Államok elsőségét és a liberális világrendet a világban. Három nagy területen észlel súlyponteltolódást az elődje, George W. Bush elnökségével összehasonlítva: az Egyesült Államok hadereje alkalmazásának korlátozásában és gazdaságosságában, a diplomáciában bekövetkezett energikusságra, aminek hatására jelentősen megnövekedett az érintkezés a barátokkal és az ellenfelekkel, illetve az amerikai politika földrajzi kiegyensúlyozásában (globális hatalom átrendeződése, a csendes-óceáni térség hangsúlyosabbá válása).⁹⁶

Bár maga az elemzés 2018-ban született, Brands jellemzi Donald Trump elnökségét is, és az amerikai nagystratégiában beállt nacionalista fordulatot is. Elsőként az internacionalizmus amerikai fogalmát taglalja, mely szerint a második világháború után az USA felvállalta a világ(gazdaság) vezető szerepét, kulcsrégiók biztonságának fenntartását, egyfajta felvilágosult nacionalizmusként. Így Amerika úgy tudja megőrizni biztonságát és stabilitását, hogy másoknak is segít annak lenni, miközben maga ugyanúgy tagja a nagy nemzetközi szervezeteknek (NATO, ENSZ), melyek bizonyos korlátok közé szorítják hatalmát. Brands elemzésében két irányvonalat lát kibontakozni: az „Amerikai Erőd” (American Fortress) és a „jobb nacionalizmus”: nacionalista beütésű internacionalizmus modelljét. Előbbit katasztrófaként, modernkori izolacionizmusként értékeli: miközben némileg csökkentené a nagystratégia költségeit és Amerika teherviselését, zéró összegű játékként végül önpusztító lenne, és számos ponton (nemzetközi gazdasági, intézményi, katonai téren) végzetesen aláásná a jelenlegi világrendet, és a jelenlegi nemzetközi rend végét jelentené. Ehelyett egy mérsékeltbb nacionalizmus mellett teszi le a voksát, mely egy pozitív összegű rendszerben valósul meg, melynek során gazdasági téren agresszívebben lépne fel a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlat ellen, újratárgyalná a meglévő megállapodásokat, és erőteljesebben irányítaná az USA szövetségeseit.⁹⁷

⁹⁵ Brands, Hal: *Amerika nagystratégiája a Trump-korszakban*. Pallas Athéné Könyvkiadó Kft. 2019., 40-59.o.

⁹⁶ Ugyanott, 61-62.o.

⁹⁷ Ugyanott, 110-131.o.

Trump elnökségére, illetve az általa ténylegesen folytatott nagystratégiára térve azt a következtetést vonja le, hogy elnökjelöltként erőteljesebb és határozottabb kijelentéseket tett, mint amiket elnökként valójában megvalósított, így nem vitte végig az amerikai külpolitika teljes lerombolását. De jelentős változásokat hozott: emberi jogok és demokrácia perifériára szorítása, illiberális demokráciák, autoriter rezsimek támogatása, protekcionista intézkedések, szövetségesei vélt vagy valós potyautassága miatt inkább ad hoc szövetségek, diplomáciai kiszámíthatatlanság. Fontos kiemelni, hogy Trump ezzel az Egyesült Államok a világban addig páratlan puha hatalmát, Amerika világszintű megbecsülését gyengítette (ennek okai az America First, az intolerancia, a demokratikus normák iránti lenézés).⁹⁸

c. Az amerikai nagystratégiák megjelenése a török külpolitikában

Érdekes megvizsgálni az Egyesült Államok által alkalmazott nagystratégiák és a török külpolitika szinkronban alakulását, illetve eltérését, a nemzeti érdekek, eltérő külpolitikai prioritások megjelenését. Az alábbiakban a Mearsheimer által alkalmazott nagystratégiai megközelítések alapján vizsgáljuk ezt meg.

- Offshore balancing: a hidegháború alatt megvalósuló offshore balancing amerikai nagystratégia a török külpolitikai törekvésekkel is sok hasonlóságot mutatott, Törökország igyekezett a nyugati elköteleződésnek megfelelően alakítani külkapcsolatait (pl. bagdadi paktumban való részvétel). Amikor saját külpolitikai érdekeit kívánta érvényesíteni, súrlódáshoz vezetett az amerikai érdekekkel pl. ciprusi kérdés az 1960-as, illetve 1970-es években.
- Selective engagement: a kulcsrégiókkal kapcsolatban hasonló volt a két állam megközelítése: Törökország számára továbbra is fontos a Nyugathoz tartozás, az EU-csatlakozási törekvések, belső demokratikus reformok, azonban nem a demokrácia terjesztés a fő szempont a szomszédaival kapcsolatban (ahogy ekkor az USA-nak sem), és szövetségesekkel együtt tevékenyen részt vesz a nemzetközi konfliktusok rendezésében (Öböl-háború).
- Liberális hegemonia: főként a neokonzervatív hegemonia felfogás kapcsán figyelhető meg eltérés az amerikai és a török törekvések között: a 2003-as iraki beavatkozás során egyértelmű volt a törés a két állam érdekei között: Törökország számára

⁹⁸Ugyanott, 158-180.o.

elsősorban a status quo fenntartása, és a területi integritásának védelme (kurdok) volt az elsődleges szempont.

II. Elméleti háttér, módszertan

A kutatás Barry Buzan és Ole Waever regional security complex elméletén (RSCT), illetve a Koppenhágai Iskola által bevezetett szektorális elemzésen alapul, az amerikai-török kapcsolatok a különböző biztonsági komplexumok, illetve a szektorális biztonságok vizsgálatával kerülnek elemzésre. Az alábbiakban röviden bemutatásra kerül az elméleti keret, ami vizsgálódás alapját adja.

a. Regionális biztonsági komplexumok elmélete

A hidegháború alatt a biztonságot, és a biztonságról való gondolkodást a két katonai tömb alakította, és elsősorban katonai, nukleáris értelemben tekintettek rá. Azonban már az 1970-es, 1980-as években megjelentek olyan kritikák, melyek ennek a nézetnek a bővítésére irányultak, és gazdasági, környezeti dimenziókra is kiterjesztették volna a biztonság fogalmát, azonban ezt arra hivatkozva vetették el, hogy ez által elmosódna a fogalom alapvető jelentése. Így kétféle megközelítés alakult ki a biztonság fogalmával kapcsolatban: a tradicionalisták által alkalmazott szűkebb, illetve a tágabb értelmezés, mely bővíteni igyekezett a fogalmi kereteket akár a nem-katonai megközelítéseket alkalmazva, akár az állam alapvető primátusát megkérdőjelezve.⁹⁹

A hidegháború utáni nemzetközi biztonság alakulását vizsgálva úgy láthatjuk, hogy a regionális biztonság jelentősége egyre növekszik. A szuperhatalmak és a nagyhatalmak egyre kevésbé akarnak a saját régiójukon kívül beavatkozni biztonsági kérdésekbe. Buzan és Waever hangsúlyozza, hogy a hidegháború utáni nemzetközi rendszert sem az egypólusú, sem a multipoláris fogalmakkal nem lehet leírni, így a regionális biztonsági komplexumok elmélete alkalmazandó. Az elmélet különbséget tesz a globális szereplők rendszerszintű interakciói és a szub-rendszer interakciók között, ez utóbbi leginkább kisebb hatalmak között zajlik, akiknek a saját térségük a saját biztonsági környezetük. Mivel a fenyegetések közelebb jobban elérnek, mint távolabbi területekre, ezért a kölcsönös biztonsági függések regionális klaszterekben rendeződnek, regionális biztonsági komplexumokba. Az interdependenciák régiókon belül erősebbek, mint a régiókon belüli és kívüli szereplők között.¹⁰⁰

⁹⁹ Buzan, Barry, Weaver, Ole, and de Wilde, Jaap: *Security: A New Framework for Analysis*. By. Boulder, CO: Lynne Rienner, 1998., 1-3. o.

¹⁰⁰ Buzan, Barry, Waever, Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, 2004. 3-5.o.

Buzan és Waeber az RSCT elméletében elkülöníti a szuperhatalom, nagyhatalom és regionális hatalom fogalmát egymástól. Szuperhatalom az, aki a teljes nemzetközi rendszerben széleskörű lehetőségekkel, elsőrangú katonai erővel, és ezt támogatni képes gazdasággal rendelkezik. Ezen kívül a nemzetközi rendszer tagjai elismerik annak, illetve rendelkezik legitimitással az általa közvetített értékek képviselőjére. Jelenleg ez kizárólag az Egyesült Államokra igaz. A nagyhatalom fogalom azokra az államokra alkalmazható, akik bár nincsenek jelen minden régióban, de rendelkeznek azzal a gazdasági, katonai és politikai potenciállal, ami közép- vagy hosszútávon szuperhatalommá tehetik őket, és ennek megfelelően is kezeli őket a többi állam. Regionális hatalmak azok az államok, akik régiójukban meghatározóak, de globális jelentőséggel nem rendelkeznek. A szerzők a rendszerszint szereplőinek a szuperhatalmakat és a nagyhatalmakat tekintik, a regionális hatalmak a regionális szint szereplői.¹⁰¹ Az RSC-knek a következő definíciót adja: „elemek sokasága, akik fő biztonsági és biztonságatlansági (desecuritization) folyamatai annyira összekapcsolódtak, hogy nem lehet a biztonsági problémáikat ésszerűen elemezni vagy megoldani egymás nélkül”.¹⁰²

Az RSC-k elemzési szintjeivel kapcsolatban Buzan és Waeber két formát emel ki: a hatalmi viszonyok és az ellenség-barátság viszonyt. Ahogy maga a nemzetközi rendszer, aminek szub-részei a régiók, is elemezhető, úgy az RSC-kre is alkalmazhatók az unipoláris, bipoláris, tripoláris vagy akár multipoláris fogalmak, ezért is fontos a különbségtétel a regionális hatalmak és a nagyhatalmak között. Az ellenség-barátság viszonyrendszer kapcsán a szerzők segítségül hívják Wendt elméletét az anarchia társadalmi struktúráiról, amik a Hobbes-i (ellenséges), Locke-i (rivális) és Kant-i (barát) kategóriákba sorolhatók.¹⁰³

Az RSC elmélet alkalmazhatóságát három nagy módra bontja a könyv: leíró, prediktív és konstruktivista módszer. A leíró alkalmazásában négy fő szint különíthető el az RSC-k elemzésénél: 1. a régió államainak belső sebezhetősége, 2. államok közötti reláció (ami a régiót meghatározza), 3. a régió interakciója szomszédos régiókkal, 4. a globális hatalmak szerepe a régióban. Ezen felül megkülönböztethető standard és centrális RSC. Előbbiben regionális hatalmak uni- vagy multipoláris eloszlása, alapvetően veszfíliai formában figyelhető meg, illetve a katonai-politikai biztonság elsősége (a szerzők példának a Közel-Keletet hozzák fel). A centrális RSC-k tekintetében fontos elkülöníteni, hogy egy

¹⁰¹ Ugyanott, 34-38.o.

¹⁰² Ugyanott, 44.o.

¹⁰³ Ugyanott, 49-50.o.

szuperhatalom (USA Észak-Amerikában), egy nagyhatalom (Oroszország a FÁK térségben), vagy egy intézmény által (Európai Unió) történik a régió integrálása. Létezik még nagyhatalmi RSC és szuperkomplexum is Buzan és Waever rendszerében, mindkettőre Ázsia a példájuk. Az előbbi olyan RSC, ahol több nagyhatalom is található, mint például Kelet-Ázsiában Kína és Japán. A nagyhatalmi RSC-k azért különlegesek, mert a globális és a regionális szint egy sajátos keveréke, ahol a spillover hatás miatt intenzívebb interregionális interakciók jöhetnek létre. Pontosan ezen spillover hatásoknak köszönhetően megnő az interregionális interakciók foka, így szuperkomplexum jöhet létre, amik összekötik azokat, akik egyébként külön RSC-ket alkotnának (erre példa Kelet- és Délkelet-Ázsia).¹⁰⁴

Mivel jelen kutatás során nem két RSC kerül összehasonlításra, hanem egy szuperhatalom és egy köztes állam, ezek az elemzési szempontok csak limitáltan alkalmazhatók. Elsősorban az esettanulmány kapcsán, amikor a Törökországot körülvevő három nagy RSC közül az Európa-EU RSC vizsgálatára kerül sor. A két állam vizsgálatára alkalmazható viszont a konstruktivista módszer, melynek során vizsgálat tárgya a referencia tárgya (referent object) és a biztonságiasító aktor (securitising actor), a fókuszban pedig az áll, hogy mi az a tárgy (szektor, stb.) amivel kapcsolatban a biztonságiasító aktor kimondja, hogy saját biztonsága, fennmaradása érdekében kivételes eszközök használatához, akár a szabályok áthágásához is joga van, és ez a nemzetközi összefonódások alapján hogyan befolyásolja a másik állam érdekeit.¹⁰⁵

A korábbi, hidegháború alatti világrendben 2 szuperhatalom vetélkedett, mellettük 3 nagyhatalom szerepelt még a nemzetközi palettán, és Buzan és Waever elméletének egyik sarokköve, hogy a hidegháború vége nagyban hozzájárult a regionális biztonsági dinamikák megerősödéséhez, melyek a szuperhatalmak vetélkedésétől mentesen tudtak így kibontakozni. A hidegháború utáni világrendben az Egyesült Államok egyértelműen szuperhatalom, jelenleg az egyetlen, ami a 4 nagyhatalom (Kína, EU, Japán, Oroszország) mellett alkotja a világrendet, azaz ez egy 1+4-es világrend, ami 2+x renddé is alakulhat, Kína vagy az Európai Unió felemelkedésétől függően. Ezt Buzan és Waever kevésbé valószínűsíti, változás esetén inkább Amerika lassú hanyatlása révén a 0+x rend kialakulását látja valószínűnek. Ez azonban nem a klasszikus multipoláris világrendet jelentené, hiszen szuperhatalom híján egyik szereplő sem rendelkezik globális, csakis multiregionális érdekeltséggel, így nem alakulna ki a klasszikus hatalmi egyensúly rendszere sem, mint amikor az európai hatalmak

¹⁰⁴ Ugyanott, 51-61.o.

¹⁰⁵ Ugyanott, 71.o.

egy geopolitikai területen osztoztak. Sokkal inkább a saját régióra, RSC-re, illetve a közeli területekre fókuszálnának, és az lenne általános félelmük, hogy egyikük a megüresedett szuperhatalom helyébe lépne. De a szerzők globális szinten továbbra is az 1+4 rend fennmaradását tartják a legvalószínűbbnek.¹⁰⁶

Az Egyesült Államok helyzetével kapcsolatban a kötet kiemeli, és ezt elemzésünk szempontjából nagyon fontos hangsúlyozni, hogy Európa, Kelet-Ázsia és Dél-Amerika térségében mennyire meghatározó az USA pozíciója a különböző szuperregionális projekteken keresztül: atlantizmus, ázsiai-csendes-óceáni térség, pán-amerikanizmus. Ezek a projektek általában erős szuperregionális gazdasági integrációt és kölcsönös biztonsági és védelmi aspektust tartalmaznak, és a retorikájuk és tagsági megjelölések által az USA ezen régiók *tagjaként* tűnik fel, nem mint egy külső, beavatkozó hatalom. Ezzel nemcsak azt éri el, hogy megakadályozza egy független, regionális integráció szerveződését, ami veszélyt jelenthetne a primátusára, hanem az elemzést is megnehezíti, hiszen összemosódik a szuperhatalmi, nagyhatalmi és regionális hatalmi szerep. Az Egyesült Államok egyfajta swing power-ként jelenhet meg, azaz a saját régióján kívül több régióban szerepet vállalva, de el nem köteleződik egyik felé sem, és saját érdeke szerint változtatva elköteleződésének mélységét és formáját. Mivel bármikor visszavonulhat vagy megváltoztathatja a prioritásait, ez képessé teszi arra, hogy kijátssza a régiókat egymás ellen.¹⁰⁷

Törökországot Buzan és Waever köztes államként (insulator state) írja le, és a Balkán szubrégió fejezetében foglalkozik vele. A Balkán szubrégiót pedig az európai régió részének tekinti. A Balkánban megvan a potenciál, hogy külön regionális biztonsági komplexumot (regional security complex, a továbbiakban: RSC) alkothat, vagy még jobban betagozódjon az Európa-EU RSC-be, azonban Törökország ennek nem része. Az Oszmán Birodalom felbomlása után a birodalom korábbi területein két elkülöníthető RSC (vagy a Balkán esetében szub-RSC) alakult ki: a Balkán és a Közel-Kelet, ezek között, köztes államként terült el Törökország. Hagyományosan passzív a köztes államok szerepe, ahogy ez nem direkt módon, de Atatürk kijelentésében is visszaköszön: „Béke otthon, béke a világban”. Ennek jegyében Nyugat felé törekvő külpolitikát folytatott, és viszonylag passzív volt a Közel-Kelet, Közép-Ázsia és a Balkán országai felé.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Ugyanott, 446-455.o.

¹⁰⁷ Ugyanott, 455-456.o

¹⁰⁸ Ugyanott, 377-393.o.

Ez a hidegháború végével változott, Európa számára egyre kevésbé volt fontos, azonban az Öbölháború során stratégiai jelentősége megmutatkozott. Közép-Ázsia törökajkú népessége hirtelen függetlenné vált, és ez egy sokkal aktívabb külpolitika folytatására ösztönözte Törökországot. Ez azt a tudatot erősítette a törökökben, hogy egy nagyobb nemzet részei, egy új vízió bontakozott ki saját nemzetükről. A Balkán és a Közel-Kelet is újra fókuszba került a törököknek, és aktívabb külpolitikával erősítették a stratégiai partnerséget Izraellel és léptek fel Szíriával szemben az 1990-es években. Ezzel párhuzamosan az európai törekvések kissé elakadtak, és egyre messzebb kerül az EU-tagság reménye. A köztes államisággal kapcsolatban a kötet leírja, hogy Törökország Eurázsia régiójában definiálja magát, ami máris egy sokkal központibb szerepet jelent, de pont az jelzi köztes államiságát, hogy a törökök nem képesek ezt a központi szerepet maguk kialakítani. Érdeemes kiemelni, hogy pont azért is tekintik magukat regionális hatalomnak, mert egy földrajzi metszéspontban helyezkednek el, a Balkán, a Kaukázus és a Közel-Kelet Bermuda-háromszögében.¹⁰⁹

Ez az elképzelés összecseng a szakirodalomi áttekintésben hivatkozott nagy stratégiai gondolkodók elképzelésével, különös tekintettel Brzezinski gondolataira, aki szintén az eurázsiai sakktáblát elemezve jut arra a következtetésekre, hogy Törökország (Irán mellett) geostratégiai kulcsterület a térségben, és kiemeli, hogy (Oroszországhoz hasonlóan) a nyugati közösség periferiájára szorult. Hasonlóan látja Törökországot Huntington, amikor azt mondja, hogy leszakadó állam, nem tagja igazán sem a Nyugatnak, sem a Keletnek. Kaplan és Friedman szerint is kiemelt jelentőségű Törökország, előbbi azonban kiemeli a regionális szint, a középhatalmak egyre nagyobb térnyerését és magrégióként tekint Törökországra, utóbbi viszont hosszú távon jelzi előre azt, hogy az ország igazán meghatározó tényező lehet.

Buzan és Waever határozottan kijelenti, hogy Törökország a köztes államiságából csak akkor tudna kilépni, és azzá a regionális nagyhatalommá válni, ami lenni szeretne, ha a környező országok, amik más-más RSC-hez tartoznak, stratégiaileg együttműködnek, így az RSC-k addigi koncepciója megkérdőjeleződik. Ha egy megerősödött Törökország regionális nagyhatalomként katalizátora lenne ennek a változásnak, akkor az RSC sarokpontjává válhatna.¹¹⁰ Továbbmenve a szerzők kifejtik, hogy a köztes államok általában semleges zónát jelentenek, esetleg felszívják a különböző RSC-k periférikus energiát, de mindenképpen passzívabb szereplők. Ha a körülöttük lévő RSC-k egyensúlya megváltozik, megeshet, hogy a köztes államot beszippanntja az RSC, azonban ez nem gyakran és nem könnyen fordul elő, a

¹⁰⁹ Ugyanott, 377-395.o.

¹¹⁰ Ugyanott, 394.o.

köztes államok viszonylag stabilak. Törökországra térve kijelentik, hogy tudatosan tagadja köztes állam (vagy klasszikusabb fogalommal élve puffer állam) voltát, helyette egy nagyobb, Eurázsia koncepcióban látják magukat, központi helyen. Ezzel párhuzamosan a törökök a regionalizmus felé fordultak, ami annak elfogadása, hogy több régiónak része az ország, és azok belső folyamatait külön-külön kell kezelnie.¹¹¹

A Törökország, mint köztes államra vonatkozó szakirodalmat áttekintve Barrinha alapvetően elfogadó Törökország insulator state jellegével kapcsolatban, azonban az RSCT elméletbe illesztve érvelhetünk amellett is, hogy egy köztes állam nagyhatalommá is válhat anélkül, hogy egy RSC tagja lenne. A nagyhatalmi státuszhoz az szükséges, hogy a többi állam lássa a potenciált az adott országban, illetve jelentős befolyása legyen a térségre, azonban a regionális hatalmiság és nagyhatalmiság között nem egyértelmű vagy szükségszerű a fejlődési út, előbbi nem feltétele az utóbbinak.¹¹² Diez amellett, hogy a Törökország RSCT-ben betöltött köztes államiságát vizsgálja, hangsúlyozza, hogy egy esetleges török EU-csatlakozás alapjaiban változtatná meg a régiók helyzetét, hiszen Törökország megszűnne köztes állam lenni, ezáltal a három nagy regionális komplexum közvetlen interakcióba lépne, közvetlen határos lenne egymással.¹¹³ Bill Park kiemeli a témában született munkák áttekintése során, hogy Törökország „swing state”, és alapvetően elfogadja azt a tézist is, hogy Törökország köztes állam.¹¹⁴ Kardaş ezzel szemben a köztes államiság helyett Törökország regionális hatalmi státusza mellett érvel, és annyiban árnyalja Buzan és Waever tételét, hogy felveti, egy hatalom több RSC-nek is tagja lehet, így Törökország is tartozhat a Közel-Kelet, de az EU régiójához is, és elutasítja Törökország köztes állam koncepcióját.¹¹⁵

Buzan és Waever kötetével kapcsolatban Sultan kifejti, hogy a mű egyik legnagyobb eredménye, hogy sikeresen társítja a konstruktivizmus és a neorealizmus elemeit, illetve beemeli a regionális szintet a gondolkodásba. Azonban túl nagy hangsúlyt helyez az államokra, és elsiklik az NGO-k, egyéb aktorok szerepe felett. Ezen kívül az egyéb, újabb típusú biztonsági kihívásokra (terrorizmus, bukott államok vagy migráció problémája) sem fordít kellő figyelmet (ennek lehetséges magyarázata, hogy ezek a problémák leginkább a

¹¹¹ Ugyanott, 485-487.o.

¹¹² Barrinha, André: The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey's Position in Regional Security Complex Theory, *Mediterranean Politics*, 19:2, 2014. pp. 165-182. 167-170.o.

¹¹³ Diez, Thomas: Turkey, the European Union and Security Complexes Revisited, *Mediterranean Politics*, 10:2, 2005., pp.167-180., 173.o.

¹¹⁴ Park, Bill: Turkey's 'New' Foreign Policy: Newly Influential or Just Overactive?, *Mediterranean Politics*, 19:2, 2014., pp. 161-164. 161.o.

¹¹⁵ Kardaş, Şaban: Turkey: A Regional Power Facing a Changing International System, *Turkish Studies*, 14:4, 2013., pp. 637-660, 646-647.o.

kötet megjelenése (2004) után váltak nemzetközileg igazán jelentőssé).¹¹⁶ Ahogy Kelly is rámutat, a klasszikus nemzetközi politikaelméleti irányzatok viszonylag kis szerepet szánnak a regionalizmusnak, alapvetően a rendszer egészére helyezve a fókuszot, és nem a szub-rendszerekre. Kelly kiemeli, hogy sem Kenneth Waltz, sem Alexander Wendt, sem a neorealista-neoliberális vita nem helyez hangsúlyt a regionális szintre.¹¹⁷

b. A Koppenhágai Iskola

Az elsősorban Barry Buzan, Ole Waever és Jaap de Wilde nevével fémjelzett koppenhágai iskola a nevét a kutatók intézetének, a Conflict and Peace Research Institute-nak (COPRI) a székhelyéről kapta, mely Koppenhágában található. Az általuk kidolgozott elmélet alapvetően három pillérre támaszkodik, a biztonságiasítás, a szektorok és a biztonsági komplexumok konceptuális pillérére.¹¹⁸

Buzan és Waever maga is kiemeli *Regions and Powers: The Structure of International Security* című munkájában, hogy az eredetileg kialakított RSC elmélet leginkább a politikai és a katonai szektorra épült, ugyanis ezek azok, amik kis távolságban, regionális szinten jobban hatnak, a távolság ezek vonatkozásában egyértelműen a regionális biztonsági komplexumok kialakulása felé hat.¹¹⁹ A 2000-es években megjelent, ún. második generáció gondolkodói előszeretettel ezt a hibát emelték ki az elmélet kritikájaként, szűkösen érezve az empirikus elemzés szektorait. Ezen kívül az elméleti kidolgozottság hiányosságaival kapcsolatban merültek fel kritikák.¹²⁰ Azonban az kijelenthető, hogy Buzan, Waever és De Wilde alapmunkája, a *Security: A New Framework For Analysis* című kötet adja az elméleti alapját a későbbi évtizedek regionális szintű elemzéseinek számára.¹²¹

A szektorális analízis alapvetően a négy alapszektorra koncentrál, aminek alapján az empirikus elemzés elvégezhető: a politikai, katonai, gazdasági és a társadalmi szektorra. A négy szektornak vannak mérhető és nem mérhető dimenziói, így a szektorális analízis során

¹¹⁶ Sultan, Onur: *Regions and Powers* <https://behorizon.org/regions-and-powers/>

¹¹⁷ Kelly, Robert E.: *Security Theory in the 'New Regionalism'*. *International Studies Review*, vol. 9, no. 2, 2007, 198.o.

¹¹⁸ Stritzel, Holger: *Security in Translation: Securitization Theory and the Localization of Threat*. Palgrave Macmillan, 2014., 11-14.o.

¹¹⁹ Buzan, Barry, Waever, Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, 2004., 16.o.

¹²⁰ Stritzel, Holger: *Security in Translation: Securitization Theory and the Localization of Threat*. Palgrave Macmillan, 2014., 12.o.

¹²¹ Kelly, Robert E.: *Security Theory in the 'New Regionalism'*. *International Studies Review*, vol. 9, no. 2, 2007, 206.o.

ezeket figyelembe véve kell az amerikai-török kapcsolatokat vizsgálni. A négy szektor tekintetében az alábbiakra fordít figyelmet az elemzés:

- politikai szektor: az állam szuverenitására kihívást jelentő tényezők
- gazdasági szektor: (kül)kereskedelmi tényezők, energiabiztonság
- katonai szektor: hadsereg nagysága, katonai kiadások mértéke, közös katonai akciókban való részvétel
- társadalmi szektor: a nemzeti identitás és annak megőrzése

Az egyes szektorokon belül alszektorok mélyebb vizsgálatára is sor kerülhet, amennyiben a biztonságiasító aktor számára az adott referencia tárgy különleges jelentőséggel bír. Az elméleti koncepció itt konstruktivista jegyeket mutat, ugyanis nem az a fontos, hogy az adott aspektus önmagában veszélyforrás-e, hanem a biztonságiasító aktor megközelítése a mérvadó: mikor és milyen körülmények között biztonságiasítja a kérdést. Ha biztonsági ügynök bélyegez egy aspektust, akkor az elindult a biztonságiasítás útján.¹²²

A vizsgálódásom során, elfogadva Buzan és Waever elméletét az RSC-kről, és a vizsgálandó szektorokról, az Egyesült Államok és Törökország összehasonlítását, illetve kapcsolatuk alakulását nézem meg. Mivel az egyik szuperhatalom, a másik köztes állam, ezért nem a két RSC-jüket (mert Törökországnak ebben az értelmezésben nincs ilyen), hanem az egymáshoz való (katonai, gazdasági, politikai) viszonyukat, illetve a Törökország szempontjából kritikus három nagy RSC (Európa, Oroszország és a FÁK, illetve a Közel-Kelet) közül az Európa (EU) esettanulmányon keresztül. Azért erre az esettanulmányra esett a választás, mert a kutatás terjedelmi kereteit szétfeszítené mindhárom RSC mély áttekintése (bár további kutatási lehetőségként mindenképpen kiemelendő ez az irány), egy RSC-re fókuszálva azonban végrehajtható a mélyebb elemzés és a hipotézisek bizonyítása is. A lehetséges esettanulmányok közül azért az Európa (EU) RSC-re fókuszál a kutatás, mert ez az a terület, mellyel mindkét államnak a legrégebbi és a legszorosabb kapcsolatrendszere van, így mélyebb elemzést tesz lehetővé, és mindkét állam prioritásaira kiterjedhet az összehasonlító elemzés.

Az esettanulmányok alkalmazása az egyik leggyakoribb eszköze a kvalitatív kutatás megvalósításának, jelen dolgozat is ezt a módszert követi vizsgálódása során. Robert Stake

¹²² Buzan, Barry, Waever, Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, 2004., 71-72.o.

elkülönít intrinsic, instrumental és collective case study elemzési módot. Az instrumental forma keretében maga az eset legfőképpen azért kerül elemzésre, mert megvilágíthat, megmagyarázhat általánosabb jelenségeket, szerepe másodlagos, támogató. Stake collective case study-nak nevezi azt a megközelítést, amikor több, különböző esettanulmány során nem feltétlen magán az eseteken van a hangsúly, hanem azokon keresztül egy általánosabb, például egy jelenség, egy állapot jobb megértésén. Az esettanulmányok azért kerülnek kiválasztásra, mert a szerző úgy hiszi, hogy vizsgálatukon keresztül jobban megérthetővé válik a vizsgált jelenség.¹²³ Elemzésemben az említett formák közül az instrumental case study-t kívánom használni.

A dolgozat a következő részben az amerikai illetve a török külpolitika gyökereivel, történelmi hagyományainak leírásával, illetve a 2000-es, 2010-es évek fő külpolitikai törekvéseinek elemzésével folytatódik, majd az amerikai-török kapcsolatok áttekintésén és szakaszolásán keresztül elér az esettanulmányhoz, mely a jelzett RSC-re (Európa-EU RSC) fókuszál és a hipotézisek helyességének vizsgálatára szolgálnak, és a dolgozat így ér el végül a konklúzióhoz.

c. Kutatási kérdés, hipotézisek, a kutatás időbeli, térbeli lehatárolása

A nagystratégiai és geopolitikai elméletek áttekintése, a korábbi, hidegháború előtti világrend, majd a posztbipoláris rend, és benne az Egyesült Államok és Törökország helyének vizsgálata után fel kell tennünk a kutatási kérdést, mely jelen kutatás középpontjában áll. Kutatásomban elsősorban arra keresem a választ, hogy mik azok a fontos stratégiai, külpolitikai érdekek, célok, melyek alakítják a két ország viszonyát, és ezek eltérése esetén ez hogy hat a szövetségi rendszerre; fenntartható-e a stratégiai partnerség akkor is, ha az egyes területeken, egyes régiókban az érdekek védelme ütközik, ellentétes érdekek jelennek meg. Az amerikai-török kapcsolatok alakulása kevésbé kutatott a magyar szakirodalomban, és a bilaterális viszonyrendszert, különös tekintettel az RSC elmélet alkalmazhatóságára vonatkozóan nem dolgozták még fel.

A kutatás időbeni lehatárolása a 21. század eleje, azaz a 2002-től 2020-ig terjedő időszak. Ebben az időintervallumban jelentős változások történtek a török külpolitikában, a leglényegesebb az, hogy hatalomra jutott az Igazság és Fejlődés Pártja (AKP) Törökországban, és az új külügyminiszter, Ahmet Davutoğlu külpolitikai koncepciója, a „zero

¹²³ Stake, Robert E.: *The art of case study research*. Sage Publications, Inc. 1995. 136-138.o.

problems with the neighbours” és a neo-oszmanizmus irányvonala került előtérbe. Ezzel párhuzamosan az amerikai külpolitika is változáson ment át, 2001. szeptember 11. után az USA meghirdette a „war on terror” politikát, és a lator államok koncepcióját. A 2003-as iraki háború után az amerikai-török kapcsolatok mélypontra kerültek. 2015 után újabb fordulat állt be a török külpolitikában, és a „precious loneliness” koncepciója váltotta Davutoğlu elméletét. A területi lehatárolás keretében elsősorban magát a két államot vizsgálom (az Amerikai Egyesült Államokat, illetve Törökországot), ezen felül pedig az esettanulmány keretében az érintett régiót: Európa-EU-t. A három RSC teljes körű vizsgálata meghaladná a dolgozat terjedelmi kereteit, így csak az Európa-EU RSC-re, és az azon belüli szektorális szempontokra koncentrálok az elemzés. Nem foglalkozik az elemzés továbbá a Balkán szub-régióval, hiszen ez szintén terjedelmi akadályokba, illetve elemzési problémába is ütközne: az Európa-EU RSC alapvetően egy intézményesült régió, míg a Balkán ennek nem (vagy csak részben) része, így másféle módszertani eszközök alkalmazását kívánná meg az elemzés.

A kutatás deduktív gondolatmenetet követ majd, az elméleti keretek és szakirodalmi áttekintés alapján hipotéziseket állít fel, majd a hipotézisek igazságtartalmát az egyes esettanulmányokon keresztül, nevezetesen az egyes RSC-kkel kapcsolatos külpolitikai tevékenységeket elemezve jutunk el a következtetésekhez. Az elemzés során használt módszertan a Barry Buzan és Ole Waever által kidolgozott regional security complex theory (RSCT), ami három alkalmazási módszerével segít a két állam viszonyát elemezni. A konstruktivista megközelítés a két állam bilaterális kapcsolatainak elemzésében nyújt segítséget, a prediktív a jövőbeni folyamatok feltárása során alkalmazható, a deskriptív módszer pedig az esettanulmány megközelítési módszereként használható. A dolgozat fogalmi keretként Buzan és Waever elméletének fogalmait fogadom el és használom, így a regionális biztonsági komplexum, szuperhatalom, nagyhatalom, regionális hatalom, köztes állam, régió, szub-régió, swing power fogalmait a Buzannál megszokott értelemben alkalmazom az elemzés során.

A dolgozat megírásához a szerző kismértékben elsődleges (White House statements, Török Nemzetgyűlés anyagai, nyilatkozatok) forrásokból, illetve hangsúlyosabban másodlagos elemzésekből (könyvek, könyvfejezetek, tanulmányok, internetes források) merít angol, magyar és török nyelven. A kutatás során az adatgyűjtési módszerként a másodelemzés kerül alkalmazásra, kvalitatív adatfeldolgozás keretében.

Hipotézisek:

- H1: Az Egyesült Államok szuperhatalom, Törökország atipikus külpolitikai aktivitású köztes állam, ami mindkét állam számára, bár eltérő mértékben, de lehetővé teszi a swing power magatartást, az esettanulmány során vizsgált Európa-EU RSC-vel kapcsolatos változó intenzitású külpolitika folytatását.
- H2: A szuperregionális (atlantista) amerikai befolyásra szüksége van Törökországnak saját regionális dominanciája érdekében, csak amerikai támogatással tud(hat) saját RSC-t kialakítani, vagy nagyobb befolyással lenni az Európa-EU RSC-re.
- H3: Törökország, mint biztonságiasító aktor szempontjából a két legmeghatározóbb referencia tárgy az energiabiztonság (pl.: Kelet-Mediterráneum) és a területi integritás biztonsága (kurd kérdés), mely érdekek védelmével kapcsolatban konfliktus vállalására, hard power eszközök alkalmazására is hajlandó.

III. Amerikai külpolitika

Ahogy a szakirodalmi áttekintésből is kitűnik, roppant meghatározó az, hogy a világ jelenlegi vezető állama hogy látja magát, a világrendet, és saját szerepét ebben a világban, milyen érdekek, értékek és prioritások alapján határozza meg külpolitikai stratégiáját. Roppant érdekes megfigyelni, hogy változik az amerikai külpolitikai gondolkodás korszakról korszakra, hogyan küzd egymással a realista és a liberális felfogás.

Az amerikai külpolitika történetében mindig fontos meghatározni, hogy éppen a liberális vagy konzervatív, esetleg az idealista vagy realista ellentétpár alakítja-e külkapcsolati magatartást, ugyanis ez a sajátos ingamozgás nagyban befolyásolja az USA cselekedeteit és külpolitikai aktivitását. Henriksen 2017-ben megjelent kötetében a fenti, sajátos ingamozgást ciklikusnak írja le, ami rendszeresen megfigyelhető az amerikai történelemben a függetlenné válás óta. A közeledés-távolodás (engagement-disengagement) időszakai egyfajta kifelé és befelé fordulás ellentéttel is leírható, ahol a kifelé fordulás az amerikai érdekek érvényesítés érdekében erőteljes diplomáciát, gazdasági nyomásgyakorlást vagy akár katonai eszközök bevetését is jelenti, míg a befelé fordulás folyamatában inkább a belső folyamatokra koncentrálnak, és leginkább rutinszerű gazdasági és politikai interakciókat folytatnak.¹²⁴

Az alábbiakban a Mearsheimer által alkalmazott fogalmakkal jellemezzük az amerikai külpolitikai irányvonalakat:

- George Washington: nem kellenek tartós szövetségek – offshore balancing alapjai
- Thomas Jefferson: liberális megközelítés
- Theodore Roosevelt: erőegyensúly elfogadása, benne az USA szerepének növelésére törekvés – realista, némileg offshore balancing
- Woodrow Wilson: liberális internacionalizmus, nemzetközi intézmények létre hívása
- Franklin D. Roosevelt: izolacionizmus felszámolása, Pax Americana
- Hidegháború időszaka: elsődleges nemzetbiztonsági érdek a Szovjetunió feltartóztatása, ehhez többnyire offshore balancing eszközöket használnak
- George H. W. Bush: Selective engagement, a kulcsrégiókra fókuszál
- Bill Clinton: wilsoni elvekhez visszatérés, liberális hegemonia
- George W. Bush: liberális hegemonia, neokonzervatív, unilaterális megközelítéssel
- Barack Obama: liberális hegemonia, liberális birodalmi megközelítés

¹²⁴ Henriksen, Thomas H.: *Cycles in US Foreign Policy since the Cold War*. Palgrave Macmillan 2017., 2-8.o.

- Donald Trump: liberális hegemonia kritikája, nacionalista külpolitikai elemek

A fejezet további részében a fentiek részletes tárgyalása következik, történelmi kontextusba helyezve és áttekintést adva az amerikai külpolitika alakulásának.

a. Történelmi áttekintés

A külkapcsolatok intézményesített formája, a külügyi államapparátus csak nagyon lassan alakult ki a fiatal amerikai államban, kezdetben igen csekély jelentőséggel és legfőképpen az elnök személyes irányítása alatt. A 18. század végén függetlenné vált Amerikai Egyesült Államok kongresszusa 1781-ben hozta létre a „külügyi titkárságot” (Department of Foreign Affairs), egy eleinte szinte teljesen súlytalan hivatalt, a titkár mellett négy hivatalnokkal. 1789-ben jött létre a mai külügyminisztérium (State Department) elődje, mely közvetlenül az elnök irányítása alá tartozott, alkalmazottjainak száma 1820-ban is csupán 14 fő volt. Kiemelendő, hogy 1830-ban csak 38 külképvisellel rendelkezett az USA: mivel eleinte nem tartották a köztársasági eszméhez illőnek, csak 1890-től kezdtek el nagykövetségeket létesíteni. A kezdeti időkben elsősorban Európára figyeltek, a brit és a francia törekvések jelentették a külpolitika fókuszát, azonban a második ciklusa végén 1796 szeptemberében az elnökségről leköszönő George Washington búcsúüzenetében felhívta arra a figyelmet, hogy az USA-nak kizárólag átmeneti szövetségeket kell kötnie, különleges alkalmakkor, azaz az elnök elvetette a tartós, hosszú ideig tartó szövetségek kötését. Ez lényegében a következő több mint egy évszázad amerikai külpolitikáját meghatározta, és lefektette az amerikai és az európai érdekszférák szétválasztását, és az izolacionizmus alapjait. Érdemes megjegyezni, hogy Thomas Jefferson, aki 1790-től vezette a State Department-et, és 1801-től két cikluson keresztül elnök, inkább a külpolitika liberális hagyományait követte, azaz nézete szerint az erkölcsnek kell vezetnie a külpolitikát.¹²⁵

George Kennan, az *American Diplomacy* című munkájában megjegyzi, hogy az amerikaiak a 19. század végére már hozzászoktak a biztonsághoz, a brit flotta és a brit kontinentális diplomácia védelméhez. Ezért azt hitték, hogy ez a biztonság és védelem annak köszönhető, hogy az amerikaiak nem avatkoznak az Óvilág ügyeibe.¹²⁶ A spanyol-amerikai háború 1898-ban fordulatot hozott az amerikai külpolitikai gyakorlatban: az Egyesült Államok addig elítélte az európai hatalmak gyarmatszerző gyakorlatát, azonban a háború következményeként

¹²⁵ Magyarics, Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Eötvös József Könyvkiadó 2000. 15-25.o.

¹²⁶ Kennan, George F.: *American Diplomacy – Sixtieth anniversary expanded edition* The University of Chicago, 2012. 34.o.

maga is gyarmatokhoz jutott (bár Kuba független maradt, amerikai protektorátussá vált). Abban, hogy az Egyesült Államok beavatkozott a kubai függetlenedési törekvésekbe egy európai hatalommal szemben, elsősorban az amerikaiak Latin-Amerika iránti érdeklődése figyelhető meg, illetve az az alapvető amerikai nemzetbiztonsági érdek, hogy a kontinensen ne alakuljon ki európai hatalmak katonai bázisa. Ez a törekvés később gazdasági vetületet is kapott és az USA gazdasági érdekeinek védelmével is kibővült.¹²⁷ Michael Dunne ezt a külpolitikai aktivitást úgy fogalmazza meg, hogy az amerikai külpolitikával foglalkozó történészek számára a 20. század a spanyol-amerikai háborúval kezdődött, és egyfajta amerikai imperializmusként jelenhet meg az amerikai érdekek tengerentúlon átnyúló érvényesítése.¹²⁸

A republikánus McKinley elnök 1900-as meggyilkolása után alelnöke, Theodor Roosevelt került hatalomra, aki pragmatikus politikát folytatva, regionális viszonylatban, korlátozott külpolitikai célokat tűzött ki és általában sikereket ért el. Magyarics kifejti: „az ország lehetőségeinek és erőforrásainak gondos felmérése után az adott nemzetközi helyzetből mindig a legtöbbet próbálta kihozni az Egyesült Államok számára. Éles ellentét volt közte és az őt majdnem közvetlenül követő Woodrow Wilson között: miközben Roosevelt a korabeli erőegyensúlyi politikát elfogadta és annak keretein belül próbálta kitágítani az Egyesült Államok befolyási övezetét, addig Wilson olyan nagyszabású és globális programmal lépett fel, amely szétfeszítette a korabeli nemzetközi rend kereteit.”¹²⁹

Ez a bizonyos globális program a liberális internacionalizmus volt, melynek nemzetközi intézményi kerete a Nemzetek Szövetsége volt, ami arra volt hivatott, hogy elejét vegye a fegyveres konfliktusoknak a világban. A terv kudarcba fulladt, maga az Egyesült Államok soha nem is lépett be a szervezet tagjai közé, és az amerikai társadalomban is kialakult a nagy háború után egyfajta nosztalgia a háború előtti idők izolacionizmusa iránt. Erőteljesebbé váltak a belpolitikai problémák is az 1920-as években (alkoholtilalom, szervezett bűnözés, kvótatörvények, Ku-Klux-Klan). Ezzel párhuzamosan jelentős volt a gazdasági növekedés is, kialakulóban volt a fogyasztói társadalom (Henry Ford), viszont a tőzsde felügyelet és korlátozás nélkül szárnyalt, ami előrevetítette az 1929-es összeomlást. A következő évtized főként ennek jegyében telt: Franklin D. Roosevelt és a New Deal jelentette a megoldást a

¹²⁷ Magyarics, Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Eötvös József Könyvkiadó 2000., 92-93.o.

¹²⁸ Dunne, Michael: *US Foreign Relations in the Twentieth Century: From World Power to Global Hegemony*. In: *International Affairs*, Jan., 2000, Vol. 76, No. 1., 27.o.

¹²⁹ Magyarics, Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Eötvös József Könyvkiadó 2000., 97.o.

világválságból való kilábalásra belpolitikai téren, míg a külpolitikában az 1930-as években a világban zajló folyamatok egyre erősítették az amerikaiakban elzárkózás politikájának szükségességét. Magyarics megjegyzi, hogy az 1938-ban megkötött müncheni egyezményt nemcsak a londoni nagykövet, Joseph P. Kennedy, de maga Roosevelt is helyeselte.¹³⁰ Kissinger hasonlóan vélekedve kifejti, hogy nagyban hozzájárult az első világháborúban győztes hatalmaknak a versailles-i béke igazságtalansága felett érzett büntudata ahhoz, hogy a müncheni megállapodást elismeréssel fogadták, hiszen a tartós békét remélték elérni általa.¹³¹ „A második világháború után az Egyesült Államokban a „müncheni szindróma” – az a törekvés, hogy az agresszor hódítási étvágyát valamilyen módon ki kell elégíteni – beépült az amerikai külpolitikai gondolkodásba, s hivatalosan – nehogy ez megismétlődjön – Washington kétszer is részben emiatt lépett fel az iraki diktátor, Szaddám Huszein ellen 1991-ben és 2003-ban.”¹³²

Az Egyesült Államok Kongresszusa három olyan semlegességi törvényt is elfogadott 1935-1937 között, melyek arra voltak hivatottak, hogy megakadályozzák, hogy az USA-t újabb háborúba rángassák bele, sőt a kölcsön vagy egyéb pénzügyi segítség nyújtását is ugyanúgy tiltották, ahogy minden hadviselő féllel szemben fegyverembargót is tartalmaztak a törvények. Roosevelt, a náci győzelemtől tartva fokozatosan formálta át az amerikai izolacionista közhangulatot, és lépésről-lépésre fokozta az amerikai fegyverkezést és támogatta a hadviselő Nagy-Britanniát a semlegességi törvények kereteit feszegetve (pl. torpedóromboló-csere, kölcsönbérleti szerződés, és az Atlanti Charta aláírása), míg végül az Egyesült Államokban 1941 végére (a Pearl Harbor-i támadás előtt) csak a lakosság 32%-a helyezte előrébb a béke megőrzését a nácik legyőzésével szemben.¹³³

Kissinger kiemeli, hogy a 19. századi brit és a 20. századi amerikai izolacionizmus közötti alapvető különbséget a hatalmi egyensúly elutasításában kell keresni: Amerika soha nem ismerte el sem az európai típusú diplomáciát, sem a szintén európai típusú hatalmi egyensúly módszerét.¹³⁴ A 19. században a brit tengeri és gazdasági fölénynek köszönhetően Pax Britannica uralkodott a világban, melynek az első világháború vetett véget, ahogy Nagy-Britannia nagyhatalmiságának is. Az 1919-1939 közötti időszak egyfajta átmeneti időszakként értékelhető, míg a második világháború után az Egyesült Államok hegemoniája

¹³⁰ Magyarics, Tamás: *Az Amerikai Egyesült Államok története*. Kossuth Kiadó, 2008. 14-55.o.

¹³¹ Kissinger, Henry: *Diplomácia*. Panem Könyvkiadó, 2008. 311-312.o.

¹³² Magyarics, Tamás: *Az Amerikai Egyesült Államok története*. Kossuth Kiadó, 2008. 55.o.

¹³³ Kissinger, Henry: *Diplomácia*. Panem Könyvkiadó, 2008. 361-375.o.

¹³⁴ Ugyanott. 359.o.

következett be és a Pax Britannica helyét a Pax Americana vette át. Eszközei főként az amerikai haditengerészet, de nagyban támaszkodott a nemzetközi intézményekre és az amerikai diplomáciára és gazdasági befolyásra is (pl.: NATO, ENSZ).¹³⁵ Az Egyesült Államok és Törökország partnersége is a Marshall-segély és Truman-doktrína jelentette gazdasági és katonai kapcsolatokkal vette kezdetét, majd hosszú évek után a török NATO-tagságban csúcsosodott ki és vált formálissá 1952-ben.¹³⁶

Roosevelt „négy csendőr” elve a II. világháború utáni rendezés folyamán meghaladottá vált, és Potsdam és a külügyminiszeri konferenciák nem hoztak eredményt. A Szovjetunió egyre nagyobb befolyásra tett szert Kelet-Európában, amire Truman a „kemény kéz politikájával” válaszolt. George Kennan, a moszkvai amerikai nagykövetség diplomatájától származó „Hosszú távirat” alapjaiban változtatta meg az amerikai látásmódot, és tette nyilvánvalóvá az amerikai és szovjet célok és gondolkodásmód kibékíthetetlenlenségét. 1947. március 12-én tette közzé Truman elnök a doktrínáját, mely Kissinger megfogalmazásában a szovjet *Realpolitik* végét jelentette.¹³⁷ Magyarics leírja, hogy a két világháború és a hidegháború is beleillett a realista külpolitikai szemléletbe: a kemény hatalmi érdekeket az erkölcsi fölényrel kötötték össze, azaz jó háborút vívtak, az ellenséget démonizálva, és az értékek és érdekek találkozását hangoztatva.¹³⁸ Ugyanerre a gondolatra reflektálva kijelenthető, hogy a második világháború utáni amerikai politikai gondolkodást két axióma jellemezte a Szovjetunióval kapcsolatban: a Jalta- és a Riga- axióma. Előbbi szerint a Szovjetunió egyike a nagyhatalmaknak, utóbbi szerint olyan terjeszkedő totalitárius rezsim, mint a náci Németország volt. A hidegháború évtizedeit egyértelműen a Riga-axióma uralta, míg az 1944-1947 közötti időszakban inkább a Jalta-axióma volt meghatározó.¹³⁹

Magyarics a hidegháború alatti külpolitikát évtizedes szakaszokra osztja, amikben az a közös vonás, hogy az Egyesült Államok elsődleges nemzetbiztonsági érdeke minden időszakban a Szovjetunió feltartóztatása és internacionalista külpolitika folytatása a világban.

- 1950-es évek: Dwight Eisenhower elnök és Dulles külügyminiszter – republikánus éra

¹³⁵ Barlas, Dilek, Yilmaz Şuhnaz: Managing the transition from Pax Britannica to Pax Americana: Turkey's relations with Britain and the US in a turbulent era (1929–47) *Turkish Studies*, 2016 VOL. 17, NO. 3, 449-451.o.

¹³⁶ Yilmaz, Şuhnaz: Turkey's quest for NATO membership: the institutionalization of the Turkish–American alliance. *Southeast European and Black Sea Studies* Vol. 12, No. 4, December 2012, 488.o.

¹³⁷ Kissinger, Henry: *Diplomácia*. Panem Könyvkiadó, 2008. 431-438.o.

¹³⁸ Magyarics, Tamás: *Az Amerikai Egyesült Államok története*. Kossuth Kiadó, 2008. 56.o.

¹³⁹ Lee, Su-Mi: Understanding the Yalta Axioms and Riga Axioms through the Belief Systems of the Advocacy Coalition Framework. *Foreign Policy Analysis*, 2015 11, pp. 295–315., 295.o.

- 1960-as évek: John F. Kennedy és Lyndon B. Johnson és tanácsadók pl. Robert McNamara védelmi miniszter – demokrata kormányzás
- 1970-es évek: Richard Nixon és Henry Kissinger külügyminiszter – republikánus időszak, a *Realpolitik* dominanciája
- Jimmy Carter és Ronald Reagan – ideológiai alapú adminisztráció¹⁴⁰

Kissinger rámutat, hogy a második világháború utáni időszakban 1945-1948 között a Szovjetunió kialakította érdekszféráját a kelet-európai államokra kiterjesztve, 1949-1956 között erre a nyugati reakció az NSZK kialakítása, a NATO megalapítása és az európai integrációs folyamat megindítása volt.¹⁴¹ A NATO szövetségesek számára az USA stratégiai nukleáris fegyverek jelentette fenyegetése páratlan haszonnal járt mindaddig, amíg fennmaradt Amerika ezen fegyverek azonnali bevetésével kapcsolatos hitelessége (1950-es, 1960-as évek).¹⁴²

Több kritika is érte a republikánusok, főként John Foster Dulles, Eisenhower későbbi külügyminisztere részéről Truman elnök (és Kennan) kezdetben passzívabb feltartóztatási politikáját, ami idővel egyre konfrontatívabb irányba mozdult el, és a sikeres szovjet atombomba kísérlet (1949) csak még inkább aláhúzta a feltartóztatás fontosságát. Az Egyesült Államok számára továbbra is érvényben volt az a globális stratégiai alapvetés, mely szerint Eurázsia nem kerülhet egyetlen hatalom uralma alá. Magyarics rávilágít arra, hogy az Eisenhower alatt gyakorolt „tömeges elrettentés” doktrínája következtében az amerikai külpolitika rugalmatlanná vált, és zéró összegű játékként tekintett a szovjetekkel való viszonyra, ahogy a nemzeti kommunisták létezését sem fogadta el, és egyetlen monolitikus rendszerként értelmezte a kommunizmust.¹⁴³ A szovjetek 1957. október 4-én fellőtték a Szputnyik mesterséges holdat, mely sokként hatott az amerikaiakra, és elindította az 1975-ös közös szovjet-amerikai Szojuz-Apolló programig tartó űrversenyt a két hatalom között.

Kennedy elnökségére rányomja bélyegét az 1961-es disznó-öbölbeli, presztízsvesztéssel járó akció, illetve a kubai rakétaválság kipattanása. Ez utóbbi megszilárdította Kennedy elnökségét a belpolitikában és a külpolitikában egyaránt, és újra közelebbi kapcsolat

¹⁴⁰ Magyarics, Tamás: Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Eötvös József Könyvkiadó 2000. 259.o.

¹⁴¹ Kissinger, Henry: *Diplomácia*. Panem Könyvkiadó, 2008. 587.o

¹⁴² Sandler, Todd and Hirofumi Shimizu. (2012) NATO Burden Sharing 1999–2010: An Altered Alliance. *Foreign Policy Analysis*, 10, pp. 43–60, 44.o.

¹⁴³ Magyarics, Tamás: Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Eötvös József Könyvkiadó 2000. 250-253.o.

kialakítását tette lehetővé a kissé távolodó szövetségeseivel (pl. De Gaulle gratulációja).¹⁴⁴ A kubai rakétaválság és Kennedy és Hruscsov válságkezelése kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a nemzetközi politikában is mekkora jelentősége van annak, hogy mennyire empatikusan fordulnak egymás felé a felek. Ez természetesen nem feltétlen az egyetértést jelenti, inkább a „tükörkép” hatást segít elkerülni, azaz azt az általános emberi hajlamot, ami által feltételezzük, hogy mások osztják a percepciókat, értékeinket, ár-érték kalkulációkat. Nemzetbiztonsági szempontból ez a hibás előfeltevés olyan stratégiai hibákhoz és katasztrófákhoz vezethet, mint Pearl Harbor, a koreai háború vagy Vietnam. Ennek ellentétére hozható fel példaként a kubai rakétaválság, melynek során Kennedy és Hruscsov képesek voltak a nagyon is éles konfliktushelyzetben egymás szemszögéből tekinteni a kérdésre (illetve rendelkeztek annyi ismerettel a másik félről, hogy képesek voltak felmérni egymás belpolitikai kötelezettségeit a kérdés kapcsán), és elérni a kölcsönösen elfogadható megoldást.¹⁴⁵ A Kennedy örökébe lépő Johnson a folytonosságot igyekezett hangsúlyozni. Elnöksége alatt a vietnami háború és az egyre jelentősebb amerikai beavatkozás volt a leginkább meghatározó, és az adminisztráció katonai vezetői az 1960-as évek végén is úgy hitték, az Egyesült Államok megnyerheti az egyre jobban elhúzódó háborút.¹⁴⁶ Végül Nixonra hárult a vietnami háború lezárásának feladata.

Kissinger kifejti, hogy Nixon (ahogy korábban Theodore Roosevelt) hitt abban, hogy a hatalmi erőegyensúly stabilitást eredményez, és ehhez Amerika erős jelenléte is szükségszerű a világban. Nixon idejében eljött az ideje az addig folytatott amerikai külpolitika felülvizsgálatának, hiszen a kizárólagos amerikai egyeduradalom megszűnőben volt a világban (pl.: nukleáris és gazdasági kihívók, vietnami kivonulás).¹⁴⁷ Így egy realista, hatalmi egyensúlyra épülő megközelítés vált uralkodóvá az amerikai külpolitikai törekvésekben, hiszen a világot többé már nem kétpólusú, zéró összegű játékkal leírható terepnek tartották,¹⁴⁸ és Kínával a diplomácia kapcsolatok felvétele (melyek a kulturális forradalom alatt megszűntek) is ennek az erőfeszítésnek volt a jele.

Jimmy Carter már a beiktatási beszédében jelezte, hogy szakít elődje politikájával és az emberi jogok fognak a külpolitikájának középpontjában, és az idealista, értékelvű

¹⁴⁴ Ugyanott. 262.o.

¹⁴⁵ Keller, Jonathan W., Yang, Yi Edward.: Empathy and Strategic Interaction in Crises: A Polyheuristic Perspective, *Foreign Policy Analysis*, Volume 5, Issue 2, April 2009, pp. 169–189, 171-172.o.

¹⁴⁶ Magyarics, Tamás: Az Egyesült Államok külpolitikájának története. Eötvös József Könyvkiadó 2000. 310-320.o

¹⁴⁷ Kissinger, Henry: *Diplomácia*. Panem Könyvkiadó, 2008. 701-703.o

¹⁴⁸ Magyarics, Tamás: *Az Amerikai Egyesült Államok története*. Kossuth Kiadó, 2008. 146.o.

hagyományokat szándékozik követni. Legfőképpen a közel-keleti rendezéssel kapcsolatos erőfeszítései és a Camp David-i találkozó fémjelezte elnökségét, ezen kívül azonban jelentős kudarcot szenvedett el az 1979-es iráni forradalom és a túszejtés következtében, mely végül csak Reagan esküvése után oldódott meg. A Carter-adminisztráció közel-keleti külpolitikai lépéseinek hatására az is egyértelművé vált, hogy a Közel-Keleten nem képzelhető el jelentős, tartós változás az Egyesült Államok szerepvállalása nélkül.¹⁴⁹

A republikánus Ronald Reagan kritizálta elődjét az Egyesült Államok védelmi képességeinek elhanyagolása miatt, és bejelentette, hogy ki fognak dolgozni egy stratégiai védelmi kezdeményezést (Strategic Defence Initiative, SDI), mely a történelembe csillagháborús tervként vonult be. Reagan agresszív kommunistaellenes politikája, és a rakétapajzs bejelentésének következtében felgyorsult fegyverkezési verseny a Szovjetunió gazdasági és politikai összeomlását hozták el és véget vetett a hidegháborús vetélkedésnek.¹⁵⁰ Reagan elnökségét Kissinger egy jókor, jó helyen leírással jellemzi: korszakának megfelelően harcias volt a hozzáállása, ami korábban túlságosan is konfrontatív, később pedig túlságosan egyoldalú lett volna. Ezzel együtt megjegyzi, hogy kormányzása inkább az alkony, vagy naplemente, semmint egy új hajnal; és a posztbipoláris világban újabb, jelentős ideológiai kihívás egyelőre még nem érkezett Amerika felé.¹⁵¹

Az USA hidegháború alatt megvalósított, Euráziára irányuló törekvéseinek elemzésekor Davutoğlu kijelenti, hogy geopolitikájának egyenes következményeképp az Egyesült Államok tipikus tengeri hatalomként viselkedik, és a világrendszerben betöltött vezető szerepet gyakorolja. Kiemeli azt is, hogy ENSZ egyfajta legitimációs eszköz az USA stratégiája számára.¹⁵² Mint a fentiekben láthattuk, az USA offshore balancing nagysztratégiát folytatott a hidegháború időszakában. Ezt Davutoğlu is így látta, és munkájában hangsúlyozza, hogy az amerikaiak igyekeztek távol tartani a konfliktusokat saját partjaiktól, egyedül a disznó-öbölbeli konfliktus volt igazán közeli, és ekkor inkább defenzív megközelítést alkalmaztak. A vietnami beavatkozás után pedig törekedtek arra, hogy ne egyszereplős beavatkozások, hanem szélesebb szövetségi akciók történjenek.¹⁵³

¹⁴⁹ Ugyanott. 163-167.o.

¹⁵⁰ Ugyanott. 170-177.o.

¹⁵¹ Kissinger, Henry: *Diplomácia*. Panem Könyvkiadó, 2008. 770-804.o

¹⁵² Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016., 211-212.o.

¹⁵³ Ugyanott, 212-213. o.

Amerikából nézve Törökország szerepe leginkább funcionális ebben az időszakban, főként a Szovjetunió feltartóztatásának egyik eszközeként, illetve a szovjetek ellenei harc kontextusában értelmezték. Az iráni forradalom hatására állt be változás ebben a gondolkodásban: a sah 1979-es megdöntésével a Nyugat egy fontos szövetségest veszített a közel-keleti térségben, így felértékelődött az amerikaik szemében a török szövetségesük szerepe.¹⁵⁴

A Reagan követő George H. W. Bush, illetve az őt váltó demokrata Bill Clinton is wilsoni elvek szerint, amerikai elképzelések alapján alakíthatta ki az új világrendet, aminek alapvetése az Egyesült Államok kivételességének tudata (azonban Kissinger megjegyzi, a wilsonizmus számos buktatót is rejt magában).¹⁵⁵ Az 1989-ben hivatalba lépett Bush elnöksége elsősorban és legfontosabban a külpolitikáról szólt: a szovjet blokk felbomlása után a kelet-európai államok függetlensége, a német újraegyesítés kérdésének rendezése, Kuvait iraki megszállása és az Öböl-háború, Jugoszlávia szétesésének kérdése. Mivel az USA az erős ellenpólus helyett már egyre inkább aszimmetrikus kihívásokkal találkozott (nemzetközi terrorizmus), így arra törekedett, hogy megőrizze a viszonylagos stabilitást a jelenleg politikai átmenetet átélő térségekben.¹⁵⁶

Ezért is volt hatalmas jelentősége annak, amikor az 1980-1988 között zajló iraki-iráni háborúban Irak gazdaságilag meggyengült (eladósodott), és 1990. augusztus 2-án lerohanta az olajban gazdag Kuvaitot. Ez a Közel-Keleten az egyensúly felbomlásával fenyegetett: nemcsak a szomszédok féltek a megerősödött Iraktól, de az USA Szaúd-Arábia megtámadásának veszélyét is látta a lépésben. Ezen kívül az ismert olajkészletek jelentős része iraki kézben összpontosult volna ezáltal, és a nyugati világ hatalmai egy ismételt olajárrobbanástól tartottak.¹⁵⁷ A nemzetközi közösség gyorsan reagált: az Egyesült Államok befagyasztott minden kereskedelmet Irakkal, illetve az ENSZ Biztonsági Tanácsának vétőjoggal rendelkező államainak véleménye is egyezett: az ENSZ kiadta az NSC 660 és 661-es rendeleteket, amiben elítélik az iraki agressziót és azonnali kivonulást írnak elő, illetve szankciókkal sújtják Irakot. Mikor kezdett egyre nyilvánvalóbbá válni, hogy a gazdasági szankciók nem járnak sikerrel és Szaddám Husszein nem vonul ki Kuvaitból, széleskörű nemzetközi együttműködés keretében, ENSZ felhatalmazással, az Egyesült Államok

¹⁵⁴ Baranyi Tamás Péter, Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold - A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016. 211.o.

¹⁵⁵ Kissinger, Henry: *Diplomácia*. Panem Könyvkiadó, 2008.. 805-811.o

¹⁵⁶ Magyarics, Tamás: *Az Amerikai Egyesült Államok története*. Kossuth Kiadó, 2008. 180-182. o.

¹⁵⁷ Ugyanott. 185-186. o

vezetésével sikeres támadás indult Irak ellen (Törökország a szankciókat az olajvezeték elzárásával, a hadműveletet pedig az Incirlik-bázis használatának engedélyezésével, logisztikai egységekkel, illetve az iraki erők egy részének a török határon való lekötésével segítette).¹⁵⁸

Belpolitikai szinten érdemes megjegyezni, hogy a már korábban elindult folyamat, az USA „kék” (demokrata) és „vörös” (republikánus) táborra szakadásának problémája egyre mélyült, és a Bush republikánus elnököt váltó demokrata Clinton elnöksége alatt is folytatódott. Ez a folyamat együtt járt a politikai érdektelenség (pl. az 1996-os rendkívül alacsony választási részvétel) térnyerésével. Külpolitikailag a demokrácia terjesztés volt a Clinton-adminisztráció meghatározó ideológiája, melynek keretében az Egyesült Államok olyan területeken is beavatkozott, melyek geostratégiai szempontból nem voltak jelentősek, vagy nem kötődött közvetlen amerikai érdek hozzájuk pl.: Haiti, Szomália, Ruanda, Bosznia-Hercegovina. Emellett azonban jelentős lépést tettek a kelet-európai államokkal, és az egységes Európa koncepcióval kapcsolatban: 1999-ben a csehek, lengyelek, magyarok csatlakozhattak a NATO-hoz. Katonailag (hosszas mérlegelés után és a NATO erőkre támaszkodva) a koszovói konfliktus kapcsán avatkozott be.¹⁵⁹

A republikánus George W. Bush elnökéget a „war on terror” koncepciója, illetve a „lator államok” fogalmának bevezetése fémjelzi. 2001. szeptember 11. olyan törést jelentett az amerikai nemzetbiztonságról szóló elképzelésekben, amit az ország addig nem tapasztalt. Ahogy fent is utalunk rá, az amerikai anyaföldet a függetlenségi háború óta nem tapodta idegen haderő, nem támadta meg közvetlenül más hatalom, a két óceán ölelésében biztonságosnak számított. 9/11 azonban nem csak, hogy elért Amerikába, de magát a fővárost, Washington (ráadásul a Pentagont) és New Yorkot érte közvetlen csapás. Éppen ezért 2001. szeptember 11. után az amerikai kül- és biztonságpolitikában változás állt be, amit leginkább egy kiterjesztett homeland security-ként lehet értelmezni.¹⁶⁰ Ifj. Bush elnökségét (saját jellemzésében) neo-Reagenista jelzővel lehet leírni, azaz szakít apja konzervatív és a status quo megőrzésére törekvő bel- és külpolitikájával, és radikálisabb, kockázatvállalóbb politikát

¹⁵⁸ Brown, Cameron, S.: Turkey in the Gulf Wars of 1991 and 2003 *Turkish Studies* Vol. 8, No. 1, 85–119, March 2007, 85-89.o.

¹⁵⁹ Magyarics, Tamás: *Az Amerikai Egyesült Államok története*. Kossuth Kiadó, 2008. 188-194. o

¹⁶⁰ Lesser, Ian O.: Turkey, the United States and the Delusion of Geopolitics. In: *Survival* | vol. 48 no. 3 | Autumn 2006., 90.o.

folysat.¹⁶¹ A terrortámadás után Bush lényegében ultimátumszerűen kijelentette, hogy minden nemzetnek döntenie kell, velük vagy a terroristákkal vannak. Ez mélyítette ugyan kapcsolatait azokkal, akiknek eddig is érdekükben állt az Al-Kaida pusztulása, de rontott azon államokkal való viszonyán, akiknek addig felemás kapcsolatuk volt a terrorizmussal (pl. Szaúd-Arábia).¹⁶² A Bush-adminisztráció neokonzervatív, unilaterális megközelítéssel a közel-keleti államok demokratizálásában látta a megoldást és nemzetközi felhatalmazást igyekezett szerezni a beavatkozáshoz. A Bush-doktrína megnevezte a „lator államokat”, és hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államok biztonságát szem előtt tartva, akár egyoldalú fellépésre is hajlandó ellenük. A 2003-as iraki beavatkozás elhibázottságából tanulva Bush második ciklusában eltér a korábbi politikájától, visszatért a realista megközelítéshez, és a stabilitás megteremtését tűzte ki célul.¹⁶³

Péczeli Anna elemzésében úgy értékeli, hogy három ciklusra lehet osztani a török-NATO kapcsolatokat: először a hidegháború alatti, alapvetően érdekek vezérelte funkcionális szerep a hidegháború időszak, amikor a kollektív védelem mind az amerikaiak, mind a törökök szempontjából kielégítő volt. Aztán a kollektív biztonság megerősödésének időszaka jött, ahol az érdekek még jobbra egybeestek, és a törökök aktívan részt vettek a NATO-missziókban. Az AKP kormányra kerülésével jött el a harmadik időszak, amikor vonakodó szövetségessé válik Törökország, és a NATO döntéshozatali mechanizmusában nagyobb szerepet kér, illetve meg is kérdőjelezi a szövetség hasznát a török külpolitika számára.¹⁶⁴ Ez a vonakodó magatartás tükröződik a 2003-as iraki beavatkozás során tanúsított török magatartásban is, amikor a török Nemzetgyűlés először nem szavazta meg sem a légtérhasználatot, sem a török csapatok bevetését, és csak nyolc nappal később engedélyezték ezeket, jelentős ellenérzéseket váltva ki ezzel az amerikaiakból.

Obama elnökjelöltként azzal kampányolt, hogy Amerikát megreformálja, és ennek megfelelően elnökként el is tért a korábbi külpolitikai irányvonalától. Bár deklaráltan nem elsősorban a külpolitika volt a fókuszban, de ott is jelentős változást hozott: újra visszatért a multilateralizmus a külpolitikai retorikába és gyakorlatba, és inkább a „hátról való vezetés” (leading from behind) gyakorlatát alkalmazta a tengerentúli katonai beavatkozás helyett.

¹⁶¹ Dunn, David Hastings: Myths, Motivations and 'Misunderestimations': the Bush Administration and Iraq. March 2003; *International Affairs* 79 (2):279 - 297. 282.o.

¹⁶² Boyle, Michael J.: The war on terror in American grand strategy. *International Affairs*, Volume 84, Issue 2, March 2008, Pages 191–209., 191.o.

¹⁶³ Magyarics, Tamás: *Az Amerikai Egyesült Államok története*. Kossuth Kiadó, 2008. 203-206. o.

¹⁶⁴ Baranyi Tamás Péter, Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold - A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016. 211-212.o.

Természetesen ebben nagy szerepet játszott a tapasztalt gazdasági és pénzügyi visszaesés is, ami a fontos amerikai érdekeken túli elköteleződés visszavonásához vezetett a Közel-Keleten és inkább Ázsia felé fordította az amerikai érdeklődést (Pivot to Asia).¹⁶⁵ Clarke és Ricketts elemzése szerint Obama a Jeffersoni külpolitikai hagyomány továbbvivője, azaz ellentétben a fent említett wilsonizmussal, nem exportálni, hanem megőrizni és tökéletesíteni szeretné a köztársaság értékeit, a külpolitikában ez leginkább úgy fogalmazható meg, hogy a külpolitika elsődlegesen a „köztársaság pajzsa”. A Jeffersoni hagyomány nem aktívan alakítani szeretné a nemzetközi környezetet, hogy az megfeleljen az amerikai érdekeknek és értékeknek, hanem úgy segíti a köztársasági forma és szabadság térnyerését, hogy maga közben távol marad a nemzetközi rendszertől, hogy óvja saját értékeit.¹⁶⁶ Iránnal kapcsolatban Varga tanulmányában kifejti, hogy az Obama-adminisztráció realista megközelítést alkalmazott és a selective engagement stratégiájával élt, amikor a térség hatalmi egyensúlyát mérlegelve és értékelve nem tűzött ki túl ambiciózus célokat maga elé, a multilaterális megközelítés pedig biztosította a nemzetközi legitimitációt és a nyomást az iráni atomalku irányába. Varga amellett érvel, hogy a Bush és az Obama adminisztrációk stratégiai döntései a Közel-Kelet tekintetében összességében hosszú távon gyengítették a szövetségesek pozícióit, és Amerikáról Obama elnöksége alatt a távolodás (disengagement) és a gyengülés volt a széleskörű percepció.¹⁶⁷ Érdeemes kiemelni azt is, hogy a török szövetséges magatartása hogyan hatott az amerikai külpolitikai mozgástérre: a 2010-2011-re kibontakozó izraeli-török konfliktus és a kapcsolatok elhidegülése jelentősen befolyásolta, kihívásként érte az amerikai külpolitikai lehetőségeket.¹⁶⁸

Donald Trump 2016-os győzelme volt a világszerte megfigyelhető jelenség, a populizmus előretörésének egyik jele; jelmondatai: „America First” és „Make America Great Again” megszólították a nacionalista és az amerikai hatalom gyengülését érzékelő rétegeket, és elnöksége csak egyre mélyítette a társadalmi megosztottságot és a fent is említett kék-vörös ellentétet. Populista diskurzusa az amerikai emberek félelmeire épített (pl.: Kína illiberális kapitalizmusának sikere megkérdőjelezi az amerikai típusú, liberális kapitalista demokrácia egyedül üdvözítő voltát; a keresztény, fehér, európai gyökerekkel rendelkező amerikai

¹⁶⁵ Clementi, Marco, Dian, Matteo, Pisciotto, Barbara (ed.): *US Foreign Policy in a Challenging World – Building Order on Shifting Foundations*. Springer 2018. 109-114.o.

¹⁶⁶ Clarke, Michael and Ricketts, Anthony: Shielding the Republic: Barack Obama and the Jeffersonian Tradition of American Foreign Policy. *Diplomacy & Statecraft* 2017, VOL. 28, NO. 3, 494–517., 495-499.o.

¹⁶⁷ Varga, Gergely: Beyond Pax Americana: US strategy after the Arab Spring. *COJOURN* 2:2-3 (2017) pp.19-29., 24.o.

¹⁶⁸ Baranyi Tamás Péter, Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold - A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016. 215.o.

dominancia hanyatlása, globalizáció bizonytalansága).¹⁶⁹ Frank Tibor kiemeli, hogy Trump megválasztása a közösségi média rendkívüli sikere: a Twitter és a Facebook olyan platformok, melyek választók millióit érik el nap mint nap, és előbbi Trump egyik legfőbb hírcsatornájává válva közvetlenül érte el a választókat. Ezen felül a politikai diskurzus is változik: a politikai korrektség (PC) teljes hiánya jellemzi Trump megnyilvánulásait, ami sokaknak tetszik, mert a túlzásba vitt egyenlőség, a gyengék segítése gyengítheti a versenyképességet.¹⁷⁰

2016 több szempontból is jelentős változást hozott az amerikai külpolitikába: addig (a második világháború óta) nem volt kérdéses, hogy a jelenlegi liberális nemzetközi rend fenntartása szolgálja leginkább az USA biztonságát és fejlődését, és a globális nemzetközi stabilitást egyaránt. Az új irányvonalat a Jacksoni hagyományokat követő külpolitikaként jellemezhetjük, mely a Wilsoni ellenpólusaként fogható fel, és fő jellemzője, hogy a külpolitikában túlzott leegyszerűsítést alkalmaz, és úgy hiszi, azzal állíthatja vissza a világban az USA helyét, ha elutasítja a liberális berendezkedést (internacionalizmus, szabad kereskedelem, globalizáció).¹⁷¹ Ennek jegyében Trump elnöksége alatt kiléptette az Egyesült Államokat a párizsi klímaegyezményből, elkezdte a mexikói határon a fal építését, és többször felrótta szövetségeseinek az USA számára nem elég előnyös szerződéseket, illetve a katonai szövetségben is nagyobb szerepvállalást várt tőlük.

Paul Kennedy hangsúlyozza, hogy (ahogy Spanyolország az 1600-as, Nagy-Britannia az 1900-as évek kezdetén) az USA is olyan stratégiai elkötelezettségek rabja, melyeket évtizedekkel ezelőtt vállalt, amikor korábbi gazdasági, politikai, katonai kapacitása, és a nemzetközi környezet miatt jóval stabilabban tudta ezeket biztosítani.¹⁷² Összefoglalva elmondható, hogy az Egyesült Államok, bár veszített superhatalmi súlyából, de még megőrizte a vezető hatalmát katonai téren. Frank Tibor kifejti, hogy Amerika ennek tudatában elérte az imperial overreach (Paul Kennedy által bevezetett fogalom, azaz a reális gazdasági

¹⁶⁹ Wojcowski, Thorsten: Trump, Populism, and American Foreign Policy. *Foreign Policy Analysis* 2020. 16, 292–311,

¹⁷⁰ Frank, Tibor: Donald John Trump Amerikája. *Élet és Irodalom* 61/3, 2017. január 20., 3,8.

¹⁷¹ Clementi, Marco, Dian, Matteo, Pisciotto, Barbara (ed.): *US Foreign Policy in a Challenging World – Building Order on Shifting Foundations*. Springer 2018. 393-396.o.

¹⁷² Kennedy, Paul: *The Rise and Fall of the Great Powers – Economic Change and Military Conflict From 1500 to 2000*. Unwin Hyman, 1988. 514-115.o.

lehetőségek szerinti vállalások helyett a túlvállalás) állapotát, a háborúk, társadalmi problémák megviselték az országot.¹⁷³

Az is kitűnik a fenti áttekintésből, hogy az Egyesült Államok szuperhatalomként viselkedik, és az éppen aktuális adminisztrációnak megfelelően hol erőteljesebben, hol kevésbé van jelen az egyes régiókban. A swing power magatartás a 2020-as győztes Biden elnöksége alatt is folytatódhat, ugyanis – ahogy arra a Bevezetésben is tettünk utalást – az elnök már bejelentette, hogy folytatja a csapatkivonásokat, és 2021. szeptember 11-re kivonul az amerikai hadsereg Afganisztánból.

¹⁷³ Frank, Tibor: *Amerika világi. Angol-amerikai történelmi tanulmányok II. kötet* Gondolat Kiadó, 2018. 497-498.o.

IV. Török külpolitika

a. Történelmi áttekintés

A Török Köztársaság megszületésétől, 1923-tól egyértelművé tette nyugati orientáltságát, Mustafa Kemal Atatürk vezetésével a nyugati mintákat követve lépett a modernitás útjára. Atatürk híres „Béke otthon – béke a világban” („Yurtta Sulh, Cihanda Sulh”) mondata a külpolitika vonatkozásában a befelé fordulást jelentette, illetve azt is, hogy Törökország nem az Oszmán Birodalom birodalmi, regionális irányultságát követi.¹⁷⁴ Bár az utóbbi években Törökországot egyre többször közel-keleti államként emlegetik, valójában nem sorolható be könnyen egyik földrajzi/politikai kategóriába sem. Egyik geopolitikai szubrégiós, vagy akár gazdasági, kulturális, politikai kategóriába sem tartozik teljesen, és a korábbi, oszmán korra jellemző, Kelethez vagy Nyugathoz tartozás dilemmája is megállja a helyét napjainkban is.¹⁷⁵

Az Oszmán Birodalom a 17. század végéig egy katonai, offenzív jellegű külpolitikát folytatott (melynek *actio radiusa* Bécsig terjedt), azonban a század végén sorozatosan elszenvedett katonai vereségek először tudatosították benne a Nyugat erejét, és az elinduló belső reformok először katonai, majd adminisztratív területen is beengedték a nyugati befolyást.¹⁷⁶ A hanyatló birodalom a későbbiekben egyre inkább a status quo megőrzésére törekedett, illetve arra, hogy területi integritását megőrizze, akár a nagyhatalmak egymás ellen való kijátszása révén. A későbbi évtizedekben pedig a hatalmi egyensúly elve alakította külpolitikáját.¹⁷⁷ Ahmet Davutoğlu az 1699-es karlócai békét látja fordulópontnak, amikor a birodalom a vereség miatt a védekezés stratégiája felé fordult, majd a hatalmak egymás elleni kijátszását úgy jellemzi, hogy „közeli aktív ellenséget a távoli potenciális ellenségekkel akarják ellensúlyozni”¹⁷⁸

Az oszmán birodalmi elit a 19. század közepétől erőteljes nyugatizációba, modernizációba és iparosításba kezdett, azzal a törekvéssel, hogy felzárkózzanak a Nyugathoz. Az Oszmán Birodalom elvesztette az első világháborút, és a birodalom hamvaiból születő, fiatal török köztársaság a nyugati hatalmakkal szemben harcolt és vívta ki a függetlenségét és területi

¹⁷⁴ Stein, Aaron: Turkey's New Foreign policy – Davutoglu, the AKP and the Pursuit of Regional Order. Whitehall Papers 2014. 3.o.

¹⁷⁵ Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019. 367.o.

¹⁷⁶ Inalcik, Halil: *The Ottoman Empire and Europe – The Ottoman Empire and its place in European history*. Kronik, Istanbul, 2017. 35.o.

¹⁷⁷ Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019. 368.o.

¹⁷⁸ Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016., 75.o.

integritását. A megszületett új állam abban a tekintetben folytatta az oszmánok politikáját, hogy nem fordult el a nyugati törekvéstől. Ez a politika az európai normák és értékek melletti elköteleződés mellett biztonsági, stratégiai megfontolásokból is eredeztethető. A török elit képviselői úgy gondolták, az új állam biztonságát az garantálhatná a legjobban, ha a köztársaság biztosítja magát azokkal az európai hatalmakkal szemben, akik végeredményben az Oszmán Birodalom végső felbomlásának részesei voltak. A Nyugat felé fordulással egyben azt is elkerülhetik, hogy ezek az országok a török belső folyamatokat befolyásolják, vagy fenyegetésként értelmezzék azokat Európára nézve (pl. egy esetleges más irányú külpolitika folytatása esetén). Másrészt ezzel a nyugati hatalmak segítségét is garantálni akarták egy Európán kívülről érkező területi vagy biztonsági fenyegetéssel szemben.¹⁷⁹ Az 1920-as évektől kezdve tehát a földrajzi elhelyezkedés, és annak stratégiai értéke nem változott, azonban éppen ebből fakadóan megjelent a török gondolkodásmódban az ún. „Sèvres-fóbia”, mely szerint a külvilág (belső támogatással) folyamatosan gyengíteni akarja és meg szeretné osztani Törökországot.¹⁸⁰

Fontos megjegyezni, hogy a nemzeti szuverenitás, és a fiatal állam megőrzése érdekében a török elit az egységes törökség (monolithic Turkishness) gyakorlatát képviselte, nem létezhetett az új államban ettől eltérő identitás. Mustafa Kemal Atatürk híres hat nyíl elve, a kemalizmus alappillérei a következők: republikanizmus, szekularizmus, nacionalizmus, populizmus, államiság, forradalmiság.¹⁸¹ Az Atatürk által lefektetett elvek egyértelműen szakítottak a korábbi oszmán birodalmiság elveivel, a pán-oszmánizmussal, a pán-islamizmussal és a pán-turanizmussal, itt is jelezve, hogy külpolitikája egyben belpolitikájának kiterjesztéseként is értelmezhető, illetve a kettő szorosan összekapcsolódik, ahogy híres mottójában is láthatjuk.¹⁸² A kemalizmus elméleti alapjait Ziya Gökalp munkásságában kereshetjük, azonban annak gyakorlati megvalósítása túlmutat Gökalp elméletén. Megkülönbözteti a civilizációt és a kultúrát, és bár mindkettő azonos szférákat fed le, előbbi nemzetközi, utóbbit nemzeti kategóriaként kezeli. Ennek megfelelően létezik „ottomán civilizáció”, illetve „török kultúra”.¹⁸³ Atatürk elvetette a kultúra és civilizáció

¹⁷⁹ Emre Erşen, Seçkin Köstem (ed.): *Turkey's pivot to Eurasia: geopolitics and foreign policy in changing world order*. Routledge 2019. 15-16.o.

¹⁸⁰ Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019. 368.o.

¹⁸¹ Al, Serhun, *Patterns of Nationhood and Saving the State in Turkey: Ottomanism, Nationalism and Multiculturalism*. New York: Routledge, 2019. 121.o.

¹⁸² Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019. 369.o.

¹⁸³ Rostoványi, Zsolt: *Az iszlám a 21. század küszöbén*. Aula, 1998., 412-413.o.

szétválasztását, inkább úgy gondolta, hogy a civilizáció magában foglalja az összes kultúrát, de főként az európai határozza meg. A török nacionalizmus keretében a török kultúrát a modern európai civilizáció egyik legfontosabb forrásának tartotta, és nem olyannak, ami ütközik vele. Mivel a civilizáció az európai civilizáció, ezért a helyi kultúra azon részeit, amik nem férnek össze az univerzális civilizációval, el kell vetni. Ennek jegyében elindította a 20. század egyik legnagyobb társadalmi, kulturális modernizációját.¹⁸⁴

Amíg a fiatal török állam saját belső megújulásával és gazdasági helyreállításával volt elfoglalva a '30-as években, a világ a II. világháborúra készült. A törökök a fenti okok miatt igyekeztek egyik oldal felé sem elköteleződni, és csak az utolsó pillanatban álltak a szövetségesek oldalára.¹⁸⁵ Az ekkor (Atatürk 1938-as halált követően) hatalmon lévő İnönü-kormánynak gazdasági problémákkal, pl.: magas inflációval, a vidéki területek alacsony életszínvonalával és katonai kiadásokkal kellett szembenéznie.¹⁸⁶ Elmondható, hogy Atatürk alatt az ország igyekezett a nyugati értékeket és intézményrendszert adaptálni a modernizáció érdekében, nem függött attól sem gazdasági, sem katonai értelemben.¹⁸⁷ Ez a háborút követően megváltozott, a bipoláris rendszer kialakulásával egy ilyen geopolitikailag kiemelten fontos térségben elhelyezkedő ország nem lehetett független, és Törökország a nyugati blokkhoz való csatlakozás mellett döntött, jórészt a Szovjetuniótól való félelem miatt. Erre a félelemre ráerősített Molotov szovjet külügyminiszter 1945. júniusi levele, amit a török vezetés „Sztálin követelése” elnevezéssel kommunikált, és amiben a szovjetek a szorosok közös felügyeletét szorgalmazzák. Ez, és a párhuzamosan Kelet-Európában tapasztalt szovjet expanzió megerősítette a török vezetést abban, hogy az Egyesült Államok szövetségét keresse.¹⁸⁸ A II. világháború után a geopolitikai tényezőt Törökország igyekezett alkupozíciójának növelésére használni, emellett tudva azt, hogy a szövetségi rendszerben periférikus tényező, és egy statikus keretben mozog. Az USA és a NATO szövetsége biztonsági ernyőként szükséges volt, és a geopolitikai alkupozíció is e status quo megőrzésére

¹⁸⁴ Kuru, Ahmet T., Sepan, Alfred (ed.): *Democracy, islam and secularism in Turkey*. Columbia University Press, 2012., 46-47.o.

¹⁸⁵ Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019. 369.o.

¹⁸⁶ Al, Serhun, *Patterns of Nationhood and Saving the State in Turkey: Ottomanism, Nationalism and Multiculturalism*. New York: Routledge, 2019. 123.o.

¹⁸⁷ Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019. 369.o.

¹⁸⁸ Coş Kivanç and Bilgin, Pinar: Stalin's Demands: Constructions of the "Soviet Other" in Turkey's Foreign Policy, 1919–1945. *Foreign Policy Analysis* (2010) 6, pp.43–60., 43-44.o.

szolgált inkább, mintsem a nyitás lehetőségét hordozta magában.¹⁸⁹ Ahogyan Péczeli Anna tanulmányában rámutat, a nyugati katonai szövetséghez való szoros kötődés azonban egyfajta paradoxont is hordozott magában: minél közelebbi a kapcsolat, annál nagyobb az esélye, hogy az ország egy esetleges, a két blokk közti konfliktus során hadszíntérre válik.¹⁹⁰

Ezzel egy időben következett be egy jelentős belpolitikai változás is, mely tovább növelte az ország nyugati tömbhöz való tartozását: 1946-tól demokratikus többpártrendszer alakult ki, majd 1950-ben ellenzéki kormány alakult.¹⁹¹ Érdeemes kiemelni, hogy a török vezetők nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy az ország a nyugati hatalmakkal elsősorban nemzetközi szervezetek keretében építse kapcsolatait, és lehetőség szerint kerültek a kétoldalú biztonsági és gazdasági kapcsolatok kialakítását.¹⁹²

Egy ún. demokratikus átmenet követi a rezsim bukását minden esetben, mely az „autoritárius rendszer felbomlásától a demokrácia kialakulásáig tart. Az átmeneteket általánosságban a régi és az új rendszer ismertetőjegyeinek kavalkádja, egy változóban lévő, még meg nem szilárdult struktúra jellemzi”.¹⁹³

Huntington szerint öt faktor lehet meghatározó a demokráciák kialakulásában, van, ami kimondottan a munkája fókuszában álló harmadik hullámra értendő, de elméletének egyes pontjai alkalmazhatóak Törökország kapcsán is:

- egyre mélyebbekké válnak az autokratikus rendszerek legitimációs problémái,
- a rezsimek esetében jelen lévő állandó sikeres teljesítmény kényszer, melynek további fenntartása gazdasági vagy katonai okokból nem lehetséges, illetve
- a „hólabda” hatás, azaz a tekintélyelvű rendszer bukására a környező államok demokratizációs folyamatai is hathatnak.¹⁹⁴

Rostoványi kiemeli, hogy Huntington nyomán akkor tekinthető konszolidálódottnak egy demokrácia, ha már legalább kétszer végbement a hatalmon lévők békés leváltása.

¹⁸⁹ Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016. 117.o.

¹⁹⁰ Baranyi Tamás Péter, Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold - A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016. 211.o.

¹⁹¹ Al, Serhun, *Patterns of Nationhood and Saving the State in Turkey: Ottomanism, Nationalism and Multiculturalism*. New York: Routledge, 2019. 123.o.

¹⁹² Emre Erşen, Seçkin Köstem (ed.): *Turkey's pivot to Eurasia: geopolitics and foreign policy in changing world order*. Routledge 2019. 16.o.

¹⁹³ Csicsmann, László: *Iszlám és demokrácia a Közel-Keleten és Észak-Afrikában*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs, 2008. 58.o.

¹⁹⁴ Huntington, Samuel P.: Democracy's third wave, in *Journal of Democracy*, Vol. 2., No. 2. Spring 1991. 13.o.

Törökországban hagyományosan a hadsereg avatkozott közbe több alkalommal is ennek érdekében, így elmondható, hogy ez „sajátos útja a demokrácia konszolidálásának: minél többször avatkozik be a hadsereg a politikába, majd vonul ismét háttérbe, annál konszolidáltabb a demokrácia”. Ez elvezet egy „demokráciaparadoxonhoz”, melynek keretében a hadsereg antidemokratikus eszközökkel őrökdi a demokrácia fölött.¹⁹⁵

A hidegháború évtizedei alatt a török külpolitika megmaradt a nyugati elköteleződés mellett, az első évtizedben egyértelmű gazdasági-katonai és politikai függésben és támogatva a nyugati hatalmakat (pl.: 1955-ben a bagdadi paktumban való részvétellel, vagy az 1956-os szuezi válság kapcsán, illetve az algériai függetlenedés ellenzőjeként). A '60-as évek azonban változást hoztak. Törökországban 1960-ben a katonaság államcsínyt hajtott végre (ekkor a katonaság a kemalizmus elveinek letéteményese és legfőbb biztosítéka), illetve az egyik legnagyobb törés a blokkon belül az Egyesült Államokkal a ciprusi kérdés kapcsán is 1964-ben történt. A török vezetés ekkor igyekezett – a blokkon belüli lehetőségekhez képest – multilaterális külpolitikát folytatni, többek között a Szovjetunióval is kereste a kapcsolatot, és igyekezett minél inkább a nemzeti érdekeit is érvényesíteni. Különösen az 1970-es években a ciprusi katonai beavatkozás következményeként kivetett amerikai szankciók okoztak törést az amerikai-török kapcsolatokban ebben az időszakban.¹⁹⁶

Törökországban 1980-ban újabb puccs történt, ami után a katonai kormányzatot követően 1983-tól Turgut Özal alakíthatott kormányt. Ez az időszak a jelentős belső változások (pl. Törökország liberális piacgazdasággá válik) időszaka, ahol olyan meghatározó lépések is történtek, mint hogy 1991-ben Özal engedélyezte a kurd nyelv használatát. Ő maga úgy gondolt Törökországra, mint egyfajta olvasztótégelyre az amerikai példa alapján, és fejtegette, hogy mi történt volna, ha Atatürk Török Köztársaság helyett Oszmán Köztársaságnak nevezi el az újonnan megalakuló államot.¹⁹⁷ Az 1980-as években az iraki-iráni háborúban aktív semlegességet folytatott Törökország, és igyekezett jó kapcsolatot fenntartani mindkét féllel, továbbá a konfliktus sem érintette közvetlenül, így az nem jelentett közvetlen fenyegetést. Sokkal inkább belpolitikailag, az iszlamisták és a külföldi bázisokkal rendelkező kurd

¹⁹⁵Rostoványi, Zsolt: *Az iszlám világ és a Nyugat – Interpretációk összecsapása, avagy a kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága*. Corvina 2004., 334-335.o.

¹⁹⁶ Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019. 370-371.o.

¹⁹⁷ Al, Serhun, *Patterns of Nationhood and Saving the State in Turkey: Ottomanism, Nationalism and Multiculturalism*. New York: Routledge, 2019. 137.o.

nacionalista mozgalom jelentett kihívást.¹⁹⁸ Özal kormányzása egyfajta példaként is felhozható a kemalizmus és a neo-oszmán ideológiák egymás mellett élésének, ugyanis megvannak benne mindkettő elemei: külpolitikájában a Nyugat és az Egyesült Államok erőteljes támogatása mellett (pl. Öböl-háború során) a Közel-Kelet és Közép-Ázsia felé is nyitott.¹⁹⁹ Az elméleti bevezetőben vázolt geopolitikai elméletekre visszautalva Davutoğlu kiemeli, hogy a Közel-Kelet térsége a hidegháború alatt Spykman rimland (periférikus térség) elméletének megfelelően értelmezhető, és a két blokk közti legérzékenyebb geopolitikai térségnek tekinthető.²⁰⁰

Taşpınar hasonló gondolatok fogalmaz meg, amikor kiemeli, hogy Özal sikerrel teremtett egyensúlyt a Kelet és a Nyugat között a török külpolitikában.²⁰¹ Davutoğlu Özal kormányzásának időszakát (1987-1993) neooszmanizmusként írja le, rámutatva az Oszmán Birodalomban a 19. században végbement Tanzimat reformfolyamata, illetve Özal kormányzása között felismerhető hasonlóságra, pl.: új politikai identitás és kultúra kialakítására való törekvés, miközben igyekszik összhangba hozni a nyugati és a hagyományos értékeket. De az európai integrációra való törekvést és az amerikai hatalomhoz való alkalmazkodást is e folyamat részének tekinti.²⁰²

A külpolitika terén fontos volt az 1990-es évtized, a továbbra is fenntartott nyugati orientáltság mellett (ahol a NATO és az Egyesült Államokkal való jó kapcsolat volt elsődleges, illetve fontos lépésként értékelhető, hogy az EU 1999-ben hivatalos tagjelölti státuszra emelte az országot), megjelenik a török külpolitika aktivitása más régiók iránt. Ez a változás a már említett Turgut Özalhoz (miniszterelnökként majd elnökként), valamint a későbbiekben az 1997 és 2002 közötti külügyminiszterhez, Ismael Cemhez kapcsolódik.²⁰³ A hidegháború vége teljesen új nemzetközi helyzetet teremtett, felbomlott a Szovjetunió, és megszűnt vele együtt a szuperhatalmi státusza, jelentősen csökkent a befolyása. Hatalmi vákuum keletkezett a Szovjetunió összeomlása után a kaukázusi és a közép-ázsiai régióban is, mely így a török külpolitikai törekvések egyik fő irányává válhatott. Ezt erősítették a

¹⁹⁸ Baranyi Tamás Péter, Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold - A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016. 125.o.

¹⁹⁹ Khalilzad, Zalmay, Lesser, Ian, Larrabee, F. Stephen: *The future of Turkish-Western relations: toward a strategic plan* RAND 2000., 91-93.o.

²⁰⁰ Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016., 131-132.o.

²⁰¹ Taşpınar, Ömer: Turkey's Middle East Policies Between Neo-Ottomanism and Kemalism. *Carnegie Papers* 10. 2008. 11.o.

²⁰² Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016., 90.o.

²⁰³ Park, Bill: *Modern Turkey – People, state and foreign policy in a globalized world*. Routledge, 2012., 104. o.

térségben közös történelmi-nyelvi hagyományok is. „Őzal képzeletében egy olyan török világ körvonalai rajzolódtak ki, mely kétszázmilliós népességével a 'stabilitás őrzője lehet az Adriai-tengertől a kínai falig terjedő hatalmas térségben'.”²⁰⁴ Ezzel párhuzamosan a törökök által a Kaukázusban és Közép-Ázsiában betöltendő nagyobb szerep megfelelt a nyugati hatalmaknak, és még Oroszország számára is, Irán és az iszlám fundamentalizmus lehetséges térnyerése ellenében, ellensúlyként. Az Egyesült Államok szintén támogatta a török térnyerés tervét, annak reményében, hogy ez megakadályozza, hogy Irán kihasználhassa a Szovjetunió összeomlásával a térségben keletkezett hatalmi vákuumot.²⁰⁵

Ebben az időszakban Törökország egyfajta modellként szolgált volna a térség államai számára. Bár a hidegháború vége szélesebb manőverezési lehetőségeket kínált a török külpolitika számára, illetve a posztsovjét térség 150 milliós lakossága történelmi, kulturális, nyelvi közösséget jelentett a törökökkel, rá kellett döbenniük, hogy az 1990-as években nem rendelkeztek megfelelő gazdasági-politikai kapacitással ennek kihasználásához.²⁰⁶ 2001. szeptember 11. után Törökország vezetői úgy értékelték, a terrorizmus elleni küzdelemben is hasonlóan nagy szerepet tud majd betölteni Ankara, mint ahogy a hidegháború alatt is stratégiai fontosságú terület volt. Ezen kívül a Kurd Munkáspárt (PKK) által elkövetett támadások miatt a török vezetés támogatta is a terrorizmus elleni harcot, és regionális szerepének erősödését várta az aktívabb fellépéstől.²⁰⁷ A Clintont követő George W. Bush elnöksége is hasonló folytatást vetített előre az amerikai-török kapcsolatokban: a 2001. szeptember 11-i terrortámadás után Ankara támogatta Washington a terror elleni háborúban, illetve jelentős katonai erővel részt vett 2002 júliusától 2003 januárjáig az afganisztáni beavatkozásban is. Péczeli kiemeli, hogy leginkább műveleti szinten volt a török részvétel jelentős, a stratégia kialakításába nem játszott Ankara a jelentőségének megfelelő normatív szerepet.²⁰⁸

²⁰⁴ Flesch István: *A Török Köztársaság története*. Corvina Kiadó Kft. 2007. 109.o.

²⁰⁵ Szigetvári, Tamás: *Turkey's Dilemmas in Foreign Policy and External Economy in the Early 21st Century*. Dialóg Campus, 2020., 26-27.o.

²⁰⁶ Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019. 372.o

²⁰⁷ Pintér, Attila: Törökország külpolitikája a 21. század elején – neooszmán vagy újradefiniált török külpolitika? *Külügyi Szemle*, Vol. 12. No. 1. (2013). 10–21. o., 14.o.

²⁰⁸ Baranyi Tamás Péter, Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold - A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016. 215.o.

b. Török külpolitikai törekvések 2002-2010/2015

Ahogy láthattuk, Törökország 20. századi történelme az Oszmán Birodalom romjain kezdődött, mellyel az új köztársasági berendezkedés csak kis hasonlóságot mutat, azonban az állam földrajzi elhelyezkedése (a volt birodalom geopolitikai központjában), illetve az elit, és annak top-down modernizációs eszközei alig változtak. A szekuláris állammá való átalakulás során a nyugati orientáció nem változott, és ez határozta meg a 20. századi törekvéseket is. Sok szempontból a 2002-ben hatalomra került AKP kormány követte a korábbi, szekuláris kormányok külpolitikai törekvéseit, céljait, annak ellenére, hogy számos tekintetben változást is hozott.²⁰⁹

Szigetvári kifejti, hogy a török külpolitikát hagyományosan befolyásoló öt tényező a következő: történelmi tapasztalat, egyedi geopolitikai és geostratégiai helyzet, sebezhetőség, kemalizmus, külkapcsolatok alakulása, amiket újra kellett gondolni a hidegháború végével, és a defenzív, status quo fenntartására irányuló külpolitikát fel kell, hogy váltsa az aktívabb megközelítés. A hidegháború alatt a biztonsági szempont volt az irányadó, azonban a posztbipoláris világban ez egyre kevésbé vált meghatározóvá.²¹⁰ Geopolitikai szempontból Törökország nem csak a kedvező elhelyezkedését, de a problémáit is a korábbi Oszmán Birodalom örökségének köszönheti: külpolitikai konfliktusait szomszédaival, Irakkal, Szíriával, Örményországgal, versengő együttműködését Oroszországgal, de az Európai Unió tagságot vétőző államokkal is (pl. Ciprus, Görögország). Ezen felül, a birodalmi múlt egy olyan nagyságérzetet (imperial grandeur) és büszkeséget, illetve egy világbirodalmat létrehozó nemzethez tartozás tudatot ad a törököknek, melynek hatása máig érezhető.²¹¹

Az Egyesült Államok és Törökország kapcsolatában két fontos változás állt be a hidegháború végével: egyrészt eltűnt a közös ellenség, a Szovjetunió és vele eltűnt a közös létbizonytalansági percepció, másrészt a kétoldalú kapcsolatok fókusza Euráziáról a Közel-Keletre helyeződött át (pl. war on terror). A fent említett nagyságérzettel kapcsolja össze Taşpinar a török „gaullizmus” lehetséges kibontakozását, amit a 2000-es évek hatalmas gazdasági fellendülése és a politikai stabilitás együttesen táplál. A török „gaullizmus”, túllépve a muszlim-szekuláris vitán, elsősorban a függetlenséget és nacionalizmust helyezve

²⁰⁹ Cop, Burak and Zihnioğlu, Özge: Turkish Foreign Policy under AKP Rule: Making Sense of the Turbulence. *Political Studies Review* 2017, Vol. 15(1) 28–38., 31.o.

²¹⁰ Szigetvári, Tamás: *Európai integráció és/vagy keleti nyitás – Török külpolitikai és külgazdasági dilemmák a 21. század elején*. Typotex, 2018., 98.o.

²¹¹ Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019. 368.o.

fókuszba, ami mind a kemalizmus, mind a neo-oszmanizmus jegye is.²¹² Ugyanezt a gondolatot látjuk visszaköszönni Alessandri tanulmányában, melyben az Obama adminisztráció első periódusának időszakával kapcsolatban fogalmazza meg, hogy a retorikai „model partnership” ellenére az elakadó EU csatlakozási folyamat és az amerikai bizalmatlanság, de legfőképpen a gazdasági sikerek és a térségben elért nagyobb befolyás hatására a török elitben egyre erősödnek a nacionalista érzelmek és a független külpolitika igénye.²¹³

Törökország, geostratégiai elhelyezkedése okán sokkal nagyobb szerepet tudott játszani a világpolitikában, mint azt mérete, lakossága, gazdasági ereje vagy katonai nagysága alapján tehetné. Olyan területen helyezkedik el, mely fontos kereskedelmi útvonalként összeköti a gazdaságilag fejlett Nyugatot az energiahordozókban gazdag közel-keleti és kaszpi térséggel. Így Törökország egyszerre balkáni, földközi-tengeri, európai és közel-keleti is. Ez az elhelyezkedés (az Anatóliai-félsziget, illetve a szorosok: Boszporusz, Dardanellák felügyelete) katonai és politikai értelemben hatalmas előny, azonban egyben biztonsági kihívás is. Ezért, bár Törökország elhelyezkedése politikailag és gazdaságilag előnyös, szomszédai száma és összetétele hátrány is egyben.²¹⁴ Egeresi a török geopolitikai gondolkodás történelmi hagyományainak áttekintése során a második világháború éveit alatt fedezi fel a földrajz és Törökország nemzetközi helyzetének összekapcsolását (mely erősen támaszkodott a német szakirodalomra), de a hidegháború éveiben és a posztbipoláris világrendben is népszerű maradt a tudományág, melynek leginkább a hadsereg volt a legfőbb letéteményese (mely így próbálta legitimálni saját szerepét).²¹⁵

N- Rózsa Erzsébet kifejti, hogy Törökország, bár modellként szeretne az iszlám államok előtt feltűnni, azok nem túlságosan nyitottak a törökök felé, aminek gyökere abban keresendő, hogy az arab nemzeti ébredés során éppen az Oszmán Birodalommal (aminek korábban a részei voltak), illetve a török nacionalizmussal szemben határozták meg nemzeti identitásukat.

²¹² Taşpınar, Ömer: The Rise of Turkish Gaullism: Getting Turkish-American Relations Right. *Insight Turkey* Vol. 13 / No. 1 / 2011 pp. 11-17., 12-17.o.

²¹³ Alessandri, Emiliano: Turkey's global strategy: Turkey and the United States. *IDEAS reports - special reports*, Kitchen, Nicholas (ed.) SR007. LSE IDEAS, London School of Economics and Political Science, London, UK. 2011) 48.o.

²¹⁴ Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019. 368-369.o

²¹⁵ Egeresi, Zoltán: A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. In: *Külügyi Szemle* 2017. tél, 68-70.o.

Ez főként etnikai-nemzeti különbség, azonban az iráni-török kapcsolat leginkább kulturális-vallási ellentét (síita és szunnita), illetve történelmi gyökerű.²¹⁶

Fontos megemlíteni a kaukázusi és közép-ázsiai régiót is Törökország geopolitikai elemzése során, hiszen az a térség hagyományosan a „türk világ” (Turkic world) fogalmával jellemezhető, mely a Balkántól Kínáig húzódik, és jelzi a törökök történelmi befolyását. A Kaukázus arra is lehetőséget kínál, hogy a közép-ázsiai régió Oroszország és Irán érintése nélkül legyen elérhető a törökök számára.²¹⁷ Ez az energiabiztonság szempontjából kiemelkedő jelentőségű, Törökország arra törekszik, hogy minél diverzifikáltabb legyen az energiaellátása, ehhez kulcsfontosságú térség az azeri, mely jellemzően olcsóbban elérhető gázt jelent a törökök számára, mint az orosz vagy a nemzetközi piac. Ezen kívül kiemelkedik még az iraki terület, melynek Iraki Kurdisztáni régiójával intenzív kapcsolat alakult ki, Erbil és Ankara szorosan együttműködik kőolajvezetékek kérdésében, mely mindkét félnek előnyös diverzifikációs lehetőséget ad, de egyben kiteszi az ISIS támadásainak is.²¹⁸

Davutoğlu a hidegháború utáni amerikai-török kapcsolatokra reflektálva kijelenti, hogy nem csak a bilaterális világrend vége, de a török-európai kapcsolatok alakulása is nagyban beolyásolta azt, és azáltal, hogy az EU-országokkal válságos kapcsolat alakult ki sok esetben, óhatatlanul felerősödtek a török-amerikai kapcsolatok, és a török-NATO viszonyrendszert a török-amerikai kapcsolatok természetes folytatásaként kezdték értékelni.²¹⁹

A 2000-évek első évei jelentős változást hoztak a török bel-és külpolitikában egyaránt: 2002-ben jutott kormányra az AKP (Igazság és Fejlődés Pártja, Adalet ve Kalkınma Partisi), aminek alapítói a Milli Görüş (Nemzeti Nézőpont) mozgalom, az 1960-as évek óta jelen lévő, politikai iszlámot képviselő mozgalom tagjai voltak. Maga Erdoğan, és az AKP 2001-ben egyik legelső lépésként kijelentette, hogy szakít a politikai iszlámmal és a Milli Görüş-sel.²²⁰ Ennek ellenére számos elemző meghatározóként látta a politikai iszlám hátteret az AKP külpolitikai mozgásában.²²¹

²¹⁶ N. Rózsa, Erzsébet: *Az arab tavasz – A Közel-Kelet átalakulása*. Osiris-KKI 2015. 205.o.

²¹⁷ Emre Erşen, Seçkin Köstem (ed.): *Turkey's pivot to Eurasia: geopolitics and foreign policy in changing world order*. Routledge 2019. 111.o.

²¹⁸ Egeresi, Zoltán: Törökországnak a regionális energiaelosztó szerepre irányuló törekvései. In: *Külügyi Szemle* 2018. ősz 88-90.o.

²¹⁹ Davutoğlu, Ahmet: Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete. Antall József Tudásközpont, 2016., 218-219.o.

²²⁰ Kastoryano, Riva (ed.): *Turkey between Nationalism and Globalization*. Routledge 2014. 188-189.o.

²²¹ Başer, Ekrem T.: Shift-of-axis in Turkish Foreign Policy: Turkish National Role Conceptions Before and During AKP Rule. *Turkish Studies*, 2015 Vol. 16, No. 3, 291–309., 292-293.

Ilyen előzmények után elmondható, hogy az AKP a kormányzásának kezdetén azon volt, hogy megerősítse saját legitimitását mind a belpolitikai, mind a külföldi kritikusaival szemben. Ennek egyik eszközeként tovább folytatta a nyugati orientációra fókuszáló külpolitikát, azaz az Európai Unió csatlakozási törekvéseit (mely folyamat 2005-re érkezett a csatlakozási tárgyalások megkezdésének szakaszába), illetve az ezzel összefüggésbe hozható belpolitikai reformokat. A korábbi évek külpolitikai fókusza egyre inkább távolodott ettől a központi szerepet betöltő nyugati orientáltságtól.²²² Az Egyesült Államokkal is rezonált a külpolitikája, többek között a Ciprus egyesítését kitűző Annan-terv támogatása kérdésében, de az ország demokratikus, szekuláris berendezkedése is megfelelt a nyugati várakozásoknak.²²³ Hakan Yavuz a fenti gondolatot erősítve kifejti, hogy az AKP a külpolitikai törekvései, a főbb nemzetközi szereplőkkel való szövetségei azt a célt is szolgálják, hogy ezáltal védve legyenek a kemalista-szekuláris berendezkedés felől érkező belső nyomástól.²²⁴ „Mindez kiegészült egy erős identitás alapú külpolitikai retorikával, amely egyrészt a mindinkább erősödő hazai oszmán birodalmi nosztalgián, illetve a muszlim világban betöltendő vezető szerep iránti ambíción alapult.”²²⁵

A 2000-es évek második felében az AKP újabb, 2007-ben elért, a korábbinál nagyobb arányú választási győzelme, legitimációs megszilárdulása után, és a 2008-as gazdasági világválság következtében, a török külpolitika erőteljesebben támaszkodott az új külpolitikai irányelvekre és igyekezett minél hatékonyabban kiterjeszteni befolyását a régió országaira. A 2000-es évtized második fele a gazdasági recesszióról szólt a világ nagy részében, amire Ankara válasza a termelés ösztönzése, és a köztársaság születése óta nem látott számú reformintézkedés meghozatala volt.²²⁶ Fontos kiemelni, hogy míg az ezredforduló súlyos gazdasági ikerválság (2000. november és 2001. február: török líra zuhanása, infláció nagymértékű emelkedése) időszakában érte Törökországot, úgy a török gazdasági csoda 2002 és 2007 között stabilan 6% feletti gazdasági növekedést tudott elérni, mely jelentősen kedvezett a külföldi működőtőke-beruházásoknak, és a környező térségek piacai is egyre

²²² Emre Erşen, Seçkin Köstem (ed.): *Turkey's pivot to Eurasia: geopolitics and foreign policy in changing world order*. Routledge 2019. 17.o.

²²³ Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019. 403.o

²²⁴ Yavuz, Hakan M.: *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*. Cambridge University Press 2013., 203-204.o.

²²⁵ Egeresi Zoltán: Konfliktusok az amerikai-török kapcsolatokban. *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések* 2018/7. 3.o.

²²⁶ Hóvári, János: A 21. századi Törökország új utakon. *Külügyi Szemle*, Vol. 12. No. 1. (2013). 3–9. o., 7.o.

nyitottabbak lettek a török áruk kereskedelmére.²²⁷ Kirişci egy ezzel párhuzamos jelenségre is felhívja a figyelmet: míg Törökország hagyományosan az elvándorlók országa, addig a török gazdaság növekedésével a bevándorlás, mint új jelenség is megjelent: a Fekete-tenger és a Közel-Kelet térségéből érkező munkások jobban fizető állásokat találnak, mint hazájukban, és családjukat hátrahagyva, bevételeiket hazautalva inkább Törökországban vállalnak egyre nagyobb számban munkát.²²⁸ Ennek egyik eszköze a bevezetett vízumliberalizációs politika is (főként 2009-2010-ben), melynek során számos közel-keleti állam polgára számára vált vízummentessé a beutazás. Davutoğlu nyíltan hangsúlyozta a szabadkereskedelmi övezetek és az emberek szabad mozgásának jelentőségét a térség gazdasági növekedése és integrációja érdekében.²²⁹

A külpolitika irányelveit elsősorban Ahmet Davutoğlu, későbbi török külügyminiszter és miniszterelnök 2001-ben megjelent munkájára, a Stratégiai mélység című kötetre alapozva határozták meg. Davutoğlu az akadémiai pályáról érkezett a politikába, többek között a Marmara Egyetemen (Erdoğan alma matere) is oktatott a '90-es években. 2002 és 2015 között elsősorban az ő külpolitikai stratégiája határozta meg a török gondolkodást, ezt az időszakot azonban két periódusra oszthatjuk az elemzés szempontjából. A 2002 és 2010 közötti időszak felütése a 2001. szeptember 11-i terrortámadás, és az Egyesült Államok neokonzervatív 'global war on terror' politikája. Ebben az időszakban a puha hatalom (soft power) és az aktív globalizáció határozta meg a török külpolitikát, melynek proaktivitását lehetővé tette a sikeres egyensúlyozása az iszlám, a demokrácia és a szekularizmus között.²³⁰

A Közel-Kelet térségét a hidegháborút követően már nem ideológiai alapú geopolitikai polarizálódás alapján, hanem inkább geokulturális, civilizációs alapon kezdték megközelíteni: Davutoğlu itt Huntington civilizációk összecsapásának elméletére hivatkozva jelzi, hogy Törökországnak fontos szerepe lehet a geokulturális kirekesztés csapdájának lebontásában. Az elemzésében is azt kifejti, hogy a politikai határok és a valós geopolitikai határok közti

²²⁷ Szigetvári, Tamás: „Törökország gazdasági átalakulása és külgazdasági expanziója”. *Külügyi Szemle*, Vol. 12. No. 1. (2013). 23-24.o.

²²⁸ Kirişci, Kemal: Arab Uprisings and Completing Turkey's Regional Integration: Challenges and Opportunities for US-Turkish Relations. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2013 Vol. 15, No. 2, 189–205. 192-193.o.

²²⁹ Kirişci, Kemal and Kaptanoğlu, Neslihan: The Politics of Trade and Turkish Foreign Policy. *Middle Eastern Studies*, September 2011, Vol. 47, No. 5 (September 2011), pp. 705-724. 709.o.

²³⁰ Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019. 383.o

ellentét határozzák meg a térséget, és ez segíti elő a geopolitikai vákuumterületek kialakulását is, ahogyan arra például Észak-Irak esetében is rámutat.²³¹

Davutoğlu amellet foglal állást, hogy Törökországnak hangsúlyoznia kellene, nem elfordulnia a kulturálisan, történelmileg gazdag oszmán örökségtől, és ezt kellene ötvöznie a köztársasági hagyományokkal. Munkájában állandó tényezőként tekint a földrajz, történelem, népesség és kultúra fogalmaira, azaz olyan tényezőkre, melyek önmaguktól rövid vagy középtávon nem változnak. Külön kiemeli Törökország oszmán-török történelmi örökségét, mint a külpolitikát alakító tényezőt, és azt nevezi meg az aktívabb török szerepvállalás okának a Balkánon és a Kaukázusban.²³² A külpolitikában a 'stratégiai mélység' koncepciójának keretén belül Törökország történelmi és földrajzi kiterjedését (depth) vizsgálja és politikai tőkeként látja, ami elősegíti az ország hatalmi szerepének elérését. Ennek eszköze a proaktív külpolitika minden globális és regionális kérdésben Törökország szomszédságában. Ez egyértelmű változás a korábbi merev, egydimenziójú, passzívabb külpolitikához képest, és az alábbi öt elv alapján alakítja az új elméletet:

- szabadság és biztonság közti egyensúly
- a szomszédokkal nulla konfliktus (zero problems with the neighbours)
- multidimenzionális politikák
- új diplomáciai diskurzus és határozott rugalmasság
- ritmikus diplomácia²³³

Davutoğlu hibaként rója fel azt, hogy a hidegháború alatt Törökország a nyugati szövetségi rendszer és nyugati elköteleződés mellett nem fordított kellő figyelmet saját természetes befolyási területeire (hinterland), és az új megközelítésű külpolitikai stratégia fókuszába három geopolitikai befolyási területet helyez: szárazföldi (Balkán, Közel-Kelet, Kaukázus), tengeri (Fekete-tenger, Adria, Földközi-tenger keleti medencéje, stb.), kontinentális (Európa, Észak-Afrika és egyes ázsiai területek).²³⁴

2010/2011-ben az arab tavasz kitörésével a második szakasz veszi kezdetét, ahol a korábbi általános külpolitikai aktivitást a nemzetközi események és a regionális változások felülírják,

²³¹ Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016., 133-136.o.

²³² Ugyanott, 32-37.o.

²³³ Türkmen, Füsun: *Turkish–American Relations: A Challenging Transition: Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 119.o.

²³⁴ Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016. 118-119.o.

és prioritások kialakítására készítetik a döntéshozókat a hatékonyabb külpolitika folytatása érdekében. Ennek jeleként az alkalmazott külpolitikai eszközökben is változás áll be, már a puha hatalom eszközei mellett a keményebb hatalmi eszközök bevetése is előfordul, ami a stratégiai realista gondolkodás megnyilvánulásaként értelmezhető.²³⁵

2015 után a török külpolitika jelentős problémákkal szembesült, melyek az alábbi fogalmakkal foglalhatók össze: menekültválság, ISIS elleni küzdelem, bukott államok problémája (Irak, Szíria), regionális hatalmi harcok, globális/regionális vezető hiánya, szektásodás előretörése, átfogó intézmények, civil társadalom hiánya.²³⁶ Mindezen problémák, regionális instabilitás, illetve a PKK-val kötött fegyverszünet és béke törekvések vége jelzik a török külpolitika számára is szükséges változási kényszert, mely a korábbi, elsősorban puha hatalmi eszközökre épülő külpolitika folytatásának ellehetetlenülését is jelenti. Kouskouvelis a tanulmánya konklúziójában azt a következtetést vonja le, hogy a „zero problems” külpolitika főként amiatt vallott kudarcot, mert az a neo-oszmanizmus megvalósításának módszere volt. Ankara úgy viselkedik, mint egy nehézsúlyú birkózó, aki meg akarja félemlíteni középsúlyú szomszédait.²³⁷

A 2016-ban bekövetkezett puccskísérlet és az azt követő jelentős belpolitikai tisztogatás, illetve Davutoğlu 2016-os lemondása (azóta ellenzéki politikusként önálló pártot alapított 2019 decemberében) szintén jelzik a gyökeres változást, a proaktív realista megközelítés és a kemény hatalmi eszközök alkalmazását. Törökország igyekezett felvenni a kapcsolatot olyan történelmileg versenytársnak számító államokkal, mint Oroszország vagy Irán, ezzel párhuzamosan viszont távolodott az arab államoktól: konfliktusa Irakkal, az Öböl egyes államaival erodálta az arab világban a 2010-es évek elején betöltött szerepét. Nemzeti érdekeinek és értékeinek védelmére legfőképpen magára számíthat, elfogadva a „precious loneliness” koncepcióját.²³⁸ Törökország és a 2002 óta kormányon lévő AKP nagy ígéretekkel készül a köztársaság 100 éves fennállására: Erdoğan kijelentette, hogy 2023-ra Törökország a

²³⁵ Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019. 385-387.o

²³⁶ Ugyanott, 379-380.o

²³⁷ Kouskouvelis, Ilias I.: Turkey, Past and Future The Problem with Turkey's „Zero Problems” *Middle East Quarterly* Winter 2013 pp. 47-56., 56.o.

²³⁸ Flanagan, Stephen J., F. Stephen Larrabee, Anika Binnendijk, Katherine Costello, Shira Efron, James Hoobler, Magdalena Kirchner, Jeffrey Martini, Alireza Nader, and Peter A. Wilson: *Turkey's Nationalist Course: Implications for the U.S.-Turkish Strategic Partnership and the U.S. Army*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2020. 181.o.

világ vezető állama között lesz,²³⁹ illetve azt is, hogy ha az európai uniós csatlakozási tárgyalások addig nem járnak sikerrel és Törökország nem lesz az EU tagja, akkor visszavonja a csatlakozási kérelmet.²⁴⁰

A török külpolitika rendszerszintű/regionális áttekintésének, fókusz keresésének során megállapított külpolitikai törekvések összegzéseként elmondható, hogy

- a hidegháború éve alatt a biztonságpolitikai szempontok élveztek abszolút prioritást a török külpolitikában,
- a hidegháború végével: aktívabb külpolitika, szélesebb mozgástér, a regionális szint erősödése (Kaukázus, Közép-Ázsia) – USA támogatással, biztonságpolitikai szempont háttérbe szorul
- 2000-es évek közepétől 2010-es évek közepéig: a fókusz egyértelműen a közvetlen régiókra helyeződik (pl. Közel-Kelet, EU) – USA támogatással, nem a tágabb értelemben vett Euráziára, több régióban alakít ki befolyást – swing power magatartás, elsősorban puha hatalmi eszközökkel
- 2010-es évek közepétől: biztonságpolitikai szempontok is előtérbe kerülnek (területi integritás, kurd kérdés, terrorizmus), keményebb hatalmi eszközök alkalmazása lesz meghatározó, USA-val súrlódások.

²³⁹ Cornell, Svante E.: Changes in Turkey – What drives Turkish foreign policy? In: *Middle East Quarterly*, Winter 2012. 13.o.

²⁴⁰ Csicsmann, László – N. Rózsa Erzsébet: A Török Köztársaság az átalakuló Közel-Keleten. *Külügyi Szemle*, Vol. 12. No. 1. (2013). 60.o.

V. Amerikai-török kapcsolatok történeti áttekintése:

Az Egyesült Államok és Törökország külpolitikai törekvéseinek áttekintése után megvizsgáljuk a kétoldalú kapcsolatok alakulását. Ahogy az elméleti keretet felvázoló fejezetben jeleztük, Buzan és Waever Wendt elméletére hivatkoznak az anarchia társadalmi struktúrái kapcsán, az államok közötti kétoldalú kapcsolatokat a Hobbes-i (ellenséges), Locke-i (rivális) és Kant-i (barát) kategóriákba sorolva. Ahogy az alábbiakban látni fogjuk, az amerikai-török viszonyok leginkább a Kant-i (barát) kategóriába sorolhatók be, de bizonyos korszakokban vagy események hatására Locke-i (rivális) állapot léphet fel. A fejezet alábbi részében következő történelmi kategorizálás és részletes áttekintés a szerző megjelent publikációjára²⁴¹ támaszkodik, tartalmilag abból merít, illetve abból szó szerint idéz.

a. Bevezetés

Az Oszmán Birodalom (később Törökország) és az Amerikai Egyesült Államok kétoldalú kapcsolatai egészen a 19. századig nyúlnak vissza. Ekkor határozta meg a nem sokkal korábban, a 18. század végén függetlenné vált Egyesült Államok, illetve annak vezetője, James Monroe elnök az USA külpolitikai törekvéseit. Ezek Monroe elnök a Kongresszus előtt 1823. december 2-án megtartott beszéde alapján három jól meghatározható elv szerint fogalmazhatók meg. A fő külpolitikai törekvések az alábbi három fogalommal írhatók le: dekolonizáció, be nem avatkozás, semlegesség.²⁴² Az Egyesült Államok számára az Oszmán Birodalom jelentősége és szerepe ebben az időben így foglalható össze: a Közel-Kelet kulcsa.²⁴³

A két állam közötti szoros kapcsolat kialakítását az Egyesült Államok izolacionista politikája, illetve az első világháború gátolta az ezt követő években. A nagy háborúban az Oszmán Birodalom a németek oldalán vett részt, míg az Egyesült Államok az antant hatalmak szövetségese volt. Az oszmánok számára a németek azért tűntek természetes szövetségeseinek, mert a 20. század elején a birodalmuk nehéz geopolitikai helyzetben, antant gyűrűben volt: Oroszország a Fekete-tengernél és a Kaukázus térségében, Franciaország Marokkónál, Nagy-Britannia a Perzsa-öböl és Egyiptom felől jelentett fenyegetést.²⁴⁴ A törökök számára az I.

²⁴¹ Varga, Esztella: Amerikai-török kapcsolatok – kétoldalú kapcsolatok a hidegháború időszakában. *Grotius* 2020. 1-8.o.

²⁴² Marján M. Tamás: 1823. december 2. | A Monroe-doktrína meghirdetése. Forrás: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1823_december_2_a_monroe_doktrina_meghirdetese/

²⁴³ Omer Goksel Isyar: An Analysis of Turkish-American Relations from 1945 to 2004: Initiatives and Reactions in Turkish Foreign Policy. In: *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol.4, No.3, Fall 2005. 21.o.

²⁴⁴ Aksakal, Mustafa: The Limits of Diplomacy: The Ottoman Empire and the First World War

világháborúban elszenvedett vereség, és a háborút lezáró Sèvres-i békeszerződés tragédiája (jelentős területi veszteségek) drámai hatású volt, de Musztafa Kemal Atatürk vezetésével sikerült kiharcolniuk és a Lausanne-i békeszerződés keretében kialakítani az új, fiatal köztársaság határait.

Így egészen az I. világháború utánig, az 1920-as évekig kellett várni, míg formális kapcsolat kialakulhatott az USA és Törökország között. Az amerikaiak 1927-ben vették fel a diplomáciai kapcsolatot az 1923-ban megalakult török állammal. A kétoldalú kapcsolatok kialakításában, és az együttműködés alapjainak lefektetésében nagy szerep jutott az első nagyköveteknek. Joseph C. Grew, aki amerikai megfigyelőként a Lausanne-i konferencián is jelen volt, lett az első Törökországba akkreditált amerikai nagykövet. Grew, és azt őt követő diplomaták erőfeszítései is jelentősen hozzájárultak ahhoz, hogy az USA-ban az örmény és egyéb lobbiknak köszönhetően is korábban a törökökről kialakult kép pozitív irányba változzon.²⁴⁵ A török diplomaták, akik az Egyesült Államokban teljesítettek szolgálatot, szintén igyekeztek e célt szem előtt tartva végezni diplomáciai tevékenységüket. Külön ki kell emelni Münir Ertegünt, aki jelentős erőfeszítéseket tett, amivel olyan tiszteletet vívott ki az Egyesült Államokban, hogy 1946-os halálakor az USA a Missouri nevű csatahajója fedélzetén szállította Ertegün hamvait Törökországba. Ezzel nemcsak munkássága előtt tisztelgett, de egy kritikus helyzetben fejezte így ki támogatását az amerikai fél a törököknek, akik számára a Szovjetunió egyre erősödő nyomása jelentett fenyegetést.²⁴⁶

A török-amerikai kétoldalú kapcsolatok 1947-től (majd 1952-től) válnak intenzívvé, és a napjainkig tartó bilaterális viszonyok szempontjából meghatározóvá és szakaszokra oszthatóvá. Az elkülöníthető szakaszok az alábbiak:

- A nászutas szakasz (1947-64)
- távolodás (1964-1980)
- közeledés (1980-2003)
- konfliktusok (2003-)

A török külpolitika változásának részletesebb áttekintése és elemzése következik az alábbiakban.

Foreign Policy Analysis 2011. 197-198.o.

²⁴⁵ Türkmen, Fusun: Turkish–American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 110.o.

²⁴⁶ Ugyanott. 110.o.

b. A nászutas szakasz (1947-64):

„1947. február 12-én Truman amerikai elnök Kongresszus előtt elhangzott beszéde, az ún. Truman doktrína²⁴⁷ alapjaiban határozta meg Törökország külpolitikai irányultságát. Az 1940-es évek végére az egész Balkán – Görögország kivételével – szovjet befolyás alatt állt, így hatalmas jelentőségű volt, hogy ez a két ország pénzügyi támogatásban részesült az Egyesült Államok részéről (a 400 millió dollárból körülbelül 140 millió dolláros támogatást kapott Törökország).²⁴⁸ A Truman-doktrína egy korszak végét is jelezte: nevezetesen a II. világháború alatt létrejött együttműködés végét, és az USA és a Szovjetunió közötti hidegháború kezdetét. 1949-ben a Szovjetunió bejelentette, hogy rendelkezik atomfegyverekkel, a másik oldalon pedig az USA, Nagy-Britannia, Franciaország, a Benelux államok, Kanada, Olaszország, Dánia, Norvégia, Portugália és Izland 1949. április 4-én aláírta az Észak-Atlanti Védelmi Szerződést, megalapítva ezzel a NATO-t.

A hidegháború kitörése Törökországot arra készítette, hogy átértékelje szomszédaival való kapcsolatát. A szovjet területi és ideológiai terjeszkedéstől való félelem a Nyugat irányába lökte az országot, mely egybeesett az új köztársaság gazdasági, politikai törekvéseivel is. Így az USA-hoz való közeledés nemcsak kívánatosná, de egyben geopolitikai szükségszerűséggé is vált.²⁴⁹ Ezt az időszakot az alkalmazkodóan változó külpolitika jellemezte a török fél részéről, hiszen a célok a köztársaság 1923-as születése óta nem változtak: a Nyugathoz való csatlakozás jelentette azóta is a fő célt az ország számára. Ennek egyik első lépése volt Törökország tagsága az Európa Tanácsban a tanács 1949-es megalakulása óta.

Törökország a kemalista Köztársasági Néppárt (Cumhuriyet Halk Partisi, CHP) kormányzása alatt többször is kérte felvételét a nyugati szövetségi rendszerbe és a NATO-ba, azonban igyekezete falakba ütközött, a CHP kérését többször elutasították.²⁵⁰ A török-amerikai közeledést nagyban meghatározta az 1950-ben kitört koreai háború, mely jelentős előrelépést jelentett a török NATO csatlakozási törekvéseit illetően. Bár akkor még nem volt NATO-tag, Törökország csapatokat küldött, amelyek az amerikai katonákkal vállvetve harcoltak a koreai hadszíntéren, és akiket Douglas MacArthur tábornok 'Északi Csillag' fedőnévvel illetett. A

²⁴⁷ Truman doktrína: a feltartóztatás politikája, az USA katonai és gazdasági segítséget nyújt a szovjet terjeszkedés által veszélyeztetett térségekben.

²⁴⁸ Ugyanott. 111.o.

²⁴⁹ Park, Bill: *Modern Turkey – People, state and foreign policy in a globalized world*. Routledge, 2012., 104. o.

²⁵⁰ Baskin. Oran (szerk.): *Turkish Foreign Policy 1919-2006 – Facts and Analyses with Documents*. The University of Utah Press, Salt Lake City 2010., 324.o.

koreai háború lezárásáig²⁵¹ több ezer török katona vett részt a harcokban, akiknek jelentős része nem tért haza.²⁵² A koreai szerepvállalásnak is hála, a Kongresszus 1952. január 29-én ratifikálta Törökország (és vele együtt Görögország) csatlakozását az észak-atlanti védelmi szervezethez, a NATO-hoz. Kevéssel a csatlakozás után Törökország-szerte légi, és stratégiai bázisok, radarállomások jöttek létre.”²⁵³

A Török Köztársaság 1923-as megszületésével az ország jórészt hátat fordított a Közel-Keletnek, illetve azzal, hogy deklaráltan a szekularizmus útjára lépett és NATO-tag lett, jelentősen csökkent a mozgástere és a hídszerepe a közel-keleti régióban.²⁵⁴ Főként annak tükrében, hogy az arab államok a hidegháború időszakában elsősorban a Szovjetunió felé fordultak (jellemzően az Izrael elleni fellépés támogatásának reményében), míg Törökország nemcsak a NATO-ba lépett be, de első muszlim államként 1949-ben elismerte Izraelt is.²⁵⁵

„1954-ben beszélt először Dwight David Eisenhower amerikai elnök az ún. dominóelvről, mely az indokínai kommunista terjeszkedés kapcsán nyert aktualitást. A kommunista terjeszkedés ellen a feltartóztatás politikáját alkalmazta az Egyesült Államok, azaz támogatta a szovjet terjeszkedés ellen fellépő államokat, különben dominószerűen szovjet befolyás alá kerülnének (mint ahogy történt ez Vietnam esetében). Törökország a hidegháború alatt rendkívüli fontossággal bírt a feltartóztatás politikájában, a forró béke időszakában. Azonban Törökország földrajzi helyzete (a NATO délkeleti peremén) jelentősen csökkentette volna stratégiai értékét egy tényleges forró háború esetén.”²⁵⁶

Az 1950-es évek elején Görögország az ENSZ elé terjesztette a ciprusi kérdést, mely ezzel hivatalosan is nemzetközi figyelmet kapott. Törökország a nyugati orientáció jegyében a blokkon belüli szövetségesekhez fordult elsősorban Nagy-Britannia barátságát keresve.²⁵⁷

A nyugati világhoz való tartozást erősítette az is, hogy az 1955-ben aláírt Bagdadi Paktumban Törökország is részt vett az Egyesült Királyság, Irán, Irak és Pakisztán mellett (az Egyesült

²⁵¹ 1953 júliusában került sor a fegyverszüneti megállapodás aláírására.

²⁵² Türkmen, Fusun: Turkish–American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 111.o.

²⁵³ Varga, Esztella: Amerikai-török kapcsolatok – kétoldalú kapcsolatok a hidegháború időszakában. *Grotius* 2020. 3-4.o.

²⁵⁴ Park, Bill: US—Turkish Relations: Can the Future Resemble the Past?, *Defense & Security Analysis*, 23:1, 2007, 42.o

²⁵⁵ Park, Bill: *Modern Turkey – People, state and foreign policy in a globalized world*. Routledge, 2012., 104. o.

²⁵⁶ Erickson, Edward J.: Turkey as Regional Hegemon—2014: Strategic Implications for the United States. In: *Turkish Studies*, Vol. 5, No. 3, Autumn 2004, 25–45.o.

²⁵⁷ Omer Goksel Isyar: An Analysis of Turkish-American Relations from 1945 to 2004: Initiatives and Reactions in Turkish Foreign Policy. In: *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol.4, No.3, Fall 2005, 23.o.

Államok támogatásával), és Irak 1959-es kilépése után megalakuló CENTO²⁵⁸ tagjává vált.²⁵⁹ E mellett a katonai tömbhöz tartozás erősítéseként Törökország 1959-ben engedélyezte területére a Jupiter-rakéták telepítését. Bár nem Törökország volt az USA első számú jelöltje a NATO-n belül a rakéták telepítésére (hiszen a Szovjetunió közvetlen közelébe telepítendő rakéták valószínűsítették az erős szovjet reakciót), csupán három ország, az Egyesült Királyság, Olaszország és Törökország voltak azok, amelyek területükön engedélyezték a rakéták telepítését. Törökország 1959. október 25-én írta alá a 15 Jupiter rakéta Izmirbe, az Égei-tenger partjára történő telepítését, ami 1962 márciusában lépett hatályba.²⁶⁰

Az 1950-es, '60-as évek fordulója több változást is hozott a török-amerikai kapcsolatokban. Elsődlegesen az 1957-ben deklarált Eisenhower doktrína kiemelendő, melynek hatására az Egyesült Államok számára a Közel-Kelet kiemelt fontosságú területté vált. Törökország (a Nyugat-barát Menderes-kormány alatt) igyekezett a Közel-Kelet államaival kapcsolatban saját szerepét kiemelni, ezzel nyerve el az USA támogatását a szovjet fenyegetéssel szemben. Ennek a politikának volt fontos eleme például a Bagdadi Paktumhoz való török csatlakozás is. Azonban az Eisenhower-doktrínával Törökország szerepe másodlagossá vált, különösen az 1956-os szuezi válság eseményeire is tekintettel.²⁶¹ Törökország ezután kísérletet tett a blokkon kívüli külpolitikai folytatására, és multilaterális diplomáciai törekvése keretében felvette a kapcsolatot a Szovjetunióval melynek során a szovjet fél gazdasági segítség ígéretével kecsegtette a törököket, amennyiben azok hajlandóak eltávolodni a nyugati tömbtől. Ismet İnönü török miniszterelnök azonban 1962 januárjában megerősítette a NATO-hoz és a CENTO-hoz tartozást, és kijelentette, hogy a Szovjetunióval nem valósulhat meg egy esetleges szövetkezés.²⁶²

1960-ban katonai puccs következtében eltávolították a Menderes-kormányt a hatalomból (a kormány egyes tagjait és magát Menderest, felakasztották²⁶³), a hatalmat átvevő katonai junta célja azonban változatlanok voltak: biztosítani az USA gazdasági és katonai támogatását a szovjet fenyegetéssel szemben. Ennek nagy szerepe lesz az 1962 októberében kitört kubai rakétaválság kapcsán is, ami megerősítette a török-amerikai kapcsolatokat. Ugyan a Jupiter

²⁵⁸ Central Treaty Organization: a Szovjetunió ellenében létrehozott védelmi szervezet, mely az Egyesült Királyságot, Törökországot, Iránt, Irakot és Pakisztánt tömörítette. Irak az 1950-es évek végén kivált, majd a szervezet Irán és Pakisztán 1979-es kiválásával megszűnt.

²⁵⁹ Park, Bill: *Modern Turkey – People, state and foreign policy in a globalized world*. Routledge, 2012. 104.o.

²⁶⁰ Seydi, Süleyman: *Turkish—American Relations and the Cuban Missile Crisis, 1957-63*. In: *Middle Eastern Studies*, Vol. 46, No. 3 (May 2010), 433.o.

²⁶¹ Ugyanott. 434.o.

²⁶² Ugyanott. 437.o.

²⁶³ Flesch István: *A Török Köztársaság története*. Corvina Kiadó Kft. 2007. 75.o.

rakéták védelmi képességei korlátozottak voltak, inkább első csapást mérő fegyverként lettek volna hatékonyak, a török katonai vezetés a telepítésüket preferálta a Polaris rakétákkal felszerelt tengeralattjárókkal szemben, amik a Földközi-tengerben teljesítettek volna szolgálatot, amerikai légénységgel. A török vezetés és a lakosság a Jupiter rakéták telepítésében egyértelműen az amerikai támogatást, és egy esetleges szovjet agresszió elleni atomfegyver bevetésének lehetőségét látta, így ehhez ragaszkodott.²⁶⁴

A kubai rakétaválság kirobbanása (1962. október 22.) bár névleg a török rakétatelepítéshez kapcsolódott, valójában Moszkva igyekezett befolyása alá vonni a Castro vezette Kubát, mely amerikai tengeri blokádnak állt a szovjet közép-és nagy hatótávolságú rakétatelepítés miatt. A kubai és a török rakéták párhuzamba állítása, a szovjet, ill. az amerikai határ közelében telepített rakéták biztonsági kockázatot jelentettek, melyet a szovjet vezetés többször is hangsúlyozott. Hruscsov és a szovjet diplomaták a válság csúcspontján azzal a javaslattal álltak elő, hogy a békés megoldás csak a török és a kubai rakéták leszerelése lehet. Természetesen az amerikai katonai vezetők tudták, hogy ez mekkora ellenérzést generálna a török katonai vezetés és közvélemény részéről, illetve, hogy ez súlyosan érintené az amerikai-török és a NATO-török kapcsolatokat is. Hogy Törökország ne érezze úgy, hogy háttérbe szorították, mint szövetségest egy ellenség megbékítése érdekében, felajánlották a Polaris rakétákkal felszerelt tengeralattjárók állomásoztatását a török part mentén. A rakétaválság megoldása azonban egyértelműnek tűnt, különösen Hruscsov említett rádióbeszéde után. A válság során a török vezetés arra törekedett, hogy minél kevésbé tűnjön a szovjetekkel szembeni meghátrálásnak a leszerelés, inkább a korszerűbb technológia, hatékonyabb védelmi rendszer fontosságát hangsúlyozták saját közvéleményük felé is. Az, hogy a Jupiter rakéták 1963 áprilisában leszerelésre kerültek, Törökország hidegháborúban betöltött stratégiai szerepét is jelentősen befolyásolta. Nem voltak már atomrakéták a területén, és bár a NATO-n belül továbbra is fontos szövetségese maradt az USA-nak, a külpolitikai mozgása érezhetően megváltozott.²⁶⁵

A török külpolitikában az 1960-as évek közepére megfigyelhető egy – a blokkon belüli, illetve a blokkon kívülre tekintő – változás, mely az Egyesült Államok irányából a formálódó Európai Gazdasági Térség (EGT), illetve az el nem kötelezett országok irányába közelítette a külpolitikát, de a Szovjetunióval a kapcsolatok normalizálódása is megfigyelhető az

²⁶⁴ Seydi, Süleyman: Turkish—American Relations and the Cuban Missile Crisis, 1957-63. In: Middle Eastern Studies, Vol. 46, No. 3 (May 2010), 433.o.

²⁶⁵ Ugyanott, 442-452.o.

atomrakéták leszerelése következtében (persze a hidegháború keretein belül). Az alapvető, nyugati orientáció nem változik, azonban az eszközökben változás áll be, és az İnönü-kormány igyekszik multilaterális külpolitikát folytatni. Ez különösen az 1964-es év eseményeinek, illetve a ciprusi helyzet elmérgesedésének, ill. az amerikai szerepvállalásnak (Johnson-levél, szankciók kivetése), kevésbé a kubai rakétaválság, és annak lezáró eseményeinek köszönhető.”²⁶⁶

c. A távolodás szakasza (1964 - 1980)

„Ciprus helyzete különleges és érzékeny is a területén élő görög és török nemzetiségek miatt, és fokozottan igaz ez abban az esetben, ha a két nemzetiség között konfliktus áll fenn. 1963-ban a feszültség olyan mértékűvé nőtt, hogy az İnönü-kormánynak – a török közvélemény nyomására – lépéseket kellett tennie egy katonai beavatkozás előkészítésére.”²⁶⁷ Bár a törökök reménykedtek az Egyesült Államok közvetítő tevékenységében, de az amerikaiak eleinte a ciprusi (görög) vezetés álláspontjával rokonszenveztek, így a törökök a szovjetek felé fordultak, leszűrve azt a következtetést, hogy a konfliktus nem oldható meg a NATO keretein belül. Ez az amerikaiaktól való eltávolodás gyümölcsözőnek bizonyult, mert sikerült elérni, hogy Moszkva a törököknek kedvező módon viszonyuljon a ciprusi görög vezetéshez.”²⁶⁸

Az 1964-es, Johnson amerikai elnök által küldött levél elvetette az Amerika-ellenesség magvait a török népben. A levél kemény figyelmeztetés volt a török kormánynak, hogy előbb Washingtonnal konzultáljon, illetve hogy nem használhat NATO fegyvereket egy esetleges beavatkozás során. Továbbá felhívta a figyelmet arra is, hogy egy beavatkozás utáni szovjet katonai reakció esetében a NATO nem tudja garantálni a támogatását. Bár İnönüt rögtön meghívták Washingtonba tárgyalni, és a ciprusi kérdés rendezésére is kidolgozásra került az Acheson-terv, a konfliktus máig ható nyomokat hagyott a törökök gondolkodásában (lásd Amerika-ellenesség).²⁶⁹

Az 1960-as évek második felében a ciprusi kérdés rendezésére az ENSZ Közgyűlésén megvitatott javaslat csak elenyésző nemzetközi támogatást kapott, és 1967-ben, amikor a

²⁶⁶ Varga, Esztella: Amerikai-török kapcsolatok – kétoldalú kapcsolatok a hidegháború időszakában. *Grotius* 2020. 4-6.o.

²⁶⁷ Türkmen, Fusun: Turkish–American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 112.o.

²⁶⁸ Omer Goksel Isyar: An Analysis of Turkish-American Relations from 1945 to 2004: Initiatives and Reactions in Turkish Foreign Policy. In: *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol.4, No.3, Fall 2005, 25.o.

²⁶⁹ Türkmen, Fusun: Turkish–American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 112.o.

törökök ismét beavatkozást fontolgattak, az Egyesült Államok emlékeztetett a Johnson-levélre és annak biztonsági kockázatára és következményeire. Válaszul a törökök élesen bírálták az Egyesült Államokat az 1967-es arab-izraeli háború folyamán.²⁷⁰ Végül a török kormány 1974-ben katonailag beavatkozott a ciprusi konfliktusba, melynek következtében az Egyesült Államok 1975-1978 között embargót vezetett be Törökországgal szemben. Az embargó minden katonai eszközre vonatkozott. Erre válaszul török támogatással megalakult 1975. február 13-án a Ciprusi Török Köztársaság.²⁷¹ Az amerikai-török kapcsolatokban jellemzően Törökország szomszédaival összefüggésben alakultak ki konfliktushelyzetek, ilyen Görögország, a Közel-Kelet, vagy épp Ciprus esete. Ankara rendszerint korlátozta az Incirlik-i támaszpont használatát az amerikaiak számára, ha a Közel-Keleten válság robbant ki.²⁷²

A törökök az 1960-as évek második felében jellemzően az Egyesült Államoktól eltávolodó külpolitikát folytattak, ez többek között megtagadta a részvételt a NATO 1963-ban elfogadott Multilateral Nuclear Strike Force kezdeményezésében, nem küldött csapatokat Vietnamba és elítélte a vietnami háborút az ENSZ Közgyűlésén is.²⁷³ Ennek egyik sokat mondó jele volt az is, hogy az amerikai hatodik flottát többször nem engedték török felségvizeken állomásozni, így a görög Pire kikötőben voltak kénytelen állomásozni. Törökország nem egyezett bele, hogy Görögország a NATO katonai szárnyához csatlakozzon, illetve nem engedte az U-2-es kémrakétáknak a török légtér használatát. Ezzel párhuzamosan viszont üdvözölte Khomeini ajatollah hatalomátvételét és Irán konzervatív fordulatát.²⁷⁴

A török külpolitika mozgásterét az atomtöltetek leszerelésével, a rakétaválság lezárultával a hidegháborús környezet ellenére is növekedett, a szovjetekhez ill. az el nem kötelezett országok mozgalmához való kismértékű közeledés is ennek jele volt. A török társadalomban azonban mély nyomot hagyott a távolodás az amerikai szövetségestől: egyre inkább megjelent

²⁷⁰ Omer Goksel Isyar: An Analysis of Turkish-American Relations from 1945 to 2004: Initiatives and Reactions in Turkish Foreign Policy. In: *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol.4, No.3, Fall 2005, 26.o.

²⁷¹ Ugyanott, 27.o.

²⁷² Park, Bill: US—Turkish Relations: Can the Future Resemble the Past?, *Defense & Security Analysis*, 23:1, 2007, 42.o.

²⁷³ Türkmen, Fusun: Turkish—American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 112.o.

²⁷⁴ Omer Goksel Isyar: An Analysis of Turkish-American Relations from 1945 to 2004: Initiatives and Reactions in Turkish Foreign Policy. In: *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol.4, No.3, Fall 2005, 26-27.o.

a „jenkik haza” szlogen²⁷⁵, ami a diáktüntetésekkel, utcai zavargásokkal tarkított belpolitika szlogenjévé vált.”²⁷⁶

d. Az újbóli közeledés szakasza (1980-2003) ²⁷⁷

Az 1970-es évek végétől a kétoldalú kapcsolatok újra felívelő periódusba kerültek, egy újbóli közeledés időszaka kezdődött. Ez a szakasz Jimmy Carter elnöksége alatt kezdődött, melynek keretében elsőként 1978-ban feloldásra került a Ford-adminisztráció alatt, 1975-ben kivetett embargó, ami a hadi eszközök kereskedelmét érintette. Törökországban 1980-ban katonai puccs következett be, majd 1986-tól Turgut Özal alakított kormányt. Ezt az időszakot Nyugat- és Amerika-barát külpolitika jellemezte, a törökök az Incirlik-i támaszpont használatának engedélyezésével támogatták az amerikai erőket az Öböl-háború során, illetve hozzájárultak a török légtér használatához is. A törökök a konfliktus során az iraki erők lekötésére jelentős katonai erőt állomásoztattak a határon, illetve az iraki olajexportot is elvágták.²⁷⁸ A hidegháború végén, a kétpólusú világrend megszűnésével újra kellett definiálni a hatalmi viszonyokat is, és az Öböl-háború, mint az első jelentős katonai beavatkozás, alkalmat kínált arra, hogy az Egyesült Államok a jelenlétét és a befolyását növelje a Közel-Keleten.²⁷⁹

A világot a megelőző évtizedekben meghatározó nemzetközi erőviszonyok megváltozásával azonban Törökország is új kihívások elé került. Az a veszély fenyegette, hogy a szovjet fél bukásával teljesen háttérbe szorul, ennek elkerülésében is volt fontos az a proaktív külpolitika, melyet az Özal kormány folytatott az Öböl-háború alatt.²⁸⁰ A hidegháború alatt elsősorban a nyugati, közös tömbhöz való tartozás volt az, ami a fő összetartó erőt jelentette az Egyesült Államok és Törökország között, azonban utóbbi nem veszített geopolitikai jelentőségéből a kétpólusú világrend végével sem. Ugyanis ekkor a regionális konfliktusok kerültek előtérbe, fontossá emelve Törökország földrajzi helyzetét, mind a Közel-Kelet, mind az Öböl államaihoz való közelségét.²⁸¹ Így az intenzív külpolitikai és a geopolitikai lokáció is kiemeli Törökországot, lehetővé téve, hogy Iránnal és Irakkal szemben az USA támasza

²⁷⁵ Türkmen, Fusun: Turkish–American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 112.o

²⁷⁶ Varga, Eszter: Amerikai-török kapcsolatok – kétoldalú kapcsolatok a hidegháború időszakában. *Grotius* 2020. 6-7.o.

²⁷⁷ Ugyanott, 7-8.o.

²⁷⁸ Ugyanott, 113.o.

²⁷⁹ Ibrahim Kalin: US–Turkish relations under Obama: promise, challenge and opportunity in the 21st century, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12:1, 93-108, 2010. 94.o.

²⁸⁰ Türkmen, Fusun: Turkish–American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 115.o

²⁸¹ Park, Bill: US—Turkish Relations: Can the Future Resemble the Past?, *Defense & Security Analysis*, 23:1, 2007, 43.o.

legyen. A külpolitikai aktivitás elsősorban Turgut Özalhoz (előbb miniszterelnökként majd elnökként), illetve később Ismael Cemhez kapcsolódik, aki 1997 és 2002 között szolgált külügyminiszterként.²⁸²

Elsősorban a Szovjetunió összeomlása után keletkezett hatalmi vákuum a kaukázusi és a közép-ázsiai régióban vált a török külpolitikai törekvések egyik fő irányává, melyet a közös történelmi-nyelvi hagyományok is erősítettek. „Özal képzeletében egy olyan török világ körvonalai rajzolódtak ki, mely kétszázmilliós népességével a 'stabilitás őrzője lehet az Adriai-tengertől a kínai falig terjedő hatalmas térségben'.”²⁸³

1991-ben a megújuló amerikai-török kapcsolatokat a kiemelt, megerősített partnerség („enhanced partnership”)²⁸⁴ jellemzi, illetve elmondható, hogy a két állam közötti együttműködés számos kérdésben, például a gazdasági és katonai segítségnyújtásban továbbra is változatlanul fennállt.²⁸⁵ Bill Clinton elnöksége alatt is folytatódott a két állam szoros kapcsolata, olyannyira, hogy a kétoldalú kereskedelem 70%-kal nőtt az 1991 és 1997 közötti időszakban, sőt a Clinton adminisztráció 1997-ben egy ötpontos irányelvet fogalmazott meg, melyben az energiapolitika, gazdasági kérdések, biztonsági együttműködés, regionális kooperációs és az égei-tengeri/ciprusi kérdések szerepeltek.²⁸⁶ 1998-ban, a „sivatagi róka” hadművelet során Törökország ismét biztosította az Incirlik-i támaszpont, és a légtér használatát az Irak elleni támadáshoz.²⁸⁷ Ezen kívül több humanitárius akcióban is együttműködött a két állam az 1990-es évek során: többek között Szomáliában, Boszniában és Koszovóban is.²⁸⁸

Az Egyesült Államok támogatta Törökország törekvéseit a kaukázusi térségben is: az olajtársaságok kezdeti erőteljes tiltakozása dacára török szövetségese mellé állt a Baku-Ceyhan olajvezeték kiépítésének kérdésében, illetve az IMF-hitel kérdésében is támogatta az 1999-es török gazdasági válság alatt. A kétoldalú kapcsolatok erősségét jelzi ebben az

²⁸² Park, Bill: *Modern Turkey – People, state and foreign policy in a globalized world*. Routledge, 2012., 104. o.

²⁸³ Flesch István: *A Török Köztársaság története*. Corvina Kiadó Kft. 2007. 109.o.

²⁸⁴ Türkmen, Füsün: Turkish–American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 115.o

²⁸⁵ Baskin, Oran (szerk.): *Turkish Foreign Policy 1919-2006 – Facts and Analyses with Documents*. The University of Utah Press, Salt Lake City 2010. 673.o.

²⁸⁶ Türkmen, Füsün: Turkish–American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 113.o

²⁸⁷ Ömer Goksel Isyar: An Analysis of Turkish-American Relations from 1945 to 2004: Initiatives and Reactions in Turkish Foreign Policy. In: *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol.4, No.3, Fall 2005, 34.o.

²⁸⁸ Türkmen, Füsün: Turkish–American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 113.o

időszakban a kölcsönös vezetői látogatások gyakorisága, illetve az, hogy maga Clinton elnök is látogatást tett Törökországba 1999 novemberében, kifejezve részvétét a földrengés áldozatai felé.²⁸⁹

e. Amerikai-török kapcsolatok az AKP kormányok alatt – George W. Bush elnöksége (2001-2009)

A Clintont követő George W. Bush elnöksége is hasonló folytatást vetített előre az amerikai-török kapcsolatokban: a 2001. szeptember 11-i terrortámadás után Ankara támogatta Washington a terror elleni háborúban, illetve jelentős katonai erővel részt vett 2002 júliusától 2003 januárjáig az afganisztáni beavatkozásban is. Ezen felül a republikánus irányzat jellemzően tudatában volt Törökország stratégiai szövetséges voltának.²⁹⁰ 9/11 azonban a „global war on terror” (GWOT) politikáját hozta el, az amerikai érdeklődés 2003-ban Irak felé fordult, és az iraki beavatkozás éket vert a szövetségesek közé.

Ezen felül azonban az is elmondható, hogy az amerikai megközelítés sem volt azonos a korábbi, Clinton adminisztráció alatti hozzáállással, ami Törökországot és az ország jelentőségét, EU-val való kapcsolatát illeti. Clinton igyekezett az ország fontosságának kulturális oldalát is hangsúlyozni, ez a hangsúly Bush alatt leginkább a geopolitikai fontosságra tevődött át (pl. iraki háború, EU-csatlakozás kérdése, melyek több szempontból is összefüggtek). Ifjabb Bush, ahogy az apja, a korábbi elnök is, szintén egyfajta (bár nem kizárólagos) összefüggést vázolt fel az iraki katonai akció török támogatása és a török EU-csatlakozási törekvések Egyesült Államok általi támogatása között.²⁹¹

2002. november 3-án általános választásokat tartottak Törökországban, ahol az Igazság és Fejlődés Pártja (Adalet ve Kalkınma Partisi, AKP) a szavazatok 34,2%-val, a 550 fős parlamentben 363 helyet szerzett meg. Az AKP hatalomra jutása után határozottan prioritásként, és a modernizáció felé tett egyik legnagyobb lépésként tekintett a török EU-tagság célkitűzésére.²⁹²

2003 elején az iraki offenzíva előkészítéséhez lett volna szüksége az Egyesült Államoknak Törökország segítségére (katonai támogatás, légtér- és támaszpont használat), de 2003.

²⁸⁹ Türkmen, Füsün: Turkish–American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 113.o

²⁹⁰ Türkmen, Füsün: Turkish–American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 114.o

²⁹¹ Çakır, Armağan Emre: *The United States and Turkey's Path to Europe: Hands across the Table*. Routledge, 2016. 163.o.

²⁹² Uyanott, 171.o.

március 1-én a török Nemzetgyűlés nem támogatta az erre vonatkozó javaslatot, ami az első Bush-elnökségi ciklus adminisztrációjának neo-konzervatív vezető tisztviselőiben jelentős ellenérzéseket váltott ki Törökországgal kapcsolatban.²⁹³ A javaslat áthaladást biztosított volna 62.000 amerikai katonának Észak-Irakba Törökországon keresztül, azonban Törökország számára a katonai offenzívánál jóval többet jelentett az iraki kérdés. Biztonsági kérdés, Irak területi integritása és a térség türkmén kisebbségének védelme, de elsődlegesen a kurd kérdés volt a törökök külpolitikai döntése mögött.²⁹⁴

Végül csak 2003. március 20-án, órákkal az iraki offenzíva kezdete után, és hat nappal Erdoğan miniszterelnöki beiktatását követően engedélyezte csak Törökország a légtérnek használatát, hogy légicsapásokat hajthassanak végre. Cserébe a török katonák szárazföldi támadásokat indíthattak az észak-iraki PKK bázisok ellen. Április 2-án már a sebesült amerikai katonák a török kórházakat is használhatták.²⁹⁵

Az amerikai-török kapcsolatok azonban 2003 közepén ismét újabb mélypontra kerültek,²⁹⁶ amikor Szulejmánijában amerikai katonák foglyul ejtettek és kihallgattak török katonákat, azzal vádolva őket, hogy Kirkuk kormányzója ellen merényletet terveztek.²⁹⁷ A katonákat két nappal később engedték csak szabadon, miután magas szinten egyeztetés zajlott Ankara és Washington között, illetve már amerikai zászlókat égettek az Egyesült Államok ankarai követsége előtt. Ez az incidens erősítette az USA-ellenességet, és támogatókra talált a török közvéleményben, pártállásra való tekintet nélkül.²⁹⁸ Az Amerika-ellenesség mára általános értelemben egy hatalmi egyenlőtlenségre adott válaszként, az USA képviselte globalizáció elleni, és az amerikai értékekkel szembeni reakcióként értelmezhető. Konkrétan azonban olyan eseményekhez köthető, amik törést, a két állam közti kapcsolat minőségében beállt változást hoznak. Ilyen volt 1964-ben a Johnson levél, és ilyen volt 2003-ban a Szulejmánijai incidens.²⁹⁹

²⁹³ Park, Bill: US—Turkish Relations: Can the Future Resemble the Past?, *Defense & Security Analysis*, 23:1, 2007, 41.o.

²⁹⁴ Türkmén, Fusun: Turkish—American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 121.o

²⁹⁵ Çakır, Armağan Emre: *The United States and Turkey's Path to Europe: Hands across the Table*. Routledge, 2016. 177.o.

²⁹⁶ Az incidens alapján készült a nagy visszhangot kiváltó *Farkasok Völgye* című film 2006-ban.

²⁹⁷ Çakır, Armağan Emre: *The United States and Turkey's Path to Europe: Hands across the Table*. Routledge, 2016. 177.o.

²⁹⁸ Türkmén, Fusun: Turkish—American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 123.o

²⁹⁹ Ugyanott, 124.o

A török külpolitika ebben az időszakban külső és belpolitikai hatásokra gyenge benyomást keltett, de egy Törökországhoz hasonló középhatalom számára éppen ez a kissé ambivalens politika érte el a kívánt hatást: nem mérgesedett el a viszonya Irakkal, és hosszú távon az amerikai-török kapcsolatok is normalizálódni tudtak.³⁰⁰

2004 novembere új elnökválasztási ciklust hozott az Egyesült Államokban, és Bush megkezdte második elnöki ciklusát 2005-ben, amitől kezdve az amerikai-török kapcsolatokban is új időszak kezdődött. Az Egyesült Államok továbbra is támogatta Törökország EU-csatlakozási törekvéseit, 2004. második felében, a június 28-29-én Isztambulban megrendezésre kerülő NATO-csúcsra tartva Bush a június 26-i EU-USA csúcstalálkozón kijelentette, hogy az EU-nak el kellene kezdenie a tárgyalásokat a török féllel a teljes EU-tagság felé vezető lépésként, hiszen a törökök teljesítik a csatlakozási feltételeket.³⁰¹

A ciprusi kérdés is felmerül az amerikai-török viszony, illetve ennek EU-csatlakozásra gyakorolt hatása kapcsán: az USA ebben is igyekezett a török érdekeket támogatni, és az Annan-terv újraegyesítési kísérlete során egyértelműen az „igen” szavazatra buzdította a feleket, mely megfelelt a török érdekeknek. A 2004. április 24-én tartott népszavazáson a török ciprióták elsőprő többsége támogatta, míg a görögök nagy része ellenezte a tervet. Így 2004. május 1-én egy megosztott, a görög ciprióták által képviselt Ciprus csatlakozott az Európai Unióhoz, melyet egyértelmű kudarcként értelmezett az amerikai és a török fél is.³⁰²

A csatlakozási tárgyalások végül 2005. október 3-án megkezdődtek az EU és Törökország között, amikor is az Egyesült Államok egy újabb külpolitikai kihívással találta szemben magát. Németországban 2005 szeptemberében zajlottak az általános választások, ahol is elképzelhető volt, hogy az iraki beavatkozást ellenző Schröder helyett az USA-barát Angela Merkel kerül hatalomra. Merkel azonban a különleges partnerség megoldását tartotta Törökországgal kapcsolatban kívánatosnak, így az USA a német és a török fél között egyensúlyozott a csatlakozási kérdés kapcsán.³⁰³ Az amerikai-török kapcsolatokban kialakult elmérgesedett helyzetet az új amerikai külügyminiszter, Condoleezza Rice volt hivatott kezelni, és a kapcsolatot a török partnerrel rendezni. Rice több látogatást is tett Ankarába a

³⁰⁰ Baskin. Oran (szerk.): *Turkish Foreign Policy 1919-2006 – Facts and Analyses with Documents*. The University of Utah Press, Salt Lake City 2010. 921.o.

³⁰¹ Çakir, Armağan Emre: *The United States and Turkey's Path to Europe: Hands across the Table*. Routledge, 2016. 181.o

³⁰² Ugyanott, 196.o.

³⁰³ Ugyanott, 181.o.

beiktatása után, illetve csak 2005-ben 40 hivatalos amerikai látogatás történt Törökországba, ezen kívül a sokáig üresen álló nagyköveti poszt is betöltésre került 2005 decemberében. A második Bush adminisztráció láthatóan igyekezett a kapcsolatok javítására török partnerével, de ennek ellenére a kapcsolat továbbra is elég hűvös maradt,³⁰⁴ és Törökországban is felerősödtek az Amerika-ellenes hangok³⁰⁵. Ebben többek között az amerikai örmény lobbis szerepet játszott: említésre érdemes, hogy egy Kongresszus elé terjesztett törvényjavaslat az örmény genocídium kapcsán Törökország (illetve az Oszmán Birodalom) felelősségét és a megoldás szükségességét hangsúlyozta, összekötve azt az EU-csatlakozási törekvésekkel.³⁰⁶

De Törökország külpolitikai törekvései sem egyeztek mindenben az amerikai szövetségesével: a 2000-es évek közepén az AKP kormány jó kapcsolatra törekedett szomszédaival, Szíriával és Iránnal is, mely az USA nemtetszését váltotta ki. A török-szír kapcsolatok jelentősen javultak azóta, hogy az AKP került hatalomra: Asszad történelmi, első elnöki látogatást tett Törökországba 2004 januárjában, melyet a török elnök, Necmet Sezer 2005 februárjában viszonzott. A két ország széleskörű gazdasági, kulturális, katonai együttműködésbe kezdett, míg Washington a terrorizmus támogatásával vádolta Damaszkuszt, így nem nézte jó szemmel a török-szír közeledést. Ezen kívül Törökország és Irán közötti szorosabb kapcsolat is gyengíti az amerikai-török viszonyrendszert: utóbbi igyekszik Iránnal is együttműködést kialakítani bizonyos területeken: gázvásárlási és terrorizmus-ellenes egyezményt kötöttek, illetve a két ország biztonsági erői szorosan együttműködtek Észak-Irakban, mely nem egyezett Washington Iránnal szemben folytatott politikájával.³⁰⁷

Ezen kívül a kétoldalú kapcsolatokban George W. Bush elnöksége alatt számos súrlódási pont volt a két állam között: többek között az energiapolitika, a Fekete-tengeri térség, és gazdasági vitás kérdések is felmerültek. 2006-ban az AKP újabb elsőprő választási győzelmet aratott és megkezdte kormányzásának második ciklusát. Ekkor prioritása fokozatosan elfordult az EU-csatlakozás kérdésétől. A diplomáciai közeledési törekvések ennek ellenére folytatódtak, Condoleezza Rice 2006-ban Törökországban tett látogatása után a közös vízió és strukturált párbeszéd az amerikai-török stratégiai partnerség erősítésére vált a jelszóvá, és a Fehér

³⁰⁴ Park, Bill: US—Turkish Relations: Can the Future Resemble the Past?, *Defense & Security Analysis*, 23:1, 2007, 41.o.

³⁰⁵ Lásd például: Bilbilik, Erol: *Amerikan Kuşatması – Büyük Ounun Perde Arkası*. Profil 2008.

³⁰⁶ Çakır, Armağan Emre: *The United States and Turkey's Path to Europe: Hands across the Table*. Routledge, 2016. 188.o.

³⁰⁷ Park, Bill: US—Turkish Relations: Can the Future Resemble the Past?, *Defense & Security Analysis*, 23:1, 2007, 47.o.

Házban csúcstalálkozók sora kezdődött: először 2007-ben Erdoğan és Bush elnök, majd 2008 januárjában Bush és Abdullah Gül elnök között. A találkozók hozadéka egyértelműen a PKK kérdésben való konkrét, szoros együttműködés a két állam között, melynek jele a Pentagon által a török féllel megosztott hírszerzési információ voltak.³⁰⁸

Összességében azonban a Bush-adminisztráció alatt mélypontra kerültek az amerikai-török kapcsolatok, mindkét fél elárulva és bizalmatlanul szemlélte egymást a számos kérdésben megjelenő súrlódások és sokszor eltérő külpolitikai törekvések miatt. Clintonnal ellentétben Bush inkább geopolitikai jelentőséget tulajdonított Törökországnak, és elsősorban a térség biztonsága szempontjából volt számára fontos a szövetsége, míg Clinton alapvetően tágabb, globálisabb szempontból értékelte Törökország jelentőségét.

f. Amerikai-török kapcsolatok az AKP kormányok alatt – Barack Obama elnöksége (2009-2016)

Ilyen előzmények után nem csoda, hogy Mark Parris, a korábbi Törökországba akkreditált amerikai nagykövet azt mondta, hogy a Bush-éra után rosszabb állapotban van a két ország kapcsolata, mint ahogy a korábbi elnök találta azt.³⁰⁹ Így amikor Barack Obama elnök első tengerentúli útja Ankarába vezetett és ott elmondta a történelmi jelentőségű beszédét és modell partnerségnek nevezte a két ország kapcsolatát, azt egy új típusú együttműködés jeleként értékelték.³¹⁰ Obama első európai látogatásán Törökország is szerepelt a körút állomásai között, mely megtisztelő volt a török fél számára, ráadásul alig egy hónappal Hillary Clinton külügyminiszter látogatása után érkezett az elnök török földre 2009 áprilisában. A magas szintű találkozók az év folyamán is folytatódtak, Erdoğan december elején tett látogatást a Fehér Házban.³¹¹

A Bush-adminisztráció terrorizmus elleni háborújával szemben Obama elnöksége új fejezetet kívánt nyitni az amerikai külpolitikában, az eddigi unilaterális amerikai hatalmi koncepció

³⁰⁸ Türkmen, Fusun: Turkish–American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009. 125.o

³⁰⁹ Park, Bill: Obama, Turkey and the Middle East: Troubles ahead?, *Turkish Policy Quarterly* vol.7 no.4 Winter 2008/9, 18.o.

³¹⁰ Kadir Ustun and Kilic Bugra Kanat: US-Turkish Relations: In Search of a New Paradigm. *Mediterranean Quarterly* 24:4., 82.o.

³¹¹ Çakir, Armağan Emre: *The United States and Turkey's Path to Europe: Hands across the Table*. Routledge, 2016. 231.o.

helyett az USA fő szövetségeseire koncentrálna.³¹² Obama – elődei politikában folytatva – szintén többször, nyilvánosan kiállt Törökország EU-csatlakozásának fontossága mellett: 2009 júniusában, a normandiai partraszállás 65. évfordulóján például nyilvánosan az akkori francia elnökkel, Sarkozyvel szemben hangsúlyozta, hogy mennyire fontos lenne a török állam csatlakozása, főként a muszlimokkal való együttműködés, összefogás erősítését szem előtt tartva.³¹³

2010-ben az örmény lobbí egyre erőteljesebb nyomást tudott gyakorolni az amerikai Kongresszusra, hogy formálisan is genocídiumként hivatkozzanak a 20. század eleji eseményekre. Ennek hatására a török fél úgy érezte, az Obama-adminisztráció elárulta, és még a nagykövet visszahívására is sor került (aki egy hónap múlva visszatért hivatalába).³¹⁴

Az arab tavasz kirobbanásával az amerikai-török kapcsolatok alakulása a közel-keleti történések árnyékában alakult: a líbiai beavatkozás kapcsán Törökország számára az óvatos megközelítés állt érdekében, és igyekezett elsődlegesen diplomáciai, közvetítő eszközökkel megoldani a konfliktust, a humanitárius krízis elhárítására törekedve. Ennek is köszönhető, hogy Törökország tartózkodóan vett csak részt a NATO intervencióban. Megjegyzendő, hogy más, az intervenciót ellenző országok álláspontja is változott a növekvő líbiai erőszakhullám hatására.³¹⁵ Tovább árnyalja az amerikai-török kapcsolatokat a terrorizmus elleni fellépés kérdése: 2014-től az Egyesült Államok egyre nagyobb erővel lépett fel az ISIS ellen, ami az egyik legnagyobb konfliktusforrást jelentette a két állam között. Törökország számára kulcskérdés volt, hogy Amerika milyen szövetséges erővel együtt lép fel a terroristák ellen, és az, hogy az USA az SDF és az YPG erőivel összefogva, azokat kiképezve, felfegyverezve vette fel a küzdelmet, Törökország számára érdeksérelemmel járt.

Érdemes kiemelni, hogy a török-szír kapcsolatokban már az AKP-kormányok előtt is jelentős változás állt be, melyet az AKP a 2002-es kormányra kerülése után is folytatott. Az AKP tisztában volt Törökország politikai és gazdasági korlátaival, így a párt külpolitikájának fő ideológusa, Davutoğlu egyfajta nyugat-német mintán alapuló Ostpolitik folytatását szorgalmazta. Ezáltal inkább a diplomáciai és gazdasági kötelékek erősítését tűzte ki célul,

³¹² Ibrahim Kalin: US–Turkish relations under Obama: promise, challenge and opportunity in the 21st century, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12:1, 2010. 93. o.

³¹³ Çakır, Armağan Emre: *The United States and Turkey's Path to Europe: Hands across the Table*. Routledge, 2016. 226.o.

³¹⁴ Ugyanott, 231-232.o.

³¹⁵ Çetinoğlu Harunoğlu, Nur: A Turkish perspective on the ethics of 'safe zone': the evolution of the concept in Turkish–American relations from Iraq (1991–2003) to Syria (2012–2016) *Journal of Transatlantic Studies* (2019) 17:427–462., 444.o.

semmint azt, hogy elérje, hogy Aszad változtasson saját (bel)politikáján. Stratégiai mélység című munkájában Davutoğlu kifejti, a fellendülő török-szír kapcsolatok jelentős gazdasági előnyökkel járnának: a határhoz közeli török városok (pl.: Gaziantep, Urfa) kereskedelmi szempontból sokat nyernének, ahogy a vízummentességgel is, illetve a második legnagyobb szír várost, Aleppót is összekapcsolná Dél-Anatóliával. Így geopolitikai megfontolásokból rendkívüli jelentősége van a területnek.³¹⁶ „A Törökország-Szíria kapcsolatnak speciális a jelentősége a kelet-földközi-tengeri politikai és egyensúlyi viszonyok szempontjából.”³¹⁷ 2004-ben Aszad Törökországba látogatott, mely történelmi jelentőségű: 57 éve az első elnöki látogatás az országba, melyet Erdoğan hamarosan viszonzott. Hamarosan szabadkereskedelmi megállapodás is születik a két állam között, tovább folytatva a közeledést.³¹⁸

Jelentős változást a 2011-es arab tavasz hozott, melynek következtében Törökország a rezsim ellen fellépő csoportokat, elsősorban a Muszlim Testvériséget támogatta, és legfőbb prioritásának az Aszad-rezsim végét tekintette. Az USA ezzel ellentétben nem annyira a rezsim megdöntésében, inkább az ISIS elleni küzdelemben és a stabilitásban volt érdekelt, ami feszültséget szült a két állam között. Ezt súlyosbította a kurd kérdés, és az, hogy az USA a Törökország által a PKK meghosszabbított szárnyának tekintett PYD-YPG csoportokat támogatta, jelentősen rontott a két ország kapcsolatán. Az USA pedig a 2016-os és 2018-as török katonai beavatkozásokat úgy értékelte, mint az észak-szíriai kurdok elleni direkt támadást, annak kockáztatásával, hogy ezzel gyengíti az ISIS elleni fellépést.³¹⁹

g. Amerikai-török kapcsolatok az AKP kormányok alatt – Donald Trump elnöksége (2016-2020)

Trump elnökségi ciklusa nagy változásokat hozott az amerikai-török kapcsolatokban: az „America First” politika keretében sem az eddigi liberális rend felé, sem abban Törökország transzatlanti helye felé nem köteleződik el az Egyesült Államok. Számos kérdésben eltérő stratégiai célok figyelhetők meg a két ország között, melyek közül a katonai vonatkozás a legkiemelkedőbb. Az Egyesült Államok iraki és szíriai szerepvállalásával kapcsolatos

³¹⁶ Stein, Aaron: *Turkey's New Foreign policy – Davutoğlu, the AKP and the Pursuit of Regional Order*. Whitehall Papers 2014. 12-14. o.

³¹⁷ Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016. 358.o.

³¹⁸ Stein, Aaron: *Turkey's New Foreign policy – Davutoğlu, the AKP and the Pursuit of Regional Order*. Whitehall Papers 2014. 12-14. o.

³¹⁹ Emre Erşen, Seçkin Köstem (ed.): *Turkey's pivot to Eurasia: geopolitics and foreign policy in changing world order*. Routledge 2019. 21-22.o.

nézeteltérések, az, hogy a törökök 2015 júliusáig nem csatlakoztak az ISIS elleni koalícióhoz, illetve az, hogy török oldalon az USA-t és a NATO-t sejtették a 2016-os puccskísérlet mögött mind rombolta a két állam kapcsolatát.

A Trump-adminisztráció török-amerikai szempontból egyik leginkább meghatározó kérdése a törökök Sz-400-as vásárlása volt. A törökök úgy érezték, katonai biztonságukra nem jut kellő figyelem, amikor problémák adódtak a Patriot rakéták vásárlásával és technológia transzferrel kapcsolatban, aminek következtében a törökök először kínai, majd orosz technológia beszerzése felé fordultak. Végül az SZ-400 orosz rakétarendszert vásárolták meg, mely biztonsági és kompatibilitási feszültséget szült a NATO-n belül és tovább élezte az amerikai-török viszonyt.³²⁰ mely erősítette az orosz-török kapcsolatokat, azonban jelentős károkat okozott az amerikai-török, illetve a törökök NATO-val való viszonyában amellet, hogy biztonsági és kompatibilitási problémákat is kiváltott. ³²¹ Trump az előző adminisztrációt okolta a Patriot beszerzések akadályozása miatt, és igyekezett a lehető legtovább elkerülni a tényleges szankciók kivetését, de retorikájában keményen lépett fel a török félle szemben, és ez folyamatosan visszatérő konfliktust generált bilaterális szinten. Olyannyira, hogy 2020 decemberében az Egyesült Államok végül szankciókat vetett ki török szövetségesére.³²²

Ebben az időszakban érdemes kitérni röviden az orosz-török viszonyrendszerre is, hiszen Törökország számára roppant meghatározó saját, regionális helyzete, és az azt közvetlenül befolyásolni tudó nagyhatalom, Oroszországgal való kapcsolata. Csakúgy, mint Európával, Oroszországgal is évszázadokra visszanyúló kapcsolata van Törökországnak: az Oszmán Birodalom és Oroszország a 17. század végén került közvetlen kapcsolatba egymással, amikor az 1683-as bécsi vereség az orosz expanziós törekvéseket déli irányba terelte, és kialakította a két birodalom versengését. Nagy Péter orosz cár már kifejezetten az oszmánokkal szemben definiálta birodalmát és annak európai identitását. Az első világháború minkét birodalom számára megalázó vereséggel és a birodalom felbomlásával ért véget, majd a kétpólusú világrend megszületésével Törökország egyértelműen a szovjet expanziótól tartva a Nyugat szövetségeseként kötelezte el magát. A hidegháború végén, Gorbacsov peresztrojkája alatt megindult a kétoldalú kereskedelem a két ország között, főként a törökök számára hatalmas

³²⁰ Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019. 406-408.o.

³²¹ Baev, Pavel K. and Kirişci, Kemal: An ambiguous partnership: The serpentine trajectory of Turkish-Russian relations in the era of Erdoğan and Putin. The Center on the United States and Europe at Brookings — *Turkey project policy paper* Number 13, September 2017., 1-10.o.

³²² Al Jazeera: US sanctions NATO ally Turkey over Russian S-400 defence missiles
<https://www.aljazeera.com/news/2020/12/14/us-sanctions-nato-ally-turkey-over-russian-missile-defence>

fontossággal bíró orosz gáz tekintetében. Míg a hidegháború alatt értelemszerűen ellentétes tömbök részeként nem igazán volt jelentős a két ország közti interakció, az új világrendben a kereskedelmi kapcsolatok virágzásnak indultak. Azonban a geopolitikai törekvések (posztszovjet térségben a török befolyás kiterjesztése, energiaszállító a Kaszpi-térségben) ellentétes érdekek mentén kerültek meghatározásra. A két ország közti energiakereskedelem továbbra is meghatározó volt, azonban a kétoldalú kapcsolatokat olyan konfliktusok is terhelték, mint a szíriai beavatkozás, a SZU-24-es vadászgép lelövése. Ez utóbbit követő török bocsánatkérés után helyreálltak a kapcsolatok, az orosz turisták újra megjelentek a török tengerparti üdülőkben. Ugyan Törökország nem csatlakozott a krími beavatkozás után Oroszországra kivetett szankciókhoz, nem is sértette meg azokat. Ezen kívül a Török Áramlat gázvezeték és az Akkuyu atomerőmű beruházások miatt egyre szorosabb a két ország gazdasági együttműködése is.³²³

Trump elnöksége alatt Andrew Brunson lelkész letartóztatása miatt is éles konfliktus alakult ki az amerikai-török kapcsolatokban: Trump kedvenc kommunikációs csatornáján, a Twitteren számos, éles hangvételű, egyértelműen a nyomásgyakorlást célzó bejegyzés született ezzel az alapvetően török belpolitikai kérdéssel kapcsolatban.³²⁴ Trump beiktatása után (egészen 2017 decemberéig, amikor Washington Jeruzsálembé költöztette izraeli követségét) a török vezetés reménykedett a kétoldalú kapcsolatok újraindulásában, és ezzel párhuzamosan Erdoğan igyekezett a francia elnökkel, Macronnal kialakult jó kapcsolatát kihasználva az EU-val is normalizálni viszonyát.³²⁵ Donald Trump már 2016 márciusában, republikánus elnökjelöltként kijelentette, hogy megválasztása esetén az Egyesült Államok nagykövetségét Jeruzsálembé költözteti, mely a zsidó nép fővárosa.³²⁶ Kijelentése nem egyedülálló, már Bill Clintontól George H. W. Bushon át Obamáig minden elnökjelölt tett már ilyen kijelentést, azonban a Szenátus által 1995-ben elfogadott Jerusalem Embassy Act³²⁷ implementálását (mely szerint 1999. december 31-ig Jeruzsálembé kell áthelyezni a

³²³ Ministry of Foreign Affairs (Republic of Turkey): Relations between Turkey and the Russian Federation <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-russian-federation.en.mfa>

³²⁴ Ovalı, Ali Şevket: Türkiye-ABD ilişkilerinde Twitter Diplomasisi, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 17, Sayı 65, 2020, s. 23-45., 38.o.

³²⁵ Flanagan, Stephen J., F. Stephen Larrabee, Anika Binnendijk, Katherine Costello, Shira Efron, James Hoobler, Magdalena Kirchner, Jeffrey Martini, Alireza Nader, and Peter A. Wilson: *Turkey's Nationalist Course: Implications for the U.S.-Turkish Strategic Partnership and the U.S. Army*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2020. 180-181.o.

³²⁶ Rinehart, Christine Sixta: President Trump and Jerusalem: The Effects of the Relocation of the American Embassy on the Israeli-Palestinian Peace Process. *The Journal for Interdisciplinary Middle Eastern Studies* Vol. 2, Spring 2018., 26.o.

³²⁷ S.1322 - Jerusalem Embassy Act of 1995 <https://www.congress.gov/bill/104th-congress/senate-bill/1322>

követséget) gondosan elkerülték, és félévente újabb haladékról döntöttek. Azonban Trump a kijelentését már elnökként, 2017 végén hivatalosan is megismételte, melynek következtében 2018 májusában Tel-Avivból Jeruzsálembe költözött az amerikai nagykövetség.

A 2011-es arab tavasz az addig folyamatosan javuló török-szíriai közeledés végét jelentette. Ankara kezdetben igyekezett jó kapcsolatait kihasználva a reformfolyamatok érdekében fellépni, de ennek kudarca következtében Törökország a rezsim ellen fellépő csoportokat, elsősorban a Muszlim Testvériséget támogatta, és legfőbb prioritásának az Aszad-rezsim bukását és egy török-barát vezetés hatalomra jutását tekintette. Az USA ezzel ellentétben nem annyira a rezsim megdöntésében, inkább az Iszlám Állam elleni küzdelemben és a stabilitásban volt érdekelt, ami feszültséget szült a két állam között. Ezt súlyosbította a kurd kérdés, és az, hogy az USA a Törökország által a PKK meghosszabbított szárnyának tekintett Demokratikus Egyesülés Pártja-Kurd Népvédelmi Egységek (PYD-YPG) csoportokat támogatta, jelentősen rontott a két ország kapcsolatán. Az USA pedig a 2016-os, 2018-as és 2019-es török katonai beavatkozásokat úgy értékelte, mint az észak-szíriai kurdok elleni direkt támadást, annak kockáztatásával, hogy ezzel gyengíti az Iszlám Állam elleni fellépést. A térségben ugyancsak érdekelt, azonban az Aszad-rezsim mellett kiálló Oroszország Törökország és Irán bevonásával 2017-ben elindította az asztanai folyamatot, mely tűzszünet elérését tűzte ki célul. 2018-ban Erdoğan és Putyin egy demilitarizált övezet felállításáról állapodott meg.³²⁸ 2019 októberében Donald Trump bejelentette, hogy az Egyesült Államok kivonja csapatait Szíriából, különös tekintettel az északi határterületre. Törökország még októberben bombázásba kezdett az észak-szíriai határ mentén, hogy a Szíriai Demokratikus Erők (SDF) erőit kiszorítsa a térségből. Az Egyesült Államok szankciókkal válaszolt a török lépésre³²⁹, és azonnali tűzszünetre szólított fel.³³⁰ 2020 őszén a viszonylagos tűzszünet ellenére újabb atrocitások történtek az oroszok és a törökök által támogatott erők között.

h. Amerikai-török kapcsolatok az AKP kormányok alatt – Joe Biden elnöksége (2021-)

Joe Biden demokrata elnök 2021 januárjában lépett hivatalba, azonban egészen ápriliséig várt azzal, hogy török kollégájával beszéljen, az első személyes találkozásra pedig egészen 2021

³²⁸ Tsvetkova, Maria: Russia and Turkey agree to create buffer zone in Syria's Idlib

<https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-putin-erdogan-hope-idUSKCN1LX1BU>

³²⁹ BBC News: Turkey-Syria offensive: US sanctions Turkish ministries <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50050264>

³³⁰ Holland, Steve, Francis, Ellen and Gumrukcu, Tuvan: U.S. demands Syria ceasefire, slaps sanctions on Turkey over incursion <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-usa-idUSKBN1WT0ZC>

júniusáig nem került sor.³³¹ Elnökként Biden első tengerentúli útja volt a júniusi, aminek a brüsszeli NATO-csúcs adta az apropóját, és ennek keretében 2021. június 14-én találkozott a török elnökkel is. Erdoğan a találkozó előtt kifejtette, hogy első személyes találkozásukkor a kétoldalú amerikai-török kapcsolatok számos aspektusát fogják érinteni.³³²

Biden és Erdoğan személyes története még azelőttre nyúlik vissza, hogy előbbi elnök lett volna, és nem volt konfliktusoktól mentes a kapcsolatuk az elmúlt években. Barack Obama korábbi alelnökeként Joe Bidennek már hivatalosan elnézést kellett kérnie Erdoğantól, amiért 2014-ben Törökországot (és az Egyesült Arab Emírátsókat) tette részben felelőssé az ISIS megerősödéséért a térségben, komoly diplomáciai feszültséget okozva a két állam között.³³³ Korábbi személyes tapasztalataira alapozva Biden a New York Timesnak 2019 decemberében adott interjújában fejtette ki véleményét a török elnökről, egyszerűen úgy jellemezve őt: „Ő egy autokrata.” A korábbiaktól eltérő külpolitikai megközelítést javasolt Törökországgal kapcsolatban, ezen felül élesen bírálta a török vezetést az emberi jogok tekintetében is, és egyértelműsítette, hogy az ellenzéki vezetőket támogatja Erdoğan leváltására való törekvésükben.³³⁴

Biden ezt a konfliktusokkal terhelt, de mégis szövetségi kétoldalú kapcsolatot örökölte, és elnöksége első hét hónapja alapján több kérdésben nem várható változás a bilaterális viszonyokban. Biden sok szempontból folytatja elődje politikáját, és határozottan lép fel az Sz-400-asok kérdésében, aminek kapcsán Törökország már korábban elesett az F-35-ösök beszerzésétől. Izrael támogatásának kérdése is hasonlóan, változatlanul problémás terület, melynek kapcsán a fegyverzeteladás miatt alakult ki konfliktus. Az örmény genocídium hivatalos elismerésével Biden újabb területen nyitott konfliktust török szövetségeseivel, és megállapíthatjuk, hogy Washington alapvetően hűvösebb hangot üt meg általánosságban is Ankarával kapcsolatban, mint a Trump-adminisztráció idejében.³³⁵ További indikátor a korábbi, szinte barátnak mondható személyes viszony megszűnése az amerikai és a török

³³¹ Ghosh, Palash: Biden And Turkey's Erdogan To Meet. Here's Why It's Likely To Be Tense <https://www.forbes.com/sites/palashghosh/2021/06/03/biden-and-turkeys-erdogan-to-meet-heres-why-its-likely-to-be-tense/>

³³² Erdoğan, Biden to address number of issues <https://www.hurriyetdailynews.com/erdogan-biden-to-address-number-of-issues-165512>

³³³ Carter, Chelsea J., Brumfield, Ben and Mazloumsaki, Sara: Vice President Joe Biden apologizes to Turkey, UAE <https://edition.cnn.com/2014/10/05/politics/isis-biden-erdogan-apology/index.html>

³³⁴ The New York Times <https://www.nytimes.com/interactive/2020/01/17/opinion/joe-biden-nytimes-interview.html>

³³⁵ Pamuk Humeyra, Baczynska, Gabriela, Gumrukcu, Tuvan and Toksabai, Ece: Biden, Erdogan upbeat about ties but disclose no breakthrough <https://www.reuters.com/world/no-breakthroughs-expected-first-biden-erdogan-meeting-2021-06-14/>

elnök között: Trump közvetlen stílusától eltérően Biden a formálisabb megközelítést részesíti előnyben. Törökországnak az afgán rendezésben, a líbiai helyzet normalizálódásában, vagy akár a szíriai újjáépítés során, illetve esetlegesen Iránnal kapcsolatban, közvetítőként játszott szerepe javíthatja majd a viszonyt nyugati szövetségeseivel, de számos kérdésben jelenleg nem közelednek az álláspontok, így a befagyott kérdések miatti feszült viszony megmarad.

Biden hivatalba lépésekor az Egyesült Államok és Törökország között több kérdésben ellentétes érdekeket figyelhetünk meg, Törökország regionális szerepvállalása és aktívabb külpolitikája több esetben kiváltotta Washington rosszallását. Washington Kína és Oroszország mind nagyobb térnyerésének ellensúlyozására törekszik, míg Törökország, akinek regionális szempontból főként ez utóbbi állam meghatározó, több kérdésben egyre közelebbi kapcsolatot alakít ki Moszkvával. A szíriai beavatkozás miatti amerikai-török eltávolodás Oroszország felé terelte a török figyelmet, és a 2017-ben, az oroszok által kezdeményezett asztanai folyamatban Iránnal együtt vett részt.³³⁶

Az amerikai-török kapcsolatok tárgyalásakor tehát a közvetlen kétoldalú kapcsolatokon túl regionális szempontokat is figyelembe kell vennünk. A kétoldalú kapcsolatokat leginkább meghatározó kérdések összefoglalása az alábbiakban következik.

1. Szíria

2011-ig Szíria volt az új típusú török külpolitika középpontja a közel-keleti térségben. Azonban történelmileg a két ország kapcsolata nem volt problémamentes: az 1930-as évek végén Hatay tartomány kapcsán alakult ki (máig tartó) ellentét, a hidegháború évtizedei alatt pedig ellentétes blokkokhoz és érdekszférákhoz tartozott a két ország. A Kurd Munkáspárt (PKK) számára a '80-as években a szír elnök, Háfesz el-Aszad biztosított védelmet Szíriában, így éles konfliktus alakult ki a törökökkel, akik azzal vádolták Szíriát, hogy elősegítik a konfliktus elhúzódását a PKK-val, ezáltal több ezer török katona és civil halálát okozva.³³⁷ A PKK vezetőjét, Abdullah Öcalant, aki 1979 óta tartózkodott az országban, végül 1998-ban utasították ki Szíriából, amikor a szír vezetés megszüntette a PKK támogatását. A konfliktus élesedését jelezte az is, hogy nyomásgyakorlásként a török katonai erőt felsorakoztatták a török-szír határ mentén. A két ország végül megkötötte az adanai egyezményt, mely a PKK elleni fellépés mellett jelentős hatással volt a két ország kapcsolatára, határvédelmére.

³³⁶ Csicsmann, László: A szíriai polgárháború vége? Az újjáépítés gazdasági és politikai lehetőségei. *Nemzet és Biztonság* 2020/2. szám, 11.o.

³³⁷ Stein, Aaron: *Turkey's New Foreign policy – Davutoglu, the AKP and the Pursuit of Regional Order*. Whitehall Papers 2014. 11. o.

További súrlódási felületet a Tigris és az Eufrátesz jelentett, melyeknek forrása Törökország területén található, de végigfolynak Szírián és végül a Perzsa-öbölbe torkoltnak Iraknál.³³⁸

A 2000-es évektől azonban jelentős fellendülés figyelhető meg a kétoldalú kapcsolatokban: amikor 2000 júniusában Háfez elnök meghalt, temetésére a török elnök, Sezer személyesen utazott el, ezzel jelezve, hogy készek túllépni a múlt ellentétein. Ebben az időszakban jelentős kereskedelmi-diplomáciai lépések történtek (pl.: vízumkényszer eltörlése), melyek hozzájárultak, hogy a két ország között a 2002-es 149.810 fő ki-és beutazók száma 2010-re 1.764.482-re nőjön, és a két állam közti kereskedelem volumene három és félszeresére nőjön ebben az időszakban. Törökország igyekezett közvetítőként is fellépni Izrael és Szíria között, azonban ez a mediátori próbálkozás kudarcba fulladt 2008 végén. Fontos kitérni arra is, hogy a két vezető, Erdoğan és Bassár el-Aszad között személyes jó kapcsolat alakult ki, többszöri diplomáciai találkozásuk mellett volt, hogy családjaikkal is együtt nyaraltak a kedvelt török üdülőhelyen, Bodrumban.³³⁹

A török-szíriai kapcsolatok a korábbi konfliktusos időszak (a terrorista szervezetként számon tartott Kurdisztáni Munkáspárt, a PKK szíriai támogatása) után a 2000-es évekre normalizálódtak, és kereskedelmi-diplomáciai lépések hatására jelentős fellendülés volt tapasztalható a kétoldalú kereskedelem volumenében illetve a beutazók számában is.

Jelenleg mintegy 1000 fős amerikai haderő igyekszik a terület biztosítását felügyelni, és Biden újraindította a térség stabilizálásának támogatását, és kifejezte elkötelezettségét a terrorizmus elleni küzdelem iránt, a Kurd Népvédelmi Egységekkel (YPG) együttműködve, amerikai haderőt is a térségben tartva.³⁴⁰ Az új amerikai adminisztráció hosszú távú stratégiájának kialakítása azonban csak ezután következik, és ez nagymértékben befolyásolhatja a török-amerikai kapcsolatokat is. Mint Szíriával közvetlenül határos állam, Törökország számára kulcsfontosságú kérdés a régió helyzete, esetleges autonómiája, a több millió szíriai menekült visszatelepítése az országba, illetve az Egyesült Államok álláspontja ebben a kérdésben. Eddig Ankara Moszkva és Washington között egyensúlyozva saját érdekeinek védelmében lépett fel, és Amerika fokozatos kivonulásával az egyik legjelentősebb szereplőjévé vált a kérdésnek. Az USA számára az amerikai katonai jelenlét és terrorizmus elleni küzdelem, illetve a humanitárius támogatás növelése tűnik a két fő

³³⁸ Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019. 397.o.

³³⁹ Ugyanott, 397.o

³⁴⁰ Stein, Aaron: Assessing the Biden Administration's Interim Syria Strategy
<https://www.fpri.org/article/2021/06/assessing-the-biden-administrations-interim-syria-strategy/>

prioritásnak, és Washington tudomásul vette az oroszok és törökök együttműködését az asztanai folyamat keretében. A Biden-adminisztráció számára nem jelent Szíria kiemelt prioritású régiót; ugyan fenntartják az amerikai jelenlétet, de a korábbi adminisztrációkkal összhangban egyre inkább háttérbe szorul a szíriai kérdés Amerika számára.

2. Örmény kérdés

Az amerikai örmény diaszpóra lobbija régóta igyekezett elérni, hogy az Egyesült Államok hivatalosan ismerje el genocídiumként az örményeket az Oszmán Birodalom végnapjaiban ért sérelmeket (amikor 1915-1916 folyamán az erőszakos kitelepítések miatt több százezer, akár egymilliónál is több örmény vesztette életét), azonban az amerikai vezetés – török szövetségesükre tekintettel – eddig gondosan kerülte, hogy állást foglaljon a kérdésben, és hivatalosan népirtásként hivatkozzon az eseményre. A kérdés időről-időre eddig is napirendre került, ugyanis az örmény lobbitevékenység hatására már 2000-ben, 2007-ben és 2010-ben is foglalkozott a Kongresszus ezzel a kérdéssel, előbbi két kezdeményezés az akkori adminisztrációk erőteljes lobbija következtében elhalt, utóbbi miatt – bár a törökök egy átmeneti egy hónaposos időszakra visszarendelték nagykövetüket az Egyesült Államokból, nem alakult ki komolyabb ellentét.³⁴¹

Az elmúlt néhány évben Törökországnak, mely nem ismeri el a népirtásnak az 1915-ös eseményeket, több országgal is konfliktusa alakult ki az örmény események hivatalos interpretációja kapcsán. Jelenleg 30-nál több állam, köztük Oroszország, Németország, Olaszország, Csehország³⁴², Franciaország³⁴³ ismeri el hivatalosan genocídiumként az örményeket ért atrocitásokat, köztük a legújabb és legjelentősebb az Egyesült Államok.³⁴⁴ Miután 2019-ben ismételten a Képviselőház elé került a kérdés, és az elsőprő többséggel is szavazta azt, Joe Biden örömmel üdvözölte a döntést. A 2021 elején hivatalba lépett demokrata Biden előzetesen jelezte török kollégája számára, hogy hivatalosan is el fogja ismerni a népirtást, és ezzel ő lett az első amerikai elnök, aki hivatalosan is népirtásként

³⁴¹The Guardian <https://www.theguardian.com/world/2010/mar/05/turkey-us-ambassador-armenia>

³⁴²Hurriyet Daily News: Turkey slams Czech parliament resolution on 1915 Armenian killings <https://www.hurriyetaailynews.com/turkey-slams-czech-parliament-resolution-on-1915-armenian-killings-112482>

³⁴³Hurriyet Daily News: Turkish Foreign Ministry calls French genocide denial bill a risk to freedom of expression <https://www.hurriyetaailynews.com/turkish-foreign-ministry-calls-french-genocide-denial-bill-a-risk-to-freedom-of-expression-101356>

³⁴⁴BBC News: Biden says Armenian mass killing was genocide <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-56874811>

ismeri el az 1915-ös eseményeket.³⁴⁵ Az elismerés jogi következményekkel ugyan nem jár Törökország számára, azonban diplomáciai szempontból tovább rontotta az amerikai-török kétoldalú kapcsolatokat. Hosszabb távon azonban az amerikai gesztus akár hozzá is járulhat a török-örmény kétoldalú kapcsolatok normalizálódáshoz, ugyanis 2021. augusztus közepén az újraválasztott örmény miniszterelnök, Nikol Pashinyan jelezte szándékát a kapcsolatok normalizálására, melynek jeleként megnyitotta légtérét a Turkish Airlines Bakuba tartó gépei előtt (miközben a török légtér az örmények előtt továbbra is zárva van).³⁴⁶ A török fél is nyitottnak tűnik a több évtizede megszakadt kapcsolatok újra felvételére, és ez mindkét félnek előnyös lehet a geopolitikai megfontolásokat figyelembe véve. Örményországnak elsősorban azért, mert jelenleg határai a négyből két szomszédja felé (Törökország és Azerbajdzsán) is zárva vannak, és jelentősen elősegítené a gazdasági és kereskedelmi kapcsolatokat a térségben, ha javulna a viszonya Törökországgal, emellett a török-azeri kapcsolatokat is gyengíteni tudná. A törökök számára pedig azért lenne előnyös egy ilyen közeledés, mert így közvetlenebb hozzáféréshez jutnának az Eurázsiai Gazdasági Unió (Örményország, Fehéroroszország, Kirgizisztán és Oroszország) piacaihoz. Oroszország szintén támogatná a közeledést, különösen, hogy már az azeri-örmény konfliktus során is sikerült tető alá hoznia egy fegyverszüneti megállapodást.³⁴⁷

3. Sz-400-as légvédelmi rakétarendszer

A 2021 elején hivatalba lépő Biden-adminisztráció is ellenérzését fejezte ki a török rakétavásárlás kapcsán. 2021 áprilisában Anthony Blinken újabb szankciókat helyezett kilátásba, amennyiben a török fél nem áll el a beszerzéstől³⁴⁸. A törökök kettős mérce alkalmazását sérelmezik, utalva a görögök Sz-300, egy korábbi típusú orosz rakétarendszer beszerzésére, melyre nem irányult hasonló mértékű figyelem. Valószínűsíthető, hogy a továbbiakban is problémaforrás marad a beszerzés ügye, egyfajta befagyott konfliktusként a két állam között. Különösen azért fontos, egyfajta precedens-jellegű a kérdés Washington számára, mert Moszkva egyre nagyobb tényerésének megállítására, ellensúlyozására

³⁴⁵ Liptak, Kevin: President Biden told Turkish President Erdoğan he's planning to recognize Armenian genocide <https://edition.cnn.com/2021/04/23/politics/biden-erdogan-armenian-genocide/index.html>

³⁴⁶ Al Jazeera: Are frosty relations between Turkey and Armenia thawing? <https://www.aljazeera.com/news/2021/9/1/are-frosty-relations-between-turkey-and-armenia-thawing>

³⁴⁷ Hurriyet Daily News: Russia says Turkey, Armenia should improve relations <https://www.hurriyetaidailynews.com/russia-says-turkey-armenia-should-improve-relations-167605>

³⁴⁸ Reuters: Blinken says Turkey, others, should refrain from new purchases of Russian weapons <https://www.reuters.com/world/middle-east/blinken-says-turkey-others-should-refrain-new-purchases-russian-weapons-2021-04-28/>

törekszik, így saját szövetségi rendszerén belül érzékenyen érinti az orosz befolyás növekedése.

4. Izrael – Jeruzsálem hivatalos elismerése és a palesztin kérdés

Izrael, akivel Törökországnak a 2000-es évek végére, többek között a Mavi Marmara incidens miatt nagymértékben megromlott a kapcsolata, szintén egy olyan kérdés, mellyel kapcsolatban súrlódás alakult ki Törökország és az Egyesült Államok között. A kérdést tovább árnyalja a törökök részéről tapasztalható támogatás és a nemzetközi porondon való határozott kiállás a palesztinok mellett, továbbá a szoros kapcsolat ápolása a Hamasszal, melyek révén Erdoğan a török befolyást soft power (puha hatalmi) eszközökkel tudja növelni a térségben.

Az utóbbi évek egyik legvéresebb összecsapása követte az eseményeket, ahol 52 palesztin meghalt, és több mint 2000-en megsebesültek.³⁴⁹ Erdoğan és a török külügyminiszter is elítélte az amerikai lépést, és ezzel tovább mélyült a két ország között meglévő ellentét.³⁵⁰ A palesztinokat támogató, és a Hamasszal jó kapcsolatot ápoló Erdoğan éles szavakkal bírálta az Egyesült Államokat és több európai országot 2021 májusában.³⁵¹ Az amerikaiakat elsősorban a Biden-adminisztráció által jóváhagyott, nagyértékű fegyvereladás kapcsán, a köztudottan Izraelt támogató Sebastian Kurz vezette Ausztriát pedig a kancellária épületére kifeszített izraeli zászló miatt.³⁵²

Bár Erdoğan rendszeresen, kemény szavakkal bírálja Izraelt, a két állam között fokozatosan újraindult a párbeszéd, a kétoldalú kereskedelem egyre élénkebbé vált, és 2020 végén Erdoğan a kapcsolatok javításáról beszélt. Az Észak-Jeruzsálemben 2021 májusában kirobbant konfliktus azonban újra véget vetett a közeledési folyamatnak, és Erdoğan ENSZ BT akciókat sürgetett Izrael ellen, Izrael pedig azzal vádolta Törökországot, hogy útlevelekkel látott el Hamasz-tagokat.³⁵³ Bár korábban inkább a mediátor szerepét igyekezett Törökország

³⁴⁹ BBC News: Gaza clashes: 52 Palestinians killed on deadliest day since 2014
<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-44104599>

³⁵⁰ BBC News: Jerusalem: Trump move prompts negative world reaction <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42250340>

³⁵¹ Reuters: Turkey's Erdogan condemns Western powers for inaction against Israel
<https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-erdogan-condemns-biden-approval-arms-sales-israel-2021-05-17/>

³⁵² Zengerle, Patricia: Biden administration approved \$735 million arms sale to Israel - sources
<https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/biden-administration-approved-735-million-arms-sale-israel-sources-2021-05-17/>

³⁵³ Al Jazeera: Israel must be taught a 'lesson', Erdogan tells Putin
<https://www.aljazeera.com/news/2021/5/12/israel-must-be-taught-a-lesson-erdogan-tells-putin>

betölteni az izraeli és palesztin fél között, mára úgy tűnik, egyre inkább az iszlám világban betöltött vezető szerep felé törekszik és saját, belföldi iszlamista támogatói bázisának szeretne kedvezni, melynek következtében egyre inkább távolodik álláspontja amerikai szövetségesétől.

5. Afganisztán – amerikai kivonulás, Törökország szerepe

Közel napra pontosan húsz évvel 2001. szeptember 11. után az Egyesült Államok 2021 augusztusában kivonta haderejét Afganisztánból. A hadsereg létszámának csökkentését már a Bident megelőző adminisztrációk is megkezdték, Trump pedig egyértelműen sürgette a csapatok mielőbbi kivonását, de végül Biden elnöksége alatt hagyta el az utolsó amerikai katona Afganisztánt.³⁵⁴ A tálibok előretörése és a kabuli kormány bukása a nemzetközi közösséget is némileg meglepő gyorsasággal ment végbe, hatalmas nyomást helyezve a kabuli reptérre és a környező országokra is az események által elindított menekülési hullám, és a nyugati erők evakuálási stratégiája. Mivel jelenleg Törökország fogadja be a világon a legtöbb menekültet, közel 4 millió embert, akik nagy része, 3,6 millió fő szír állampolgár³⁵⁵, Erdoğan az esetlegesen elinduló afgán menekülthullám kapcsán nagyon határozottan kijelentette, hogy az országa nem tud megbirkózni egy újabb menekülthullámmal.³⁵⁶ Törökország eközben felgyorsította a török-iráni határt védő fal építését is, hogy így igyekezzon elejét venni egy menekült útvonal esetleges kialakulásának, és törekszik arra, hogy ezzel az embercsempészet ellen is védekezzen.³⁵⁷

Törökország több szempontból, nagymértékben érintett az afganisztáni eseményekben, mint a NATO második legnagyobb haderejével rendelkező ország, korábban felajánlotta, hogy biztosítja a kabuli repteret az amerikai kivonulás után is, később, mivel a tálib vezetés ezt elutasította, inkább egyfajta óvatos megközelítést alkalmazva, mediátori szerepet törekszik betölteni.³⁵⁸ Az afganisztáni rendezés kérdése azon kevés külpolitikai kérdések közé tartozik, melyben Washington és Ankara között kölcsönös az egyetértés, és ez akár azt is előrevetítheti,

³⁵⁴ BBC News: US sends warplanes to protect Afghan withdrawal <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-57017782>

³⁵⁵ UNHCR: Refugees and Asylum Seekers in Turkey <https://www.unhcr.org/tr/en/refugees-and-asylum-seekers-in-turkey>

³⁵⁶ Hurriyet Daily News: Turkey cannot shoulder new migration burden, Erdoğan tells German counterpart <https://www.hurriyetaidailynews.com/turkey-cannot-shoulder-new-migration-burden-erdogan-tells-german-counterpart-167872>

³⁵⁷ Efeoglu, Ozan: Turkey completes 81-km wall along Iranian border <https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-completes-81-km-wall-along-iranian-border/2065713>

³⁵⁸ BBC News: Afghanistan: Qatar and Turkey become Taliban's lifeline to the outside world <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-58394438>

hogy bizonyos, specifikus területeken való szorosabb együttműködés (líbiai rendezés, szíriai újjáépítés, afganisztáni szerepvállalás) felé mozdulhatnak el a kétoldalú kapcsolatok. Szorosabb kapcsolat kialakítása a tálib rezsimmel nem csak az amerikaiakkal, hanem más, NATO-tagállammal való kapcsolatot is javíthatja, hiszen így egy nyugati szövetséges töltene be az amerikai kivonulás után keletkezett űrt, Oroszország vagy Kína helyett.³⁵⁹ Azonban a tálib rezsim erőszakossága, emberi jogsértései rossz fényt is vethetnek a török félre, ahelyett, hogy az amerikai csapatkivonás hatásának tompítása következtében közeledés állna be az amerikai- török viszonyokban.

³⁵⁹ Heinrich, Daniel: Afghanistan: Turkey moves into the spotlight <https://www.dw.com/en/afghanistan-turkey-moves-into-the-spotlight/a-59055709>

VI. Esettanulmány

Az egyes külpolitikai megközelítések, illetve a kétoldalú kapcsolatok áttekintése után a hipotézisek helyességének vizsgálata következik, a választott Európa-EU RSC példáján keresztül. A választott módszertannak megfelelően a négy szektor elemzésére kerül sor, majd annak alapján a konklúziók levonására.

a. Európai Unió (EU-Európa RSC)

Az Oszmán Birodalom és Európa kapcsolata évszázados hagyományokra tekint vissza, a történelmi hagyományoknak megfelelően Európa sokáig az oszmánokkal szemben határozta meg magát, védte határait a törököktől. Az Oszmán Birodalom bukása, majd Törökország betagozódása a nemzetközi rendszerbe és Nyugat felé fordulása alapjaiban változtatta meg a kapcsolatokat. 1950-ben Törökország csatlakozott 13. tagállamként az Európa Tanácshoz³⁶⁰, 1963 óta társult tagja az akkor még Európai Gazdasági Közösségnek, majd a csatlakozási kérelmet 1987-ben nyújtotta be. 1997-ben még kemény elutasításba ütközött, majd 1999-ben az Európai Tanács helsinki ülésén Törökországot tagjelölt státuszba emelik. A csatlakozási tárgyalások csak 2005 októberében indulnak meg, azonban kisebb sikerek után megakadnak a tárgyalások. Az eltelt időszakban több megoldási javaslat is született Törökország és az EU viszonyának rendezésére, azonban sem a speciális partnerség elképzelése, sem a Mediterrán Unió terve nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

Az EU és Törökország kapcsolatát az utóbbi időszakban számos konfliktus terheli: súrlódás alakult ki a migrációs válság kezelésének kérdésében, melyben a török félnek erőteljes alkupozíciója volt, és igyekezett azt összekapcsolni a csatlakozási kérdésekkel. A vízumliberalizációs törekvés már hosszú ideje napirenden van, és leginkább az utazni tudó és akaró török középosztály számára jelentene jelentős könnyítést, azonban jelenleg a feltételeknek Törökország még nem felel meg, bár számos erőfeszítés történt ennek érdekében. Időszerű a vámuniós megállapodás újratárgyalása is, mely főként az 1990-es évek körülményeire lett szabva, azonban az azóta eltelt időszak török gazdasági növekedése, export kapacitásának bővülése miatt jelentős hozzáadott értéke lenne az újratárgyalásnak. Árnyalja a képet az is, hogy az EU nem egységes Törökország kérdésében, a francia-török viszony sok esetben konfliktusokban bővelkedik (örmény genocídium elfogadása, Mediterrán Unió terve), legutóbb 2020 második felében éleződött ki a konfliktus, amikor francia javaslatra európai szintű szankciók kiszabását fontolgatta az EU.

³⁶⁰ Council of Europe <https://www.coe.int/web/portal/turkey>

Fontos a Kelet-Mediterráneum kérdése is, hiszen mind az EU egészének, mind két tagállam számára rendkívüli jelentőséggel bír a kérdés. Ciprus és Görögország is érintett a Földközi-tenger keleti medencéjében feltárt gázmezők kiaknázásában, illetve a térség államainak jelentős része is Törökország ellenében foglalt állást, létrehozva a Kelet-Mediterrán Gázforum (EMGF – Eastern Mediterranean Gas Forum) regionális hatóságot. Ezzel párhuzamosan Törökországban megindult a „Kék Haza” (Mavi Vatan) törekvés, melynek keretében 2019-ben az ország modernkori történelmének legnagyobb hadgyakorlatát mutatta be a török haditengerészet (melyen az orosz fél is részt vett), és jelentős erőfeszítések történnek a hadiflotta fejlesztésére is.³⁶¹

Barry Buzan és Ole Wæver 2004-ben megjelent kötetében, mely elsősorban a korábbi elméletük továbbgondolása, és a regionális biztonsági komplexumok rendszerének konkrétabb fogalmi körülhatárolása, részletesen foglalkozik az RSC-k területi lehatárolásával. Ennek megfelelően Európát, mint szuperkomplexumot jellemzik, amiről a hidegháború után még feltételezhető volt, hogy egy nagy egész fog alkotni. Viszonylag hamar azonban Oroszország kiesett a nagy Európa koncepcióból, és saját RSC-t formált. A Balkán is úgy tűnt, hogy erre az útra lép, azonban végül nem sikerült külön RSC-t kialakítania. Így Buzan két hatalmi centrumként írja le Európát: az EU és a Balkán, mint szub-régió. A térség két igazi nagyhatalma az Európai Unió és Oroszország, ezért a kettő közé szorult Balkán, mint szubrégió egyfajta laza kapcsolattal, az EU-val szuperkomplexumot alakít ki, mely akár egy szorosabb egyesülést is előrevetíthet. Oroszországgal kapcsolatban leginkább a Baltikum országai azok, ahol közvetlenebb érintkezés jöhet létre az EU-val, azonban ez nem elég ahhoz, hogy a két térség biztonsági kérdésekben bevonódjon egymás RSC-jébe, és esetleg közös komplexumot alakítson ki.³⁶² Az Egyesült Államok nem része az Európa-EU RSC-nek, azonban jobban és következetesebben van kapcsolatban a régióval, mint a világ más RSC-jével.³⁶³

Jelen elemzés szempontjából az európai szuperkomplexumon belül kizárólag az Európa-EU RSC-vel foglalkozunk. A Balkán, mint az európai tágabb régió szubkomplexuma, maga is jelentős és komplex viszonyrendszerrel rendelkezik az Egyesült Államokkal és különösképpen Törökországgal kapcsolatban, így a kutatásba integrálása nem csak

³⁶¹ Egeresi Zoltán: Kelet-mediterráneumi gázkincs: a ciprusi válság új dimenzióban. *Nemzet és Biztonság* 2019/2. szám | 50–63., 54-60.o.

³⁶² Megjegyzendő, hogy Buzan elmélete 2004-ben jelent meg, ami óta az EU több állammal is bővült, pl.: Horvátország; Oroszországgal kapcsolatban pedig Ukrajna vált egy újabb, közvetlen kapcsolódási ponttá.

³⁶³ Buzan, Barry, Wæver, Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, 2004., 343-344.o.

terjedelmileg haladna meg a dolgozat kereteit, de tartalmilag is eltérő megközelítést kívánna meg. A Balkán Törökország szempontjából kiemelt jelentőségű terület, amivel az Oszmán Birodalom óta szoros kapcsolatot ápolnak, és amit élénken figyelnek a törökök, többek között a hidegháború küszöbén egy esetleges kommunista befolyás előretörésének lehetősége is hatással volt az ország nyugati szövetségi rendszerbe lépésére. De a hidegháború után fontos kiemelni a destabilizálódás, befagyott konfliktusok problémakörét is, mely főként a '90-es években volt jelentős a térségben, de a megoldatlan etnikai feszültségek máig tartó hatással vannak. Ezen kívül a nagyobb államok fragmentációja, a térség regionális széttagoltsága is jelentős hatással van Törökország közvetlen földrajzi környezetére, ezáltal még inkább kiemelve annak centrum jellegét.³⁶⁴

Hasonló okok (terjedelmi és módszertani korlátok) miatt nem érinti a dolgozat Oroszországot, melyet önálló, saját maga központú RSC-je is indokol.

b. Európa, mint régió

Barry Buzan és Ole Wæver elméleti meghatározása szerint a leginkább intézményesült RSC az európai, ahol a szupranacionális elemek mellett megmaradtak az állami keretek is. Alapvetően egy centrum-periféria felosztás figyelhető meg az RSC-n belül, ahol Közép-Európa (a hidegháború Kelet-Európája) a nyugat-európai államok köré szerveződik. Egyértelmű, hogy a nyugati államok, elsősorban Németország Európa motorja, és meghatározó Franciaország, Olaszország, de nem elhanyagolható az Egyesült Királyság szerepe sem. Mivel elemzésünk szempontjából a 2000-es évek első két évtizede a meghatározó, az Egyesült Királyság 2016-ban megszavazott és 2021. január 1.-től életbe lépő kiválásával, vagyis a Brexittel nem számolunk, vizsgálódásunk szempontjából az Európai Unió részének tekintjük az országot is.

Fontos kiemelni, hogy a hidegháború alatt a katonai szempontok domináltak, egyértelműen a biztonsági kérdések voltak a leginkább meghatározók. A hidegháború alatti időszakban az Egyesült Államok támogatta az európai integrációs törekvéseket, mert egyfajta előretolt védelmi rendszere volt így a Szovjetunióval szemben, azonban attól tartott, hogy az EU megkérdőjelezhet a NATO-n belül az USA elsőségét. A kétpólusú világrend felbomlása után európai szempontból nem feltétlenül ezek a szempontok játsszák a főszerepet, sokkal inkább

³⁶⁴ Egeresi, Zoltán: A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. In: *Külügyi Szemle* 2017. tél, 71-72.o.

az integráció kérdése az, amit az EU biztonságiasít, elsősorban a nemzeti indentitás fennmaradására vonatkoztatva, a társadalmi biztonság részeként.³⁶⁵

c. Szektorális elemzés

Az esettanulmány az EU-török kapcsolatokat vizsgálva kívánja feltárni az Európai RSC és Törökország viszonyrendszerét és benne az USA szerepét, főként a katonai, a gazdasági (pl. energetikai) kérdéseket, társadalmi és politikai konfliktusokat (migrációs alku, kurd kérdés) helyezve előtérbe.

Az elemzéshez el kell különítenünk a biztonságiasító aktort és a referencia tárgyat. Elemzésünkben Törökország és az Egyesült Államok a két biztonságiasító aktor, és a módszertani áttekintésben kifejtett négy fő szektor, a politikai, a gazdasági, a katonai és a társadalmi szektorok azok, amiket referencia tárgyakként tudunk értelmezni. Az egyes szektorokon belül alszektorok elemzésével mutatjuk be a vizsgált RSC-vel kapcsolatosan a két biztonságiasító aktor viselkedését és egymáshoz való viszonyát. Mivel Törökország nem csak szomszédos az Európa-EU RSC-vel, de jelenleg az Európai Unió tagjelöltje is, azaz az RSC tagjává válhat a csatlakozási folyamat sikeres lezárulása esetén, míg az Egyesült Államok számára kiemelkedő fontosságú Európa, de mégsem érinti saját katonai, gazdasági, társadalmi vagy politikai biztonságát közvetlenül az Európai RSC, ezért óhatatlanul főként a török vonatkozások kerülnek inkább az elemzés fókuszába.

Ki kell emelni, hogy egyik szektort sem lehet kizárólag önmagában értelmezni. Bár az elemzés kereteit figyelembe véve törekszünk elhatárolni a szektorokat, olyan interdependens kérdések határozzák meg az amerikai-török-EU viszonyrendszert, amik egyaránt érintik a politikai (nemzetközi intézmények, állásfoglalások, külpolitikai folyamatok), társadalmi (mélyebb, akár belpolitikai folyamatok), gazdasági (külkereskedelem, energetikai szektor) és katonai (egyazon szövetségi rendszer tagja mindhárom vizsgált entitás, de eltérő a szerepvállalás, katonai kiadás nagysága, stb.) területet. Ezért az egyes szektorális részek elemzése során előfordul, hogy ugyanannak a komplex kérdésnek a különböző vetületei kerülnek elemzésre.

³⁶⁵ Buzan, Barry, Waever, Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, 2004., 352-355.o.

i. Politikai szektor

Buzan, Waever és De Wilde megközelítésében a politikai szektor a társadalmi rendszerszintű stabilitását jelenti, azaz az állami szuverenitást veszélyeztető tényezőket kell itt megvizsgálnunk. Mivel külön katonai szektorális elemzésre is sor kerül, itt a nem-katonai tényezők áttekintésére kerül sor. Két szint különíthető el: az egyes politikai erőket veszélyeztető tényezők, illetve a nemzetközi közösség, nemzetközi jog rendszerszintű szintjéről érkező fenyegetések.³⁶⁶

A politikai szektor biztonságiasítására remek példa a görög-török kapcsolat, ugyanis Görögország a török csatlakozási folyamat akadályozására használja politikai befolyását és vétőjogát, ami Törökország állami szuverenitási biztonságának veszélyeztetését jelenti. Azonban a ciprusi kérdés kapcsán a két állam között fennálló ellentét azt is jelzi, hogy mennyire nem tud az RSC periferiáján lévő (Görögország) és az RSC-n kívüli köztes állam (Törökország) az RSC centrumára befolyást gyakorolni és biztonságiasítani egy számukra nem túlságosan nagy jelentőségű kérdést. A fentiekben kifejtett történelmi előzmények után a ciprusi kérdés továbbra is megoldatlan konfliktusként van jelen az Európai Unión belül, viszont hiába tagja maga Ciprus is az EU-nak, a kérdés mégsem kritikus jelentőségű a szupranacionális szervezet számára. Az USA-Törökország viszonyrendszerben ez a kérdés volt az egyik legnagyobb konfliktust kiváltó kérdés (1964, illetve az 1970-es évek szankciói), és az amerikai vezetés igyekezett a kérdés rendezését a török szövetségesére tekintettel sürgetni, de nem ért el eredményt.

A ciprusi kérdéshez némileg hasonlatos a török EU-csatlakozási folyamat, mely fél évszázados történetre tekint vissza, mely időszak alatt konfliktus, illetve máig lezáratlan kérdés (pl.: a fent említett ciprusi, ill. görög konfliktus) tarkította a folyamatot. Törökország 1999-ben, az Európai Tanács helsinki csúcsán kapott hivatalosan tagjelölt státuszt.³⁶⁷

Az Egyesült Államok véleménye a török csatlakozás kapcsán a különböző adminisztrációk alatt változatlan maradt: török szövetségesének mielőbbi EU-tagságát sürgette. Az amerikai elnöki ciklusok közül a lobbitevékenység zenitje a Clinton-adminisztráció idejére tehető: ekkor sikerült a vámuniós megállapodást (1995. december), a közös Európai Védelem és Biztonságpolitikai (1998. december) és a tagjelöltségről szóló döntést (1999. december) is

³⁶⁶ Buzan, Barry, Waever, Ole and De Wilde, Jaap: *Security: A New Framework For Analysis*. Lynne Rienner, 1998. 141.o.

³⁶⁷ Az Európai Unió Tanácsa Törökországról
<https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/enlargement/turkey/>

tető alá hozni.³⁶⁸ A 2000-es évek elején, a megromló török-amerikai kapcsolatok ellenére is Bush elnök a NATO csúcson hangsúlyozta a török csatlakozási tárgyalások megkezdésének szükségességét, kiemelve, hogy Törökország teljesíti a feltételeket. De ugyanígy megfigyelhető az európai hatalmakkal (főként Franciaországgal és Németországgal) szemben a török csatlakozás támogatása Obama elnöksége alatt is. Nem tekinthetjük azonban kardinális kérdésnek USA szempontjából a török csatlakozást. Ugyan kismértékben biztonságiasítja és referencia tárgyként kezeli a külpolitikai manőverezés során, de európai szövetségeseivel szemben nem alkalmaz egyéb, keményebb eszközöket a török fél érdekében.

Maga Törökország álláspontja mutat némi ingadozást a kérdésben: a hidegháború utáni jelentős erőfeszítések a csatlakozási kérdés biztonságiasítását jelezték, azonban az AKP hatalmának megszilárdulása, második ciklusának kezdete, illetve a csatlakozási tárgyalások elindulása (2005) és befagyása változást jelez, és egyre kevésbé referencia tárgy ez a török vezetés számára. Jól jelzi ezt a török társadalom EU-csatlakozáshoz való viszonya: egy 2020 végi közvéleménykutatás azt jelzi, hogy a török EU-tagság támogatottsága a társadalomban közel 60%-os, azonban csupán a megkérdezettek 23% gondolja úgy, hogy sikerrel zárul majd a csatlakozási folyamat, és Törökország az EU tagjává válik.³⁶⁹ A török modernizációs törekvések túlságosan EU-csatlakozáshoz kötöttségére, és ezáltal egy stabil demokratikus berendezkedés hosszú távú fennmaradásának kérdésességére Rada Csaba és Rada Péter már 2007-es tanulmányukban felhívták a figyelmet egy hasonló szektorális elemzés során.³⁷⁰

Az Egyesült Államok és Törökország számára is jelentőséggel bír mindkét vizsgált kérdés (Ciprus és a csatlakozás kérdése), azonban különböző mértékben biztonságiasítják azokat, és különböző mértékben (akár egyes időpillanatokban is különböző mértékben) igyekeznek befolyást gyakorolni az Európai-EU RSC-re a kérdésekkel kapcsolatban. Egyértelműen felfedezhetőek itt a swing power magatartás jelei mindkét állam esetében, kiemelve, hogy Törökország, mint közvetlenebbül érintett, „köztes” állam, nagyobb mértékben mutatta a swing power jeleket, mint az USA.

Érdemes még megnézni a török modell alkalmazhatóságának alakulását a politikai szektor vizsgálata során. Az Egyesült Államok korábban előszeretettel hivatkozott török

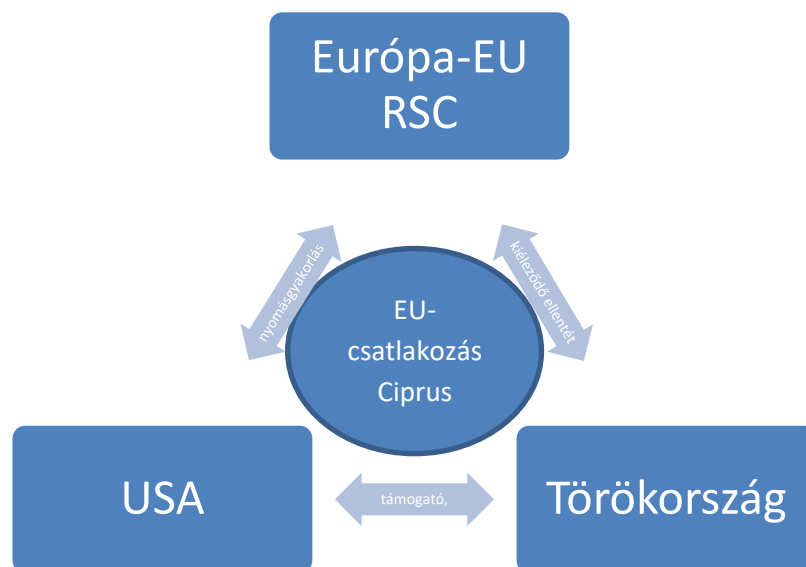
³⁶⁸ Szigetvári, Tamás: *Európai integráció és/vagy keleti nyitás – Török külpolitikai és külgazdasági dilemmák a 21. század elején*. Typotex, 2018., 192. o.

³⁶⁹ Hurriyet Daily News: Support to join the EU stands at 60 percent
<https://www.hurriyetaidailynews.com/support-to-join-the-eu-stands-at-60-percent-150488>

³⁷⁰ Rada Csaba-Rada Péter: Törökország európai uniós csatlakozásának biztonsági aspektusai. In: *Külügyi Szemle* 2007. tél 10. o.

szövetségesére, mint követendő példára a Közel-Kelet államai számára, és Törökország maga is igyekezett a térségben modell, vezető szerepet elfoglalni. Az AKP kormány kezdeti EU-barátsága, mérsékelt iszlamista magatartása kezdetben a nyugati államok számára imponáló volt. Azonban a török-izraeli kapcsolatok megromlása, illetve az arab tavasz kitörése, és a török külpolitika egyre inkább a nyugati államoktól eltávolodó magatartása, illetve a török belpolitikában egyre nagyobb teret nyerő iszlamista befolyás megingatta a török modell létjogosultságát és szerepét.

Említésre érdemes a menekültkérdés, ami egy elég meghatározó szegmense az európai-török kapcsolatoknak, azonban itt az Egyesült Államok szerepe marginális³⁷¹. 2015-ben közel 880.000 fős menekülthullám érkezett Törökországon keresztül az EU területére (Görögországba), és ezzel a migráció az egyik legfontosabb európai ügyé lépett elő. Az EU és Törökország menekültügyi cselekvési tervet dolgozott ki, mely vissza nem térítendő és egyéb pénzügyi támogatást nyújt Törökország számára, hogy segítse az integrációt, oktatást, illetve segélyt biztosítson. Cserében Törökország megerősíti a határvédelmét, illetve az embercsempészet hatékonyabb ellenőrzése és a visszafogadási egyezmény betartása a feladata. Erdoğan több esetben, figyelmeztetésként jelezte, hogy stratégiai céljai érdekében akár politikai eszközként is hajlandó használni a menekültkérdést.³⁷²

1. ábra: Az USA-EU-Törökország egymásra hatása a két vizsgált kérdésben

³⁷¹ Annyiban talán mégsem, hogy a menekültek jellemzően olyan konfliktuszónákból érkeznek, ahol NATO-beavatkozás is történt, pl.: Szíriából, Aganisztánból, Irakból.

³⁷² Baranyi Tamás Péter, Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold - A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016., 87-89.o.

ii. Gazdasági szektor

A gazdasági szektor elemzésének keretében elsősorban a két állam (Egyesült Államok és Törökország) egymással, illetve az EU-val való kereskedelmét, illetve külkereskedelmi mérleg egyensúlyát tudjuk mérhetően elemezni (az USA-EU külkereskedelmi mérleg egyensúlyról lásd a Függelékben szereplő kimutatást, 4. ábra). Törökország szempontjából rendkívül meghatározó a gazdasági szektor energetikai alszektora. Törökország, mint biztonságiasító aktor referencia tárgyként tekint az energiabiztonsági szempontokra, így az energetikai beruházások diverzifikáltságát és volumenét tudjuk mérhetően vizsgálni, illetve ennek kapcsán a differenciálásra törekvés során tett erőfeszítéseket.

A politikai, de a társadalmi szektorral is mutat némi átfedést a gazdasági szektor, ugyanis az USA-EU vonatkozásban a TTIP (Transatlantic Trade and Investment Partnership) kezdeményezés kudarca, illetve a török-EU relációban a vízummentesség kérdése, de a vámunió közelgő újratárgyalása is ugyanúgy összekapcsolódik a gazdasági kapcsolatok és a kereskedelem volumenének erősítésével.

Az Európa-EU RSC jellemzően centrális RSC, ami a gazdasági szektorban is megmutatkozik: a centrumtól távolodva gyengül az államok gazdasági súlya. Törökország tagjelöltsege, esetleges csatlakozása ezt a centrum-periféria viszonyt árnyalhatná, ugyanis egy kihívásokkal küzdő, de dinamikusan fejlődő gazdaság, ami nagymértékű pénzügyi instabilitást (gyenge líra) hordoz magában, jelentősen befolyásolni tudná az európai gazdasági viszonyokat.

Törökország és az EU 1996-ban írta alá a vámuniós megállapodást, melyet jelentős mértékű európai termékbeáramlás követett. Hagyományosan is az Európai Unió tagállamai Törökország legjelentősebb kereskedelmi partnerei. A török export és import is ebbe a régióba irányul, illetve innét érkezik. Bár a 2008-as válság jelentős hatással volt a külkereskedelem volumenére és arányaira is (átmenetileg növekedett a közel-keleti térség részesedése), a válság utáni visszarendeződés újra 50% körüli export arányt, és 40% import arányt hozott.³⁷³ Az EU-n belül egyértelműen Németország a legnagyobb kereskedelmi partnere a törököknek (Függelék 8. és 9. ábra), illetve érdemes megfigyelni az EU-Törökország külkereskedelmi mérleg változását (folyamatos növekedését) 2010-2020 között (Függelék 6. ábra), különös tekintettel az ágazati eloszlásra, melynek alapján a gépjárműipar aránya folyamatosan nőtt (Függelék 7. ábra).

³⁷³ Szigetvári, Tamás: *Európai integráció és/vagy keleti nyitás – Török külpolitikai és külgazdasági dilemmák a 21. század elején*. Typotex, 2018., 106-107. o.

A működőtőke befektetések tekintetében az Egyesült Államok és Törökország között folyamatosan bővült a volumen, 2020-ra az USA 5,8 milliárd dollár FDI-t fektet be Törökországban, míg az Amerikába irányuló török FDI évi 2,5 milliárd körül mozog (2020-ban kis csökkenés tapasztalható). Alább táblázatos formában részletezem az adatokat (az adatok forrása a US Department of Trade).³⁷⁴

Az Egyesült Államokba irányuló török FDI (millió USD)

2016	2017	2018	2019	2020
2.147	2.327	2.548	2.623	2.539

A Törökországba irányuló amerikai FDI (millió USD)

2016	2017	2018	2019	2020
3.726	4.074	4.193	3.834	5.814

Természetesen még mindig az Európai Unió országai a legnagyobb működőtőke-befektetők Törökországba, közülük is Hollandia emelkedik ki, a 2003-2020 közti időszakot vizsgálva 15,9%-os aránnyal jelenik meg. Az Egyesült Államok FDI befektetés aránya 7,8%. (Lásd: Függelék 10. ábra) A koronavírus járvány hatására bekövetkező átmeneti visszaesés után 2021-re a G20-ak nagy részében a GDP növekedés visszaállt a vírus előtti mutatókra. Törökország esetében, ami már 2021 első negyedévére is növekvő pályán állt, ez 1,7%-os GDP növekedést jelentett. (Lásd: Függelék, 5. ábra)

A fentiekből látszik, hogy mind az EU, mind az Egyesült Államok rendkívül fontos kereskedelmi partner Törökország számára, és roppant érzékenyen érintené a török gazdaságot bármilyen negatív változás. A török társadalom azonban egyre inkább úgy tűnik, elfordulóban van az EU-tól, így egyfajta ellentét fedezhető fel a politikai-társadalmi és a gazdasági orientáltság között.

³⁷⁴ US Department of Trade www.selectusa.gov

A vízummentesség kérdése továbbra is sarkallatos pont a török-európai kapcsolatokban, az EU továbbra sem biztosít vízummentességet a török állampolgároknak, így Törökország is egyéni megállapodások alapján, szelektíven alkalmazza a mentességet a beutazókra.³⁷⁵

Az energiabiztonság kérdése különösen fontos Törökország számára. Törökország 2017-ben hirdette meg a Nemzeti Energiahatékonysági Akciótervet (National Energy Efficiency Action Plan (NEEAP)), mely 2023-ig tartalmazza az elsődleges energiafelhasználás 14%-os csökkentésére alkalmazandó 55 akciótervet. Ez többek között olyan lépéseket jelent, mint energiahatékonyság növelése, megtakarítás, befektetési lépések az ipar, a szolgáltatások, mezőgazdaság, stb. területén.³⁷⁶ A Nemzetközi Energia Ügynökség 2021-es, Törökországról készített elemzésében kiemeli, hogy Törökország egy gazdaságilag és népességszámban is dinamikusan fejlődő ország, aki számára a piac reformja és az energiabiztonság kulcsfontosságú tényezők. Ennek biztosítása érdekében a törökök a hazai földgáz és kőolaj felkutatását és kitermelését igyekeznek fejleszteni, emellett a rendelkezésre álló gáz és kőolaj források és infrastruktúra diverzifikálását tűzték ki célul. A török energiapiac az elmúlt évtizedben is jelentős változásnak lehettünk tanúi, elsősorban a megújuló energiaforrások (vízerőművek), illetve az épülő atomerőmű (melyet 2023-ban terveznek átadni) révén. A hatalmas fekete-tengeri Sakarya gázmező révén a török gázfüggőség jelentősen csökkent, és ez kedvező alkupozíciót kínál a török élnek a gázszerződések megújításakor. Ugyanakkor Törökország az infrastrukturális fejlesztések területén is előrelépett, elég csak a Török Áramlat gázvezetékre gondolni.³⁷⁷ (Lásd: Függelék 3. térkép)

Az energiaforrások minél diverzebb palettájának megteremtése során Törökország szembekerült az EU tagállamokkal is. A Földközi-tenger keleti medencéjében feltárt földgázmező kapcsán Ciprus és Görögország részvételével létrehozták az érintett államok (pl.: Egyiptom) a Kelet-Mediterrán Gázforumot (EMGF – Eastern Mediterranean Gas Forum), mely szervezetnek Törökország nem vált tagjává. A kialakult konfliktus kapcsán egyértelművé vált, hogy az energiabiztonság kérdése Törökország számára referencia tárgy, és ő biztonságiasító aktorként viselkedik. Ezzel egyidőben az is látható, hogy az Egyesült Államok számára viszont nem jelent ez referencia tárgyat, és Amerika nem kíván beavatkozni

³⁷⁵ Szigetvári, Tamás: *Európai integráció és/vagy keleti nyitás – Török külpolitikai és külgazdasági dilemmák a 21. század elején*. Typotex, 2018., 113. o.

³⁷⁶ Nemzetközi Energia Ügynökség <https://www.iea.org/policies/7964-national-energy-efficiency-action-plan-2017-2023>

³⁷⁷ Nemzetközi Energia Ügynökség – Törökország 2021 <https://www.iea.org/reports/turkey-2021>

a földközi-tengeri vitába. Annál inkább sem, hiszen ez nem csak egy energetikai kérdés, hanem a több évtizede húzódo görög-török-ciprusi területi konfliktus része.

Érdemes ugyanakkor felidézni a fent már említett „Kék Haza” (Mavi Vatan) kezdeményezést is, melynek keretében 2019-ben az oroszokkal együtt modern történelmének legnagyobb hadgyakorlatát mutatta be a török haditengerészet.

iii. Katonai szektor

Mind az Egyesült Államok, mind Törökország, mind maga a vizsgált RSC, az EU is ugyanahhoz a katonai tömbhöz, a NATO-hoz tartoznak. Ennek megfelelően egymással szembeni katonai biztonságról nem beszélhetünk, azonban a katonai kiadások, a haderő nagysága, illetve annak változása, illetve a közös katonai akciókban való részvétel mérhető indikátorai a katonai szerepvállalásnak, ezen keresztül pedig a két állam, és a választott RSC egymásra hatásának.

Ahogy a korábbiakban láttuk, Törökország kezdetben a NATO, és legfőképp az USA számára inkább védőbástya volt a Szovjetunió elleni harcban, a feltartóztatás politikájának egyik fő, funkcionális eszköze, semmint valódi, a döntéshozatali folyamatokban jelentős stratégiai szerepet kapó szövetséges. A hidegháború után azonban a törökök már nem voltak közvetlenül, szárazföldön határosak Oroszországgal, illetve az 1990-ben kötött európai hagyományos fegyveres erőkről szóló szerződésnek köszönhetően jelentősen csökkentek a különbségek a török és az orosz fegyveres erők között. Elfogadva Péczeli Anna Törökország-NATO viszonyában felállított hármas szakaszolását (melyre az amerikai külpolitika történeti áttekintése során utaltunk), elsősorban a vonakodó szövetséges, azaz az AKP kormányok alatti katonai akciókra koncentrálunk az elemzés során.³⁷⁸

Az elemzés elkezdése előtt azonban ki kell emelni két fontos tényezőt, mely befolyásolja a későbbi időszak viszonyrendszerét is: Törökország szerepvállalását a NATO-kezdeményezésekben, illetve a kelet-európai államok NATO- és EU-csatlakozási folyamatát, mely a '90-es évek meghatározója.

A Partnerség a Békéért (Partnership for Peace, PfP) 1994-ben indult program keretében kiképzőbázist hoztak létre Ankarában; a partnerség elsősorban a Varsói Szerződés kelet-európai volt tagjainak NATO-ba integrálását készítette elő. A NATO, illetve az EU bővítési

³⁷⁸ Baranyi Tamás Péter, Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold - A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016., 211-212.o.

folyamata bizonyos területeken összefügg, hiszen a hidegháború után a keleti blokk felszabadult kelet-európai országai sorra kérték felvételüket mindkét szövetségbe. Míg ezek a csatlakozási folyamatok gördülékenyen haladtak, addig Törökország EU-csatlakozása akadozott. Ennek kapcsán voltak olyan hangok, melyek még a NATO-tagságot is a NYEU-hoz (Nyugat-európai Unióhoz) kötötték volna.³⁷⁹ Így egyfajta magáraitaltság érzet alakult ki a törökökben, ami az 1991-es iraki beavatkozás kapcsán a kurdok védelmében tett intézkedésekkel, melyet a törökök a kurd autonómiatörekvések támogatásaként értékeltek, csak még inkább fokozódott.³⁸⁰

Törökország a koreai háború óta nem vállalt aktív szerepet katonai akciókban (a korábbiakban láttuk, hogy pl.: a vietnami háborúból való kimaradás nyílt elítélése volt az amerikai politikának), de a hidegháború végével újra nagyobb szerepet vállalt. Elsősorban a Balkán területén jelentkező konfliktusok során (Boszniában, Albániában, Macedóniában és Koszovóban; UNPROFOR-IFOR/SFOR, ALBA, Amber Fox, KFOR akciók során), de az afganisztáni beavatkozás során a 2001. decemberi ENSZ BT-mandátum alapján, illetve az afrikai Operation Ocean Shield misszó során is. Ezen kívül a világ más térségeiben is támogatta a NATO PfP programját (pl.: Dél-Kaukázus).³⁸¹ Kiemelendő, hogy ebben az időszakban nem csak a közös fellépés volt meghatározó, hanem a biztonságról vallott közös gondolkodás is arról, hogy a bilaterális világrend végével Európa és az USA biztonsága alapvetően továbbra is együtt biztosítható.

Davutoğlu meglátása a kérdésben az, hogy a hidegháború utáni időszakban az USA az egyes európai országokkal fennálló konfliktusát Törökországon keresztül igyekezett enyhíteni, Törökország pedig a kissé megfeneklő európai kapcsolatokat igyekezett az amerikai szövetséggel pótolni. A NATO jövőjére vonatkozóan azonban kijelenti, hogy sok tagország a törököket nem támogató stratégiai forrásként, pusztán olcsó emberi munkaerőként értékeli, és ezen mindenképpen változtatni kell.³⁸²

A Bush elnök global war on terror (GWOT) koncepciójával kezdjük a vonakodó szövetséges korszak elemzését. Ahogy fent is láthattuk, a GWOT koncepció támogatásra lelt a török,

³⁷⁹ Ugyanott, 212.o.

³⁸⁰ Szigetvári, Tamás: *Európai integráció és/vagy keleti nyitás – Török külpolitikai és gazdasági dilemmák a 21. század elején*. Typotex, 2018., 99. o.

³⁸¹ Baranyi Tamás Péter, Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold - A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016., 212-213. o.

³⁸² Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016. 218-220.o.

illetve az EU-s szövetségesek (pl.: Egyesült Királyság) részéről is. Az afganisztáni beavatkozás során különösen aktív volt a török fél, és a török szerepvállalás (regionális parancsnokság ellátása, infrastrukturális beruházások) erősítette az amerikai-török kapcsolatokat, illetve ezen keresztül az EU-török kapcsolatokat is.

Azonban több olyan terület akadt, ami mind a török-európai, mind a török-amerikai relációban törést okozott: a történeti áttekintés során kitértünk a 2003-as iraki eseményekre, melyek éket vertek az amerikai és a török fél közé. Meg kell még említenünk az európai államok részéről tapasztalható vonakodást, ami a katonai segítségnyújtást, illetve a törökök számára kritikus jelentőségű PKK-val szembeni fellépést illeti: a 2003-as iraki események kapcsán több ország (elsősorban Franciaország, Németország) ellenezte a NATO keretében való fellépést, illetve több európai ország megtagadta, hogy a PKK-t terrrorszervezetnek nyilvánítsa.³⁸³

Két beavatkozást ki kell emelnünk, melyben eltért a törökök és amerikaiak vagy az európai államok hozzáállása: a szíriai és a 2011-es líbiai eseményeket. Utóbbi esetében Törökország eleinte kifejezetten ellenezte a beavatkozást, amikor azonban az Egyesült Királyság és Franciaország is amelletttette le a voksát, a törökök (ahogy a többi NATO-tag is)³⁸⁴ részt vállaltak a NATO-intervencióban. Ugyan nem a légicsapások végrehajtásában, de az izmiri légi bázis volt a műveletek végrehajtásának központja, illetve a misszió kereteinek kidolgozásában és a Khadafi erőire kivetett embargó ellenőrzésében is részt vállaltak a török erők.³⁸⁵

A szíriai beavatkozás kapcsán fent részletesebben kitértünk arra, hogy Törökország és maga Erdoğan is kezdetben kifejezetten jó viszonyt ápolt Aszaddal, és igyekezett közvetítőként fellépni a konfliktus kirobbanásakor, azonban hamar elfordult Aszadtól és azóta is a felkelők támogatója, de leginkább saját érdekei mentén igyekszik a kurd autonómiatörekvéseket megakadályozni. 2019 októberében a török katonai beavatkozás erőteljes amerikai és európai ellenállásba ütközött, és amerikai nyomásra, szankciók alkalmazására a törökök végül beszüntették a katonai akciót.

³⁸³ Baranyi Tamás Péter, Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold - A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016., 215-216. o.

³⁸⁴ NATO and Libya https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_71652.htm

³⁸⁵ Baranyi Tamás Péter, Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold - A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016., 216-217.o.

Az SZ-400-as rakétavédelmi rendszer beszerzés kapcsán jelentős konfliktus alakult ki az amerikai és a török fél között. Korábban utaltunk rá, hogy a Patriot rakéták török beszerzése nem tudott megvalósulni, ezért vették igénybe az orosz rendszert, aminek kapcsán a korábbi görög SZ-300-asok beszerzése kapcsán török oldalról felmerült a kettős mérce alkalmazása.

A fentiek alapján elmondható, hogy a törököknek szükségük van atlanti szövetségesük legalább hallgatólagos támogatására ahhoz, hogy hatékonyan fel tudjanak lépni akár regionális konfliktusok esetén is. A szíriai beavatkozás alapján elmondható, hogy a török érdekek több esetben nem esnek egybe az amerikai vagy az európai érdekekkel, azonban Törökország számára legfeljebb swing power magatartás elérhető insular state mivolta miatt, de érdekérvényesítő képessége nem akkora, amekkorát a referencia tárgyként tekintett területen el szeretne érni. Az Egyesült Államok magatartása szintén swing powerként jellemezhető, azonban számára nem olyan kritikus a biztonságiasítás mértéke a vizsgált referencia tárgy kapcsán. Az európai államokkal kapcsolatban Törökország többször választja a konfrontációt saját érdekei védelmében, illetve a területi integritása védelmében (pl.: kurd autonómia törekvések) hajlandó keményebb eszközök alkalmazására akár amerikai, akár európai szövetségesei ellenében is Törökország.

A Függelék 4. ábrája alapján a 2014-2021-es időszakra lebontva látható a NATO-tagok katonai erejének alakulása. Jól látszik, hogy Törökország stabilan az Egyesült Államok mögötti második legnagyobb haderővel rendelkező szövetséges, messze megelőzve a többi európai országot, közülük a legnagyobb, francia haderőhöz képest is több mint kétszeres a török erők nagysága. Ehhez képest a török katonai kiadások nem emésztene fel irreálisan nagy részt a költségvetésből, a 2021-es adatok alapján a török GDP 1,57%-át fordítják erre, bár hozzá kell tenni, hogy stabil növekedés mutatkozik a védelmi kiadásokban az utóbbi időszakban. Érdekes példa Görögország, mely a 2021-es 3,82%-os részesedésével nominálisan a török hozzájárulás kb. 2/3-át adja. (Lásd: Függelék, 2. ábra)

iv. Társadalmi szektor

Buzan értelmezése szerint itt nehezen meghatározható a biztonságiasító aktor, hiszen nem csak vagy nem elsősorban államok lehetnek ilyenek. Így bármely társadalmi csoport lehet itt a

referencia tárgya, melynek biztonságát (identitását) veszélyeztetik. Ezek leggyakrabban a nemzetek.³⁸⁶

A társadalmi szektor tekintetében Törökország, mint biztonságiasító aktor e nemzeti egység megtartását tekinti referencia tárgynak, hiszen már az Oszmán Birodalom végnapjai óta törekedett arra, hogy egységes, török nemzetként tudjon fennmaradni. Ezt a kurd nemzetiség kérdése (illetve az azzal kapcsolatban felmerülő ember jogi aspektus) árnyalja, és ez egyértelműen biztonsági fenyegetésként jelenik meg a török nemzet számára. Számos kritika érte és éri a török vezetést amiatt, hogy a kurd nemzetiség számára kevésbé biztosította a nemzeti nyelv használatának feltételeit. Ez az AKP kormány hatalomra kerülésével változott, Erdoğan több lépést is tett a kurd nyelv használatára vonatkozóan: 2006 óta engedélyezett a kurd nyelv használata a televízióban, 2009-től pedig elindult az első kurd televíziós csatorna is, mely 24 órában kurd nyelven sugárzott. A PKK-val (Kurdisztáni Munkáspárt) kötött fegyverszüneti megállapodás is ennek a társadalmi biztonsági dimenzióknak az egyik, puha hatalmi eszközökkel elért biztonságiasítása volt.

Különösen jelentős ez a kérdés a szakirodalmi áttekintésben vázolt geopolitikai megközelítés lencséjén keresztül vizsgálva, ugyanis Davutoğlu is kiemelten kezeli a Szovjetunió összeomlása után kialakult vákuum területeket, és különösképpen Észak-Irakkal összefüggésben vázolja a török érdekek védelmének fontosságát, elsődlegesen a vákuumterület megjelenése miatt, mely a Szovjetunió összeomlása utáni helyzet eredménye, és bizonytalanságot generál Törökország közvetlen szárazföldi határán.

Ezen kívül a török belpolitikában egyre inkább teret hódító pántürkizmus, eurázsianizmus, erősödő nacionalista, szélsőséges, iszlamista jegyek is a társadalmi megosztottság jelei. Az egyre erőteljesebb Európa- és USA-ellenes hangok egy alternatív, a régió török gyökerű népeire támaszkodó befolyási övezet kialakítását hangsúlyozzák, és a képviselőinek 11-16%-os parlamenti jelenléte, szélesebb körű társadalmi támogatottságról tesz tanúbizonyságot.

Elemzésünk szempontjából a referencia tárgy továbbra is a nemzet, a török társadalom egysége, mellyel kapcsolatban ki kell emelni még egy, több évtizeden át jelen lévő faktort, az első világháború utántól a török gondolkodásban folyamatosan jelenlévő Sévres-szindrómát. A török áldozatiság hangsúlyozása is jelen van és összefüggésbe hozható az előbb említett EU- és USA-ellenességgel. Érdeemes megjegyezni, hogy az AKP társadalmi bázisa alapvetően

³⁸⁶ Buzan, Barry, Waever, Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, 2004., 70-71.o.

a kelet-anatóliai, konzervatív, vallásos réteg, míg az isztambuli, illetve nyugati nagyvárosokban élők között nagyobb a nyugati hatalmak támogatottsága.

Az amerikaiak esetében nem beszélhetünk a társadalmi szektor biztonságiasításáról, hiszen mint superhatalom, az ő társadalmára nincs számottevő hatással akár a török szövetségesének, akár az EU társadalmának változása.

VII. Konklúzió

Az empirikus elemzés alapján a hipotézisek helyességének vizsgálata következik.

- H1: Az Egyesült Államok szuperhatalom, Törökország atipikus külpolitikai aktivitású köztes állam, ami mindkét állam számára, bár eltérő mértékben, de lehetővé teszi a swing power magatartást, az esettanulmány során vizsgált Európa-EU RSC-vel kapcsolatos változó intenzitású külpolitika folytatását.

Az Egyesült Államok és Törökország is változó intenzitású kapcsolatban áll a vizsgált Európa-EU RSC-vel. Mindkettő, bár szorosan együttműködik a vizsgált régióval, nem helyez kizárólagos hangsúlyt rá, és ha érdekei úgy kívánják, eltérő külpolitikai magatartást tanúsít. Erre példa Az Egyesült Államok esetében a Bush-adminisztráció lator államokkal szembeni koalíciójának kialakítása, majd Obama külpolitikai változtatása a szövetségeseivel kapcsolatban, illetve Trump újbóli távolodása a NATO burden sharing hangsúlyozásával, illetve a TTIP (Transatlantic Trade and Investment Partnership) felmondásával (formálisan 2019-ben). Míg Törökország esetében a korai 2000-es években egyik legfőbb törekvés volt a török EU-tagság elérése, a csatlakozási tárgyalások 2005-ös elindulása, majd azok befagyása óta egyre inkább háttérbe szorul a partnerség, és a török külpolitika egyéb fókuszai kerülnek előtérbe, térségbeli eltolódással is.

A török EU-csatlakozás támogatásával azonban az amerikai fél folyamatos nyomást gyakorol az EU-ra, aminek a legjelentősebb eredményeit Clinton elnöksége alatt sikerült elérni (1990-es évek második fele). Az USA azonban nem vesz részt minden európai konfliktusban, hiszen nem az RSC része: távol tartja magát a Kelet-Mediterráneum kapcsán kitört konfliktustól is, és igyekszik befolyását kevésbé direkt módon érvényesíteni.

Míg az USA-ra egyértelműen megállja a helyét a hipotézisben feltett swing power magatartás, hiszen a földrajzi távolság miatt könnyebben dönt egyes konfliktusok elkerülése mellett, addig Törökországgal kapcsolatban csak bizonyos feltételekkel és bizonyos körülmények között érvényes a hipotézis. Bár az elmélet szerint (és intézményesen sem) nem tagja egyik RSC-nek sem, a regionális szükségszerűségek, földrajzi közelségek miatt bár törekszik rá, nem mindig képes kizárólag swing powerként viselkedni. Továbbá az európai államokkal meglévő nagyon szoros gazdasági és politikai összefonódás (külkereskedelem, FDI, menekültkérdés) török érdeksérelem nélkül nem teszi lehetővé a kizárólag swing power magatartást.

- H2: A szuperregionális (atlantista) amerikai befolyásra szüksége van Törökországnak saját regionális dominanciája érdekében, csak amerikai támogatással tud(hat) saját RSC-t kialakítani, vagy nagyobb befolyással lenni az Európa-EU RSC-re.

Az Egyesült Államok támogatja Törökországot az európai uniós tagságának elérésében, a 21. század minden amerikai elnöke hangsúlyozta ennek fontosságát, és igyekezett közvetítőként fellépni az EU és a tagjelölt ország között, a csatlakozási folyamatot felgyorsítandó. Törökország geopolitikai helyzetéből adódóan nem sorolható egyik RSC-hez sem, azonban gazdasági ereje nem teszi képessé arra sem, hogy saját RSC-t alakítson ki. Ezért szüksége lenne az Egyesült Államok támogatására (politikai, gazdasági és katonai értelemben is).

Katonai értelemben láthattuk, hogy az önálló török szerepvállalások nem mindig sikeresek, és feltétlenül szükség van Washington akár hallgatólagos hozzájárulására, hogy Ankara sikerrel érvényesítse az érdekeit. Akár a szíriai beavatkozásra, vagy a líbiai misszióra tekintettel, általánosságban elmondható, hogy Washington kifejezett ellenében hamar meghátrálásra kényszerülnek a török ambíciók. További tényezőként lehet említeni az elsősorban a belső hatalmi bázisnak szóló populista gesztusokat, amik aláássák a nyugati szövetségesekkel való kapcsolatot, és szintén gyengíti a nyugati támogatást.

Az elemzés alapján a hipotézis helyességét részben tudjuk elfogadni, ugyanis Törökországnak az EU irányában létezhet befolyási ereje, melyet az Egyesült Államok támogató fellépése fokozni tud (lásd Clinton lobbijerejét a török vámunióval, tagjelöltséggel kapcsolatban), de Törökország számára jelenleg nem elérhető egy saját RSC kialakításának lehetősége. Egyrészt mert az őt körülvevő RSC-k (különösen a szupranacionális, intézményesült EU) nem rendelkeznek szabad gyökökkel, másrészt mert Törökország jelenleg nem rendelkezik akkora vonzerővel, melynek révén akár amerikai támogatással, saját RSC-t tudna képezni. A török modell már nem vonzó alternatíva sem a Közel-Kelet, sem a Nyugat államai számára, és Törökországnak magának is számos (politikai, katonai, gazdasági, humanitárius, energiabiztonsági) kihívással kell szembenéznie, így nem tud saját RSC-jének magja lenni. Ezen kívül az elemzés során azt is láthattuk, hogy az Egyesült Államok befolyása sem képes minden konfliktust rendezni. Hiába a több évtizede megoldatlan konfliktus és az USA által támogatott megoldási javaslat, az Annan-terv, a ciprusi konfliktus máig megoldatlan maradt. Azt se felejtjük el, hogy Törökország jelenleg az EU tagjelölt állama, azaz az Európai-EU RSC tagjává szeretne válni, ezért sem alkalmas jelenleg önálló RSC létrehozására.

- H3: Törökország, mint biztonságiasító aktor szempontjából a két legmeghatározóbb referencia tárgy az energiabiztonság (pl.: Kelet-Mediterráneum) és a területi integritás biztonsága (kurd kérdés), mely érdekek védelmével kapcsolatban konfliktus vállalására, hard power eszközök alkalmazására is hajlandó.

A fenti elemzésből egyértelműen kitűnik, hogy a gazdasági biztonság, elsősorban az energiabiztonság, illetve az energetikai diverzitás kiemelt jelentőségű Törökország számára. Mind a Kelet- Mediterráneum, mind az energetikai diverzitás (Akkuyui atomerőmű, Török Áramlat megépítése) érdekében hajlandó külpolitikai nyomásgyakorlásra, de akár hard power eszközök bevetésére is, hogy érdekeit érvényesítse.

A területi integritás kérdése szorosan összekapcsolódik a társadalmi biztonság kérdésével is, ugyanis a törökök számára már az Oszmán Birodalom végnapjaitól (de akár már a Tanzimat reformkorszaktól kezdődően) meghatározó jelentőségű a nemzeti egység és identitás kérdése, és annak fennmaradása. A kurd kisebbség ezt egyértelműen megkérdőjelezi, és Törökország, illetve a török nemzet, mint biztonságiasító aktor számára referencia tárgyként jelenik meg a nacionalizmus kérdése (mint nemzeti identitás, és mint területi integritás is). Ennek védelmében a törökök hard power eszközök alkalmazására is hajlandók, és akár még katonai szövetségesükkel szemben is lépéseket tesznek, hogy érdekeiknek érvényt szerezzenek.

A H3 hipotézist helyesnek fogadja el a szerző, a kiválasztott két terület, az energiabiztonság, illetve a területi integritás valóban olyan referencia tárgyak Törökország számára, amikkel kapcsolatban biztonságiasító aktorként viselkedik, és keményebb eszközök alkalmazását is megengedi magának.

Kitekintés

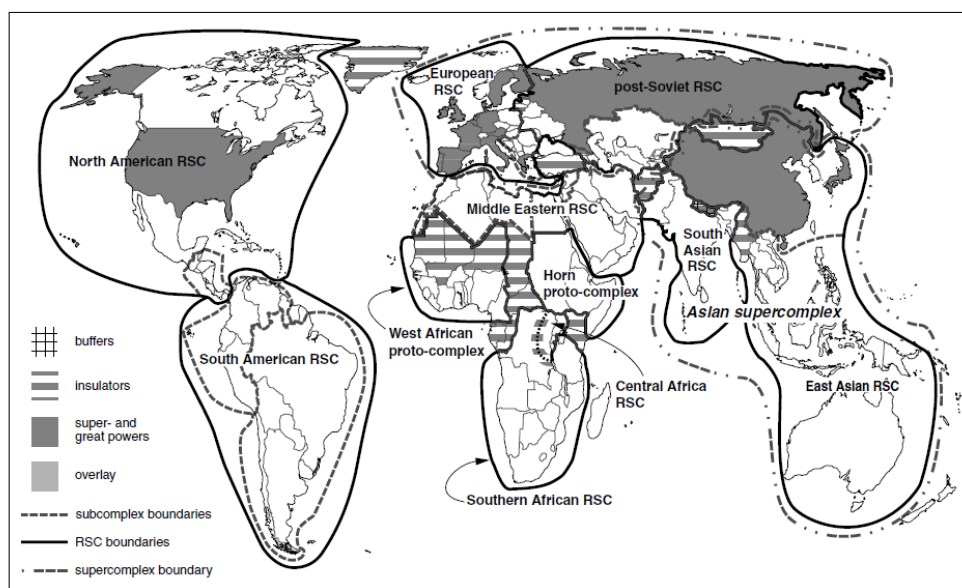
Az elemzés további folytatása a szerző szándékában áll, a felvázolt módszertani kereteket alkalmazva az amerikai-török kapcsolatok vizsgálata más RSC-ken keresztül is megvalósítható lenne, külön kiemelve a terjedelmi-tartalmi keretek miatt kihagyott Balkán szub-régiót, illetve Oroszországot és a Közel-Kelet RSC-t, melyek mind Törökország, mind az Egyesült Államok számára meghatározó térségek. A Közel-Kelet RSC Buzan és Waever elmélete alapján olyan RSC, ami nem tartalmaz nagyhatalmat, ami Törökország számára lehetőséget kínál a nagyobb befolyás elérésére, az USA pedig hol erőteljesebb katonai jelenléttel, hol visszahúzódóan, de folyamatosan érezteti hatását az RSC-re. Oroszország a

saját RSC-jének központja, azonban történelmi hagyományok és a regionális közelsége miatt mindig is rendkívül jelentős volt Törökország számára, az Egyesült Államok szemében pedig sokáig a hidegháborús szembenállás fő ellenségeként jelent meg, így alkalmas lenne a mélyebb elemzésre.

Ezen kívül az amerikai-török kapcsolatok ilyen jellegű elemzésére a magyar szakirodalomban még nem került sor, így a kutatás ilyen jellegű folytatása hozzá tudna járulni a szakirodalom bővüléséhez.

Függelék

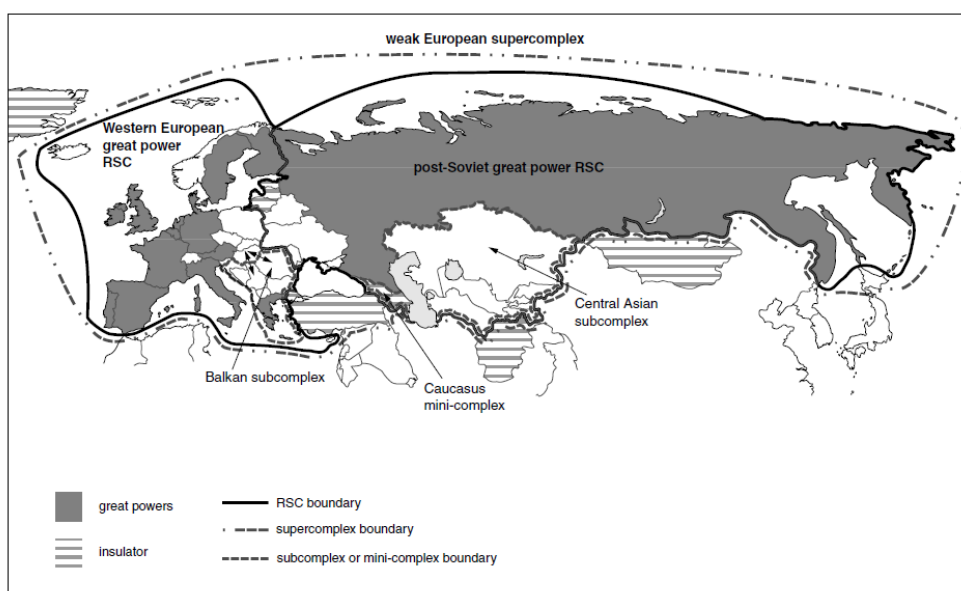
1. térkép: A regionális biztonsági komplexumok rendszere

Map 2. Patterns of Regional Security Post-Cold War

Forrás: Buzan, Barry, Waever, Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, 2004. xxvi.o.

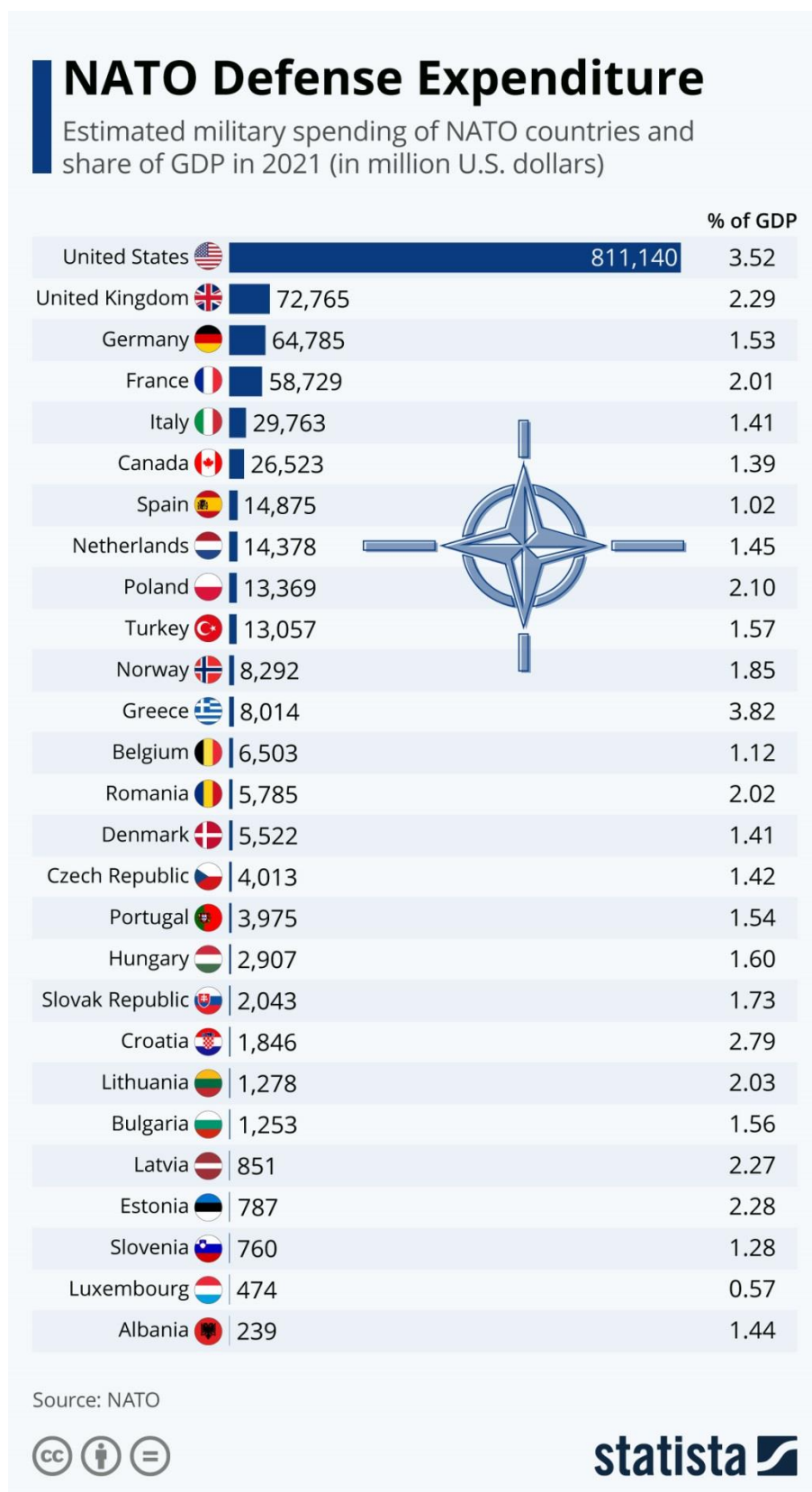
2. térkép: Az európai régió RSC rendszere

Map 12. European Great Power Centred Regional Complexes Post-Cold War

Forrás: Buzan, Barry, Waever, Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, 2004., 350.o.

2. ábra: NATO országok védelmi kiadásai 2021

Forrás: Statista <https://www.statista.com/chart/14636/defense-expenditures-of-nato-countries/>

Letöltve: 2021. szeptember 5.

3. ábra: NATO országok hadsereglétszámának alakulása (2014-2021)

Table 7 : Military personnel								
Thousands								
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020e	2021e
Albania	6.7	6.2	5.8	6.8	6.8	6.8	6.7	6.8
Belgium	30.5	29.7	28.8	27.8	26.5	25.5	25.2	24.8
Bulgaria	27.5	24.9	24.7	24.3	24.4	24.6	25.6	26.4
Canada	65.9	70.3	70.5	68.2	70.3	69.4	71.0	71.1
Croatia	15.4	15.1	14.8	14.8	15.0	15.1	15.2	15.2
Czech Republic	20.2	21.5	22.7	23.8	24.7	25.0	26.8	27.8
Denmark	16.9	17.2	17.3	16.7	17.2	18.0	18.1	18.3
Estonia	6.3	6.0	6.1	6.0	6.2	6.4	6.6	6.7
France	207.0	204.8	208.1	208.2	208.2	207.8	208.0	208.0
Germany	178.8	177.2	177.9	179.8	181.5	182.0	186.9	189.1
Greece	107.3	104.4	106.0	106.9	109.2	107.1	107.6	106.7
Hungary	17.5	17.4	17.9	18.7	19.9	23.0	22.7	24.3
Italy	183.5	178.4	176.3	174.6	174.1	176.4	175.5	174.2
Latvia	4.6	4.8	5.2	5.5	5.9	6.4	7.0	7.4
Lithuania	8.6	11.8	11.8	13.5	14.3	14.9	16.3	16.8
Luxembourg	0.8	0.8	0.8	0.8	0.9	0.9	0.9	0.9
Montenegro	1.9	1.7	1.5	1.5	1.5	1.5	1.9	1.7
Netherlands	41.2	40.6	40.0	39.5	39.3	39.7	40.0	40.8
North Macedonia	6.5	6.8	6.6	6.3	6.5	6.4	6.1	6.1
Norway	21.0	20.9	20.5	20.2	20.2	20.7	20.8	21.0
Poland	99.0	98.9	101.6	105.3	109.5	113.1	120.0	121.0
Portugal	30.7	28.3	29.8	27.8	26.9	28.6	28.7	29.0
Romania	65.1	64.5	63.4	64.0	64.0	64.5	66.4	76.3
Slovak Republic	12.4	12.4	12.2	12.2	12.2	12.5	12.9	13.1
Slovenia	6.8	6.6	6.5	6.3	6.2	6.0	7.0	7.1
Spain	121.8	121.6	121.0	117.7	117.4	121.0	122.5	123.9
Turkey	426.6	384.8	359.3	416.7	444.3	444.8	437.2	445.4
United Kingdom	168.7	141.4	139.5	149.4	146.6	144.4	156.2	156.2
United States	1,338.2	1,314.1	1,301.4	1,305.9	1,317.4	1,339.0	1,346.0	1,351.5
NATO Europe and Canada	1,891	1,811	1,788	1,857	1,893	1,906	1,940	1,966
NATO Total	3,229	3,125	3,090	3,163	3,210	3,245	3,286	3,317

Notes: Figures for 2020 and 2021 are estimates. The NATO Europe and Canada and NATO Total aggregates from 2017 onwards include Montenegro, which became an Ally on 5 June 2017, and from 2020 onwards include North Macedonia, which became an Ally on 27 March 2020.

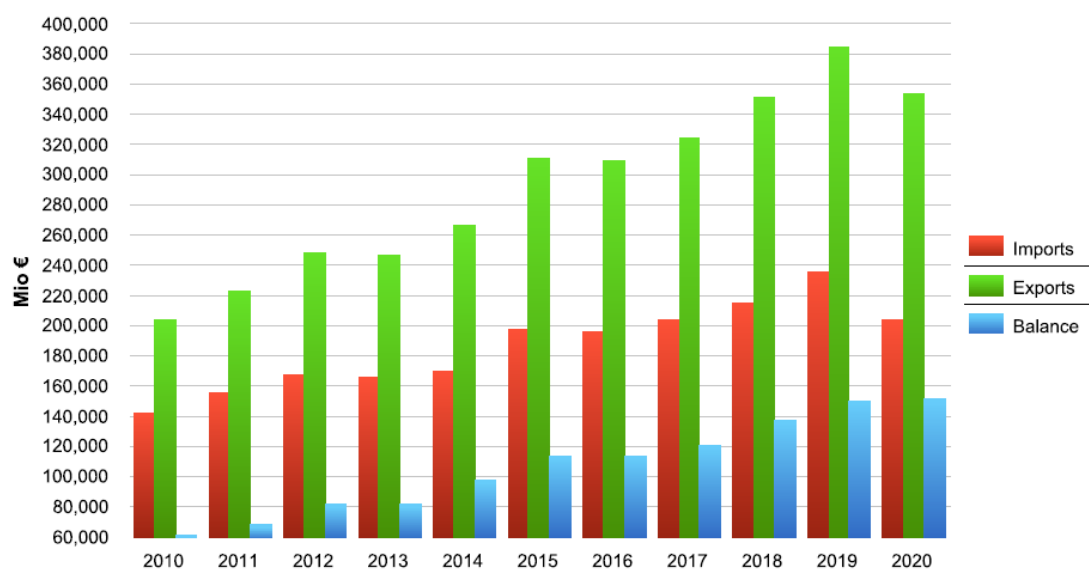
Forrás: NATO Press Release COMMUNIQUE PR/CP (2021) 094

4. ábra: Külkereskedelmi mérleg az EU és USA között

European Union, Trade with USA

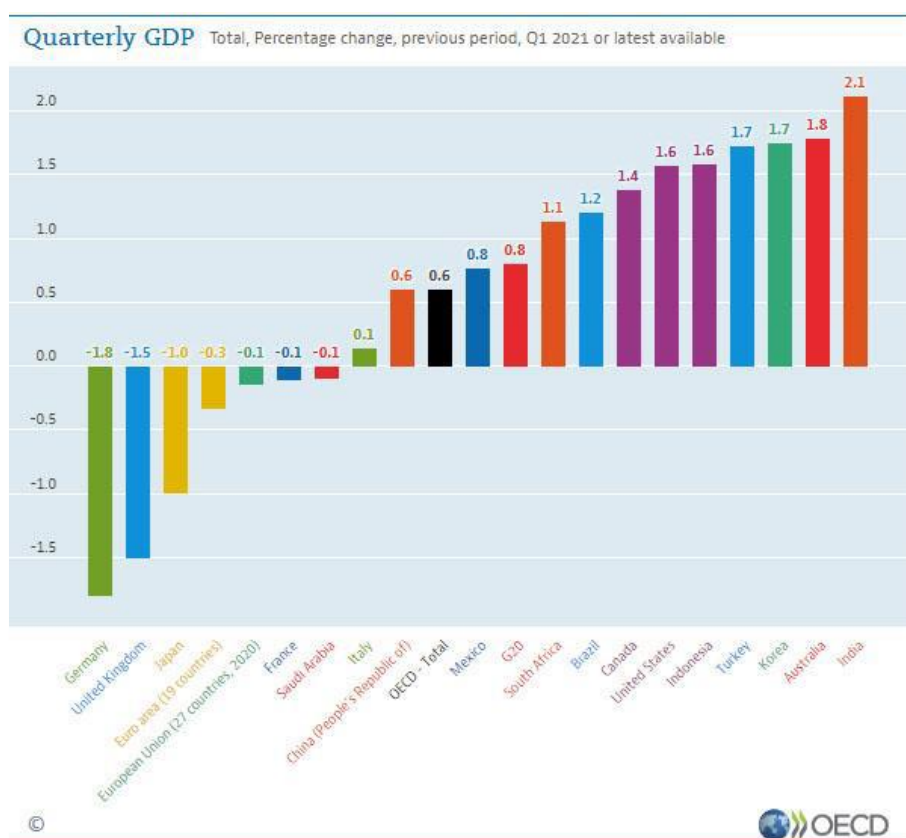
Total goods: EU Trade flows and balance, annual data 2010 - 2020

Source Eurostat Comext - Statistical regime 4

Forrás: European Commission <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/united-states/> Letöltve: 2021. július 21.

5. ábra: G20-ak GDP növekedése 2021 Q1

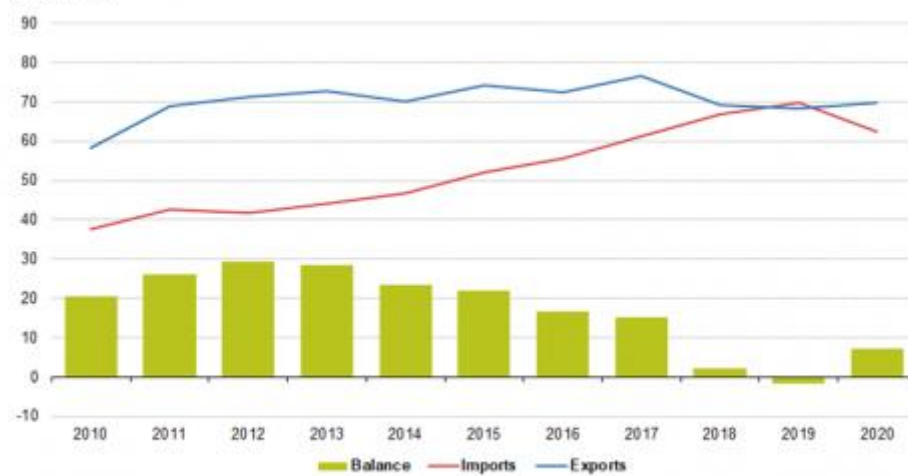

Forrás: Focus Business Turkey July 2021 Letöltve: 2021. szeptember 21.

6. ábra: EU-török külkereskedelem, 2010-2020

EU trade in goods with Turkey, 2010-2020

(€ billion)

Source: Eurostat (online data code: ext_st_eu27_2020sitc and DS-018995)

eurostat

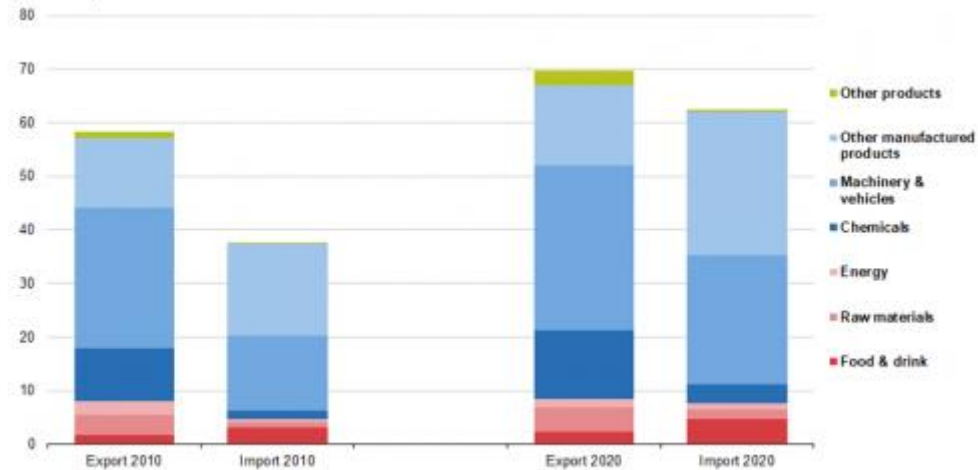
Forrás: Eurostat, [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Turkey-EU - international trade in goods statistics#Trade with Turkey by Member State](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Turkey-EU_-_international_trade_in_goods_statistics#Trade_with_Turkey_by_Member_State)

Letöltve: 2021. október 21.

7. ábra: EU-török ágazati kereskedelem, 2010 és 2020-ban

EU trade with Turkey by product group, 2010 and 2020

(€ billion)

Source: Eurostat (online data code: ext_st_eu27_2020sitc and DS-018995)

eurostat

Forrás: Eurostat, [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Turkey-EU - international trade in goods statistics#Trade with Turkey by Member State](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Turkey-EU_-_international_trade_in_goods_statistics#Trade_with_Turkey_by_Member_State)

Letöltve: 2021. október 21.

8. ábra: Törökországból érkező import az EU-ba, országoként lebontásban, 2020-ban

EU imports of goods from Turkey, 2020

	€ million	% of Turkey in extra EU imports
Germany	12 633	3.3
Italy	7 456	4.8
France	6 667	3.9
Spain	6 125	5.0
Belgium	4 503	3.3
Netherlands	4 430	1.5
Romania	3 512	16.5
Poland	2 501	3.4
Slovenia	2 242	14.7
Bulgaria	2 141	18.3
Austria	1 592	4.6
Greece	1 551	7.4
Hungary	1 258	4.3
Sweden	1 082	2.6
Czechia	1 060	2.6
Denmark	900	3.4
Portugal	724	4.2
Ireland	429	0.8
Slovakia	411	2.8
Finland	383	2.3
Croatia	363	6.7
Lithuania	189	2.2
Malta	116	5.9
Latvia	98	2.6
Estonia	78	2.1
Cyprus	77	2.5
Luxembourg	29	1.4

Source: Eurostat (online data code: ext_st_eu27_2020sitc and DS-018995)

eurostat

Forrás: Eurostat, [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Turkey-EU - international trade in goods statistics#Trade with Turkey by Member State](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Turkey-EU_-_international_trade_in_goods_statistics#Trade_with_Turkey_by_Member_State)
 Letöltve: 2021. október 21.

9. ábra: Törökországba érkező export az EU-ból, országoként lebontásban, 2020-ban

EU exports of goods to Turkey, 2020

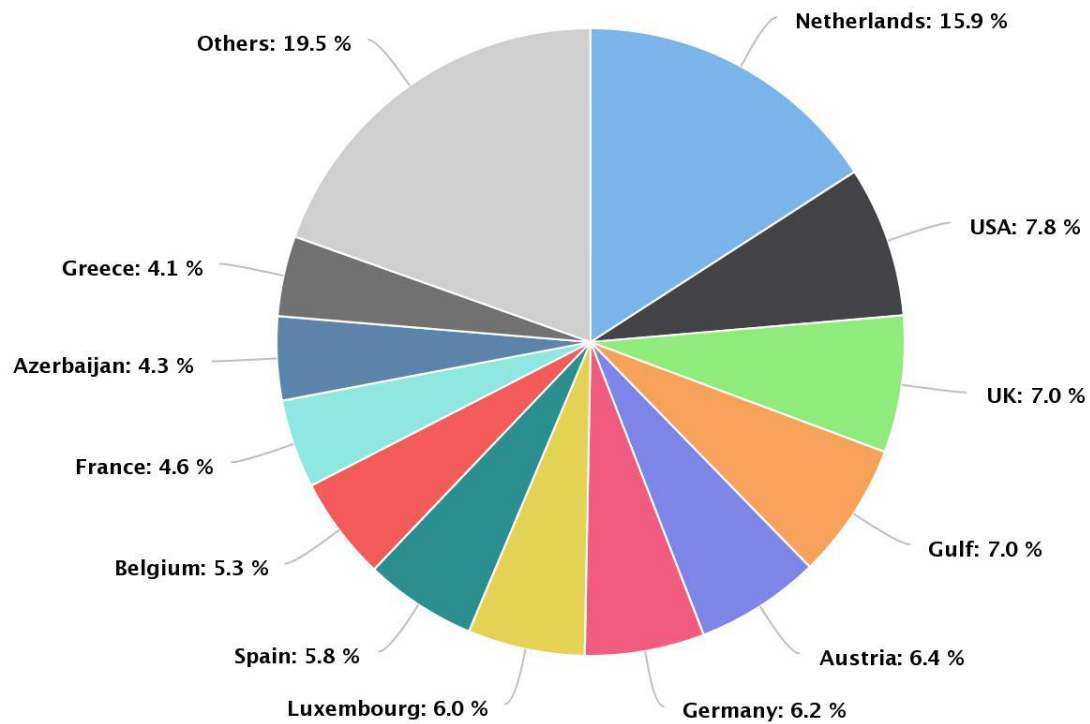
	€ million	% of Turkey in extra EU exports
Germany	21 798	3.8
Italy	7 727	3.6
France	6 333	3.2
Netherlands	6 165	3.0
Belgium	5 013	3.8
Spain	4 260	4.1
Poland	2 226	3.6
Romania	2 089	13.1
Czechia	1 996	5.9
Bulgaria	1 773	18.6
Hungary	1 545	6.8
Sweden	1 412	2.2
Greece	1 338	10.2
Austria	1 284	2.8
Denmark	856	1.9
Finland	779	2.9
Slovakia	675	4.2
Ireland	656	0.7
Portugal	550	3.6
Slovenia	395	3.1
Lithuania	339	2.7
Croatia	183	3.7
Luxembourg	166	7.0
Latvia	153	2.9
Estonia	123	2.5
Malta	21	1.8
Cyprus	3	0.2

Source: Eurostat (online data code: ext_st_eu27_2020sitc and DS-018995)

eurostat

Forrás: Eurostat, [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Turkey-EU - international trade in goods statistics#Trade with Turkey by Member State](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Turkey-EU_-_international_trade_in_goods_statistics#Trade_with_Turkey_by_Member_State)
 Letöltve: 2021. október 21.

10. ábra: Törökországba érkező FDI, országonként lebontásban, 2003-2020 között

Forrás: Presidency of the Republic of Türkiye, Investment Office,
<https://www.invest.gov.tr/en/whyturkey/pages/fdi-in-turkey.aspx> Letöltve: 2021. október 23.

3. térkép: Törökország legfontosabb kőolaj és földgáz vezetékei

Figure 2: Turkey's Major Oil and Natural Gas Transit Pipelines

Source: U.S. Energy Information Administration, "Turkey: Overview," accessed October 2020, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/TUR>.

Forrás: Brookings <https://www.brookings.edu/research/turkey-europe-and-the-eastern-mediterranean-charting-a-way-out-of-the-current-deadlock/> Letöltve: 2021. november 19.

Irodalomjegyzék:

Könyvek:

Al, Serhun: *Patterns of Nationhood and Saving the State in Turkey: Ottomanism, Nationalism and Multiculturalism*. New York: Routledge, 2019.

Allison, Graham: *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* Houghton Mifflin Harcourt, 2017 ISBN: 9780544935273

Baranyi Tamás Péter, Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold - A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, 2016.

Baskin. Oran (ed.): *Turkish Foreign Policy 1919-2006 – Facts and Analyses with Documents*. The University of Utah Press, Salt Lake City 2010

Bilbilik, Erol: *Amerikan Kuşatması – Büyük Ounun Perde Arkası*. Profil 2008.

Brands, Hal: *Amerika nagystratégiája a Trump-korszakban*. Pallas Athéné Könyvkiadó Kft. 2019.

Brzezinski, Zbigniew: *A nagy sakktábla – Amerika világhatalma és geopolitikai feladatai*. Antall József Tudásközpont, 2017.

Brzezinski, Zbigniew: *Stratégiai vízió – Amerika és a Globális hatalom válsága*. Antall József Tudásközpont, 2013.

Buzan, Barry, Waever, Ole: *Regions and Powers: The Structure of International Security*. Cambridge University Press, 2004.

Buzan, Barry, Wæver, Ole and De Wilde, Jaap: *Security: A New Framework For Analysis*. Lynne Rienner, 1998.

Çakir, Armağan Emre: *The United States and Turkey's Path to Europe: Hands across the Table*. Routledge, 2016.

Clementi, Marco, Dian, Matteo, Pisciotto, Barbara (ed.): *US Foreign Policy in a Challenging World – Building Order on Shifting Foundations*. Springer 2018. DOI 10.1007/978-3-319-54118-1

Csicsmann, László: *Islám és demokrácia a Közel-Keleten és Észak-Afrikában*. Dialóg Campus Kiadó, 2008.

Davutoğlu, Ahmet: *Stratégiai mélység - Törökország nemzetközi helyzete*. Antall József Tudásközpont, 2016.

Emre Erşen, Seçkin Köstem (ed.): *Turkey's pivot to Eurasia: geopolitics and foreign policy in changing world order*. Routledge 2019.

Flanagan, Stephen J., F. Stephen Larrabee, Anika Binnendijk, Katherine Costello, Shira Efron, James Hoobler, Magdalena Kirchner, Jeffrey Martini, Alireza Nader, and Peter A. Wilson: *Turkey's Nationalist Course: Implications for the U.S.-Turkish Strategic Partnership*

and the U.S. Army. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2020. DOI: <https://doi.org/10.7249/RR2589>

Flesch István: *A Török Köztársaság története.* Corvina Kiadó Kft. 2007.

Frank, Tibor: *Amerika világi. Angol-amerikai történelmi tanulmányok* II. kötet Gondolat Kiadó, 2018.

Friedman, George: *The Next 100 Years: A Forecast for the 21st Century.* Doubleday 2009.

Gould-Davies, Nigel: *Tectonic Politics: Global Political Risk in an Age of Transformation.* Brookings Institution Press, 2019. ISBN: 0815737149

Henriksen, Thomas H.: *Cycles in US Foreign Policy since the Cold War.* Palgrave Macmillan 2017.

Huntington, Samuel P.: *A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása.* Európa Könyvkiadó, 2019.

Inalcik, Halil: *The Ottoman Empire and Europe – The Ottoman Empire and its place in European history.* Kronik, Istanbul, 2017.

Kaplan, Robert D.: *The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate.* Random House 2012.

Kastoryano, Riva (ed.): *Turkey between Nationalism and Globalization.* Routledge 2014.

Kennan, George F.: *American Diplomacy – Sixtieth anniversary expanded edition.* The University of Chicago, 2012.

Kennedy, Paul: *The Rise and Fall of the Great Powers – Economic Change and Military Conflict From 1500 to 2000.* Unwin Hyman, 1988.

Khalilzad, Zalmay, Lesser, Ian, Larrabee, F. Stephen: *The future of Turkish-Western relations: toward a strategic plan* RAND 2000.

Kiss, J. László: *Változó utak a külpolitika elméletében és elemzésében.* Osiris, 2009.

Kissinger, Henry: *Diplomácia.* Panem Könyvkiadó, 2008.

Kissinger, Henry: *Világrend.* Antall József Tudásközpont, 2020.

Kuru, Ahmet T., Sepan, Alfred (ed.): *Democracy, islam and secularism in Turkey.* Columbia University Press, 2012.

Magyarics, Tamás: *Az Amerikai Egyesült Államok története.* Kossuth Kiadó, 2008.

Magyarics, Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története.* Eötvös József Könyvkiadó 2000.

N. Rózsa, Erzsébet: *Az arab tavasz – A Közel-Kelet átalakulása.* Osiris-KKI 2015.

Park, Bill: *Modern Turkey – People, state and foreign policy in a globalized world.* Routledge, 2012.

Posen, Barry R.: *Restraint : a new foundation for U.S. grand strategy*. Cornell University Press 2014.

Özerdem, Alpaslan, Whiting, Matthew (ed.): *The Routledge Handbook of Turkish Politics*. Routledge 2019

Rostoványi, Zsolt: *Az iszlám a 21. század küszöbén*. Aula, 1998.

Rostoványi, Zsolt: *Az iszlám világ és a Nyugat – Interpretációk összecsapása, avagy a kölcsönös fenyegetettség mítosza és valósága*. Corvina 2004.

Stake, Robert E.: *The art of case study research*. Sage Publications, Inc. 1995.

Stein, Aaron: *Turkey's New Foreign policy – Davutoglu, the AKP and the Pursuit of Regional Order*. Whitehall Papers 2014.

Stritzel, Holger: *Security in Translation: Securitization Theory and the Localization of Threat*. Palgrave Macmillan, 2014.

Szigetvári, Tamás: *Európai integráció és/vagy keleti nyitás – Török külpolitikai és gazdasági dilemmák a 21. század elején*. Typotex, 2018.

Szigetvári, Tamás: *Turkey's Dilemmas in Foreign Policy and External Economy in the Early 21st Century*. Dialóg Campus, 2020.

Szilágyi, István: *A geopolitika elmélete*. Budapest, 2018.

Van Dam, Nicolas: *Szíria – Egy nemzet romokban*. Atlantic Press Kiadó, 2018.

Yavuz, Hakan M.: *Secularism and Muslim Democracy in Turkey*. Cambridge University Press 2013. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511815089>

Folyóiratcikkek:

Aksakal, Mustafa: The Limits of Diplomacy: The Ottoman Empire and the First World War *Foreign Policy Analysis* (2011) 7, 197–203

Alessandri, Emiliano: Turkey's global strategy: Turkey and the United States. *IDEAS reports - special reports*, Kitchen, Nicholas (ed.) SR007. LSE IDEAS, London School of Economics and Political Science, London, UK. 2011

Ashworth, Lucian M.: Realism and the spirit of 1919: Halford Mackinder, geopolitics and the reality of the League of Nations. In: *European Journal of International Relations* 17 (2) 2010. pp. 279–301 DOI: 10.1177/1354066110363501

Barlas, Dilek, Yilmaz Şuhnaz: Managing the transition from Pax Britannica to Pax Americana: Turkey's relations with Britain and the US in a turbulent era (1929–47) *Turkish Studies*, 2016 VOL. 17, NO. 3, 449–473 <http://dx.doi.org/10.1080/14683849.2016.1165616>

Baev, Pavel K. and Kirişçi, Kemal: An ambiguous partnership: The serpentine trajectory of Turkish-Russian relations in the era of Erdoğan and Putin. The Center on the United States and Europe at Brookings — *Turkey project policy paper* Number 13, September 2017.

Barrinha, André: The Ambitious Insulator: Revisiting Turkey's Position in Regional Security Complex Theory, *Mediterranean Politics*, 19:2, 2014. pp. 165-182, DOI: 10.1080/13629395.2013.799353

Başer, Ekrem T.: Shift-of-axis in Turkish Foreign Policy: Turkish National Role Conceptions Before and During AKP Rule. *Turkish Studies*, 2015 Vol. 16, No. 3, 291–309, <http://dx.doi.org/10.1080/14683849.2015.1050958>

Boyle, Michael J.: The war on terror in American grand strategy. *International Affairs*, Volume 84, Issue 2, March 2008, Pages 191–209, <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2008.00699.x>

Brown, Cameron, S.: Turkey in the Gulf Wars of 1991 and 2003 *Turkish Studies* Vol. 8, No. 1, 85–119, March 2007

Çetinoğlu Harunoğlu, Nur: A Turkish perspective on the ethics of ‘safe zone’: the evolution of the concept in Turkish–American relations from Iraq (1991–2003) to Syria (2012–2016) *Journal of Transatlantic Studies* (2019) 17:427–462 <https://doi.org/10.1057/s42738-019-00032-y>

Clarke, Michael and Ricketts, Anthony: Shielding the Republic: Barack Obama and the Jeffersonian Tradition of American Foreign Policy. *Diplomacy & Statecraft* 2017, VOL. 28, NO. 3, 494–517 <https://doi.org/10.1080/09592296.2017.1347448>

Cop, Burak and Zihnioğlu, Özge: Turkish Foreign Policy under AKP Rule: Making Sense of the Turbulence. *Political Studies Review* 2017, Vol. 15(1) 28–38 DOI: 10.1111/1478-9302.12088

Coş Kıvanç and Bilgin, Pinar: Stalin’s Demands: Constructions of the “Soviet Other” in Turkey’s Foreign Policy, 1919–1945. *Foreign Policy Analysis* (2010) 6, pp.43–60

Cornell, Svante E.: Changes in Turkey – What drives Turkish foreign policy? In: *Middle East Quarterly*, Winter 2012.

Csicsmann, László: A szíriai polgárháború vége? Az újjáépítés gazdasági és politikai lehetőségei. *Nemzet és Biztonság* 2020/2. szám

Csicsmann, László – N. Rózsa Erzsébet: A Török Köztársaság az átalakuló Közel-Keleten. *Külügyi Szemle*, Vol. 12. No. 1. (2013). 59– 78. o.

Diez, Thomas: Turkey, the European Union and Security Complexes Revisited, *Mediterranean Politics*, 10:2, 2005., pp.167-180, DOI: 10.1080/13629390500141600

Dunn, David Hastings: Myths, Motivations and 'Misunderestimations': the Bush Administration and Iraq. March 2003; *International Affairs* 79 (2):279 - 297. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.00308>

Dunne, Michael: US Foreign Relations in the Twentieth Century: From World Power to Global Hegemony. In: *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944-) , Jan., 2000, Vol. 76, No. 1 (Jan., 2000), pp. 25-40

Egeresi, Zoltán: A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. In: *Külügyi Szemle* 2017. tél

Egeresi Zoltán: Kelet-mediterráneumi gázkinsz: a ciprusi válság új dimenzióban. *Nemzet és Biztonság* 2019/2. szám | 50–63. DOI: 10.32576/nb.2019.2.5

Egeresi Zoltán: Konfliktusok az amerikai-török kapcsolatokban. *Stratégiai Védelmi Kutatóközpont Elemzések* 2018/7.

Egeresi, Zoltán: Törökországnak a regionális energiaelosztó szerepre irányuló törekvései. In: *Külügyi Szemle* 2018. ősz

Erickson, Edward J.: Turkey as Regional Hegemon—2014: Strategic Implications for the United States. In: *Turkish Studies*, Vol. 5, No. 3, Autumn 2004, pp.25–45

Eryücel, E.: Türkiye’de militer devlet anlayışının inşasında jeopolitik söylem. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 466-476. 2020., doi:10.17218/hititsosbil.809422

Frank, Tibor: Donald John Trump Amerikája. *Élet és Irodalom* 61/3, 2017. január 20., 3,8.

Gönül Tol: The Turkish-U.S. Relationship - Current Tensions and Future Prospects, *Friedrich-Ebert-Stiftung* 2018 June ISBN 978-3-96250-152-5

Griffin, Bryan: Review: On the Prospects of World Order – Reviewed Work: A Review of "World Order" by Henry Kissinger *Journal of International Affairs* Vol. 68, No. 1, Breaking Point: Protests and Revolutions in the 21st Century (Fall/Winter 2014), pp. 290-293 (4 pages)

Hóvári, János: A 21. századi Törökország új utakon. *Külügyi Szemle*, Vol. 12. No. 1. (2013). 3–9. o.

Huntington, Samuel P.: Democracy’s third wave, in *Journal of Democracy*, Vol. 2., No. 2. Spring 1991.

Ilhan, Suat: Jeopolitik kavramı ve unsurları. *Avrasya Dosyası, Jeopolitik Özel*, Kış 2002, Cilt: 8, Sayı: 4, s. 318-322.

Jovic, Jovana: Review *Perspectives* Vol. 22, No. 1 (2014), pp. 103-105

Kalin, Ibrahim: US–Turkish relations under Obama: promise, challenge and opportunity in the 21st century, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 12:1, 2010 DOI: 10.1080/19448950903507529

Kardaş, Şaban: Turkey: A Regional Power Facing a Changing International System, *Turkish Studies*, 14:4, 2013., 637-660, DOI: 10.1080/14683849.2013.861111

Keller, Jonathan W., Yang, Yi Edward.: Empathy and Strategic Interaction in Crises: A Poliheuristic Perspective, *Foreign Policy Analysis*, Volume 5, Issue 2, April 2009, pp. 169–189, <https://doi.org/10.1111/j.1743-8594.2009.00088.x>.

Kelly, Robert E.: Security Theory in the ‘New Regionalism’. *International Studies Review*, vol. 9, no. 2, 2007, pp. 197–229.

Kirişçi, Kemal and Kaptanoğlu, Neslihan: The Politics of Trade and Turkish Foreign Policy. *Middle Eastern Studies*, September 2011, Vol. 47, No. 5 (September 2011), pp. 705-724 <http://dx.doi.org/10.1080/00263206.2011>.

Kirişci, Kemal: Arab Uprisings and Completing Turkey's Regional Integration: Challenges and Opportunities for US–Turkish Relations. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2013 Vol. 15, No. 2, 189–205, <http://dx.doi.org/10.1080/19448953.2013.775757>

Kouskouvelis, Ilias I.: Turkey, Past and Future The Problem with Turkey's „Zero Problems” *Middle East Quarterly* Winter 2013 pp. 47-56

Layne, Christopher: America's Middle East Grand Strategy after Iraq: The Moment for Offshore Balancing Has Arrived. *Review of International Studies* , Jan., 2009, Vol. 35, No. 1 (Jan., 2009), pp. 5-25

Layne, Christopher: From Preponderance to Offshore Balancing: America's Future Grand Strategy. *International Security* , Summer, 1997, Vol. 22, No. 1 (Summer, 1997), pp. 86-124

Lee, Su-Mi: Understanding the Yalta Axioms and Riga Axioms through the Belief Systems of the Advocacy Coalition Framework. *Foreign Policy Analysis*, 2015 11, pp. 295–315 doi: 10.1111/fpa.12040

Lesser, Ian O.: Turkey, the United States and the Delusion of Geopolitics. In: *Survival* | vol. 48 no. 3 | Autumn 2006 | pp. 83–96 DOI 10.1080/00396330600905460

Mearsheimer, John J.: Imperial by Design. *The National Interest* , January/February 2011, No. 111 (January/February 2011), pp. 16-34

Mearsheimer, John J.: Realism and Restraint. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development* , No.14, The Importance of Being Earnest: Geopolitics of Realism (Summer 2019), pp. 12-31

Mearsheimer, John J. and Walt, Stephen M.: The Case for Offshore Balancing: A Superior U.S. Grand Strategy. *Foreign Affairs*, Vol. 95, No. 4 (JULY/AUGUST 2016), pp.70-83.

NATO Press Release COMMUNIQUE PR/CP (2021) 094

Omer Goksel Isyar: An Analysis of Turkish-American Relations from 1945 to 2004: Initiatives and Reactions in Turkish Foreign Policy. In: *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, Vol.4, No.3, Fall 2005

Ovalı, Ali Şevket: Türkiye-ABD İlişkilerinde Twitter Diplomasisi, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 17, Sayı 65, 2020, s. 23-45, DOI: 10.33458/uidergisi.672450

Owens, Mackubin Thomas: In Defense of Classical Geopolitics. *Naval War College Review*, vol. 52, no. 4, 1999, pp. 59–76.

Park, Bill: Obama, Turkey and the Middle East: Troubles ahead?, *Turkish Policy Quarterly* vol.7 no.4 Winter 2008/9,. 17.24.

Park, Bill: Turkey's 'New' Foreign Policy: Newly Influential or Just Overactive?, *Mediterranean Politics*, 19:2, 2014., pp. 161-164, DOI: 10.1080/13629395.2014.915915

Park, Bill: US—Turkish Relations: Can the Future Resemble the Past?, *Defense & Security Analysis*, 23:1, 2007, 41-54

Pérouse, Jean-François: Türkiye’de Coğrafyanın Yansımaları, *COĞRAFİ BİLİMLER DERGİSİ* CBD 10 (1), 1-8 (2012)

Pintér, Attila: Törökország külpolitikája a 21. század elején – neooszmán vagy újradefiniált török külpolitika? *Külügyi Szemle*, Vol. 12. No. 1. (2013). 10–21. o.

Rada Csaba-Rada Péter: Törökország európai uniós csatlakozásának biztonsági aspektusai. In: *Külügyi Szemle* 2007. tél

Rinehart, Christine Sixta: President Trump and Jerusalem : The Effects of the Relocation of the American Embassy on the Israeli-Palestinian Peace Process. *The Journal for Interdisciplinary Middle Eastern Studies* Vol. 2, Spring 2018 Print ISSN: 2252-347X Online ISSN: 2252-6959 <https://doi.org/10.26351/JIMES2-12>

Russett, Bruce M., Oneal, John R. and Cox, Michaelene: Clash of Civilizations, or Realism and Liberalism Déjà Vu? Some Evidence *Journal of Peace Research*, Sep. 2000, Vol. 37, No. 5 (Sep., 2000), pp. 583-608

Sandler, Todd and Hirofumi Shimizu. (2012) NATO Burden Sharing 1999-2010: An Altered Alliance. *Foreign Policy Analysis*, 10, pp. 43–60 doi: 10.1111/j.1743-8594.2012.00192.x.

Schmidt, Helmut: Review. *Foreign Policy* No. 110, Special Edition: Frontiers of Knowledge (Spring, 1998), pp. 179-181 (3 pages) DOI: <https://doi.org/10.2307/1149289>

Serbin, Andrés: Contending Geopolitical Narratives and Global Tectonic Shifts In: *The Fletcher Forum of World Affairs* vol.42:2 summer 2018. pp. 193-207.

Seydi, Süleyman: Turkish—American Relations and the Cuban Missile Crisis, 1957-63. In: *Middle Eastern Studies*, Vol. 46, No. 3 (May 2010), pp. 433-455

Szigetvári, Tamás: „Törökország gazdasági átalakulása és külgazdasági expanziója”. *Külügyi Szemle*, Vol. 12. No. 1. (2013). 22–38. o.

Taşpınar, Ömer: The Rise of Turkish Gaullism: Getting Turkish-American Relations Right. *Insight Turkey* Vol. 13 / No. 1 / 2011 pp. 11-17.

Taşpınar, Ömer: Turkey's Middle East Policies Between Neo-Ottomanism and Kemalism *Carnegie Papers* 10: pp. 24-25. 2008.

Türkmen, Fusun: Turkish—American Relations: A Challenging Transition: *Turkish Studies* Vol. 10, No. 1, 109–129, March 2009

Varga, Eszter: Amerikai-török kapcsolatok – kétoldalú kapcsolatok a hidegháború időszakában. *Grotius* 2020.

Varga, Gergely: Beyond Pax Americana: US strategy after the Arab Spring. *COJOURN* 2:2-3 (2017) pp.19-29.

Walt, Stephen M.: Offshore Balancing in Populist Times. *Horizons: Journal of International Relations and Sustainable Development* , No.15, Special double issue: The Populism Issue (Winter 2020), pp. 70-93

Wojczewski, Thorsten: Trump, Populism, and American Foreign Policy. *Foreign Policy Analysis* 2020. 16, pp. 292–311, doi: 10.1093/fpa/orz021

Yilmaz, Şuhnaz: Turkey's quest for NATO membership: the institutionalization of the Turkish–American alliance. *Southeast European and Black Sea Studies* Vol. 12, No. 4, December 2012, 481–495

Internetes források:

Al Jazeera: Are frosty relations between Turkey and Armenia thawing? <https://www.aljazeera.com/news/2021/9/1/are-frosty-relations-between-turkey-and-armenia-thawing> Letöltve: 2021. szeptember 5.

Al Jazeera: Israel must be taught a 'lesson', Erdogan tells Putin <https://www.aljazeera.com/news/2021/5/12/israel-must-be-taught-a-lesson-erdogan-tells-putin> Letöltve: 2021. július 13.

Al Jazeera: US sanctions NATO ally Turkey over Russian S-400 defence missiles <https://www.aljazeera.com/news/2020/12/14/us-sanctions-nato-ally-turkey-over-russian-missile-defence> Letöltve: 2021. július 5.

Az Európai Unió Tanácsa Törökországról <https://www.consilium.europa.eu/hu/policies/enlargement/turkey/> Letöltve: 2021. szeptember 12.

BBC News: Afghanistan: Qatar and Turkey become Taliban's lifeline to the outside world <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-58394438> Letöltve: 2021. szeptember 5.

BBC News: Biden says Armenian mass killing was genocide <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-56874811> Letöltve: 2021. július 15.

BBC News: Gaza clashes: 52 Palestinians killed on deadliest day since 2014 <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-44104599> Letöltve: 2021. július 15.

BBC News: Jerusalem: Trump move prompts negative world reaction <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-42250340> Letöltve: 2021. július 15.

BBC News: Turkey-Syria offensive: US sanctions Turkish ministries <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-50050264> Letöltve: 2021. július 5.

BBC News: US sends warplanes to protect Afghan withdrawal <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-57017782> Letöltve: 2021. július 12.

Brzezinski, Zbigniew: Toward a Global Realignment <https://www.the-american-interest.com/2016/04/17/toward-a-global-realignment/> Letöltve: 2021. április 9.

Carter, Chelsea J., Brumfield, Ben and Mazloumsaki, Sara: Vice President Joe Biden apologizes to Turkey, UAE <https://edition.cnn.com/2014/10/05/politics/isis-biden-erdogan-apology/index.html> Letöltve: 2021. július 30.

Council of Europe <https://www.coe.int/web/portal/turkey> letöltve: 2020. december 10.

Efeoglu, Ozan: Turkey completes 81-km wall along Iranian border
<https://www.aa.com.tr/en/turkey/turkey-completes-81-km-wall-along-iranian-border/2065713>
Letöltve: 2021. július 20.

Erdoğan, Biden to address number of issues <https://www.hurriyetdailynews.com/erdogan-biden-to-address-number-of-issues-165512> Letöltve: 2021. július 30.

EU rejects Trump Middle East peace plan, annexation <https://www.reuters.com/article/us-israel-palestinians-eu-idUSKBN1ZY1I9> Letöltve: 2021. május 9.

European Commission <https://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/countries/united-states/> Letöltve: 2021. július 21.

Eurostat, [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Turkey-EU - international trade in goods statistics#Trade with Turkey by Member State](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Turkey-EU_-_international_trade_in_goods_statistics#Trade_with_Turkey_by_Member_State) Letöltve: 2021. október 21.

Fernández-Armesto, Felipe: History's Playing Field <https://www.wsj.com/articles/SB10000872396390443686004577633490631541260> Letöltve: 2021. április 10.

Haynes, Jeffrey: *Huntington's 'Clash of Civilizations' Today: Responses and Developments* 2018. <https://www.e-ir.info/2018/05/01/huntingtons-clash-of-civilizations-today-responses-and-developments/> Letöltve: 2021. március 12.

Heinrich, Daniel: Afghanistan: Turkey moves into the spotlight <https://www.dw.com/en/afghanistan-turkey-moves-into-the-spotlight/a-59055709> Letöltve: 2021. szeptember 5.

Hendrickson: David C.: Capsule Review <https://www.foreignaffairs.com/reviews/capsule-review/1997-11-01/grand-chessboard-american-primacy-and-its-geostrategic> Letöltve: 2021. április 10.

Holland, Steve, Francis, Ellen and Gumrukcu, Tuvan: U.S. demands Syria ceasefire, slaps sanctions on Turkey over incursion <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-usa-idUSKBN1WT0ZC> Letöltve: 2021. július 24.

Holmes, James R.: Clausewitz, Kaplan and the Passionate Realist. <https://thediplomat.com/2014/11/clausewitz-kaplan-and-the-passionate-realist/> Letöltve: 2021. április 9.

Hurriyet Daily News: Support to join the EU stands at 60 percent <https://www.hurriyetdailynews.com/support-to-join-the-eu-stands-at-60-percent-150488> Letöltve: 2021. szeptember 15.

Hurriyet Daily News: Russia says Turkey, Armenia should improve relations <https://www.hurriyetdailynews.com/russia-says-turkey-armenia-should-improve-relations-167605> Letöltve: 2021. szeptember 5.

Hurriyet Daily News: Turkey cannot shoulder new migration burden, Erdoğan tells German counterpart <https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-cannot-shoulder-new-migration-burden-erdogan-tells-german-counterpart-167872> Letöltve: 2021. szeptember 14.

Hurriyet Daily News: Turkey slams Czech parliament resolution on 1915 Armenian killings <https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-slams-czech-parliament-resolution-on-1915-armenian-killings-112482> Letöltve: 2021. július 15.

Hurriyet Daily News: Turkish Foreign Ministry calls French genocide denial bill a risk to freedom of expression <https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-foreign-ministry-calls-french-genocide-denial-bill-a-risk-to-freedom-of-expression-101356> Letöltve: 2021. július 15.

Ghosh, Palash: Biden And Turkey's Erdogan To Meet. Here's Why It's Likely To Be Tense <https://www.forbes.com/sites/palashghosh/2021/06/03/biden-and-turkeys-erdogan-to-meet-heres-why-its-likely-to-be-tense/> Letöltés: 2021. július 19.

Kaplan, Robert: The Realist Creed https://www.realclearworld.com/articles/2014/11/20/the_realist_creed_110813-2.html Letöltve: 2021. január 9.

Liptak, Kevin: President Biden told Turkish President Erdoğan he's planning to recognize Armenian genocide <https://edition.cnn.com/2021/04/23/politics/biden-erdogan-armenian-genocide/index.html> Letöltve: 2021. június 23.

Marján M. Tamás: 1823. december 2. | A Monroe-doktrína meghirdetése. Forrás: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1823_december_2_a_monroe_doktrina_meghirdetese/ letöltve: 2020. november 10.

Ministry of Foreign Affairs (Republic of Turkey): Relations between Turkey and the Russian Federation <https://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-the-russian-federation.en.mfa> Letöltve: 2021. július 25.

NATO and Libya https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_71652.htm 2020. november 19.

Nemzetközi Energia Ügynökség <https://www.iea.org/policies/7964-national-energy-efficiency-action-plan-2017-2023> Letöltve: 2021. november 25.

Nemzetközi Energia Ügynökség – Törökország 2021 <https://www.iea.org/reports/turkey-2021> Letöltve: 2021. november 25.

Osman, Tarek: World Order – Circling the globe with Henry Kissinger. *The Cairo Review of Global Affairs*. Spring 2015. <https://www.thecaireview.com/book-reviews/world-order/> Letöltve: 2021. január 10.

Pamuk Humeyra, Baczynska, Gabriela, Gumrukcu, Tuvan and Toksabai, Ece: Biden, Erdogan upbeat about ties but disclose no breakthrough <https://www.reuters.com/world/no-breakthroughs-expected-first-biden-erdogan-meeting-2021-06-14/> Letöltve: 2021. augusztus 3.

Pascal Venier, Main Theoretical Currents in Geopolitical Thought in the Twentieth Century, *L'Espace Politique* [En ligne], 12|2010-3, mis en ligne le 11 février 2011, consulté le 24 juillet 2020. URL: <http://journals.openedition.org/espacepolitique/1714>; DOI: <https://doi.org/10.4000/espacepolitique.1714> <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/154/25630.html> letöltve: 2020. november 2.

Reuters: Blinken says Turkey, others, should refrain from new purchases of Russian weapons <https://www.reuters.com/world/middle-east/blinken-says-turkey-others-should-refrain-new-purchases-russian-weapons-2021-04-28/> Letöltve: 2021. július 15.

Reuters: Turkey's Erdogan condemns Western powers for inaction against Israel <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkeys-erdogan-condemns-biden-approval-arms-sales-israel-2021-05-17/> Letöltve: 2021. július 20.

S.1322 - Jerusalem Embassy Act of 1995 <https://www.congress.gov/bill/104th-congress/senate-bill/1322> Letöltve: 2021. június 30.

Statista <https://www.statista.com/chart/14636/defense-expenditures-of-nato-countries/> Letöltve: 2021. szeptember 5.

Stein, Aaron: Assessing the Biden Administration's Interim Syria Strategy <https://www.fpri.org/article/2021/06/assessing-the-biden-administrations-interim-syria-strategy/> Letöltve: 2021. július 12.

Sultan, Onur: Regions and Powers <https://behorizon.org/regions-and-powers/> Letöltve: 2021. április 13.

The Associated Press <https://apnews.com/article/joe-biden-executive-orders-b5b409da08e42414b9a12e2c67ee2df6> Letöltve: 2021. január 22.

The New York Times <https://www.nytimes.com/interactive/2020/01/17/opinion/joe-biden-nytimes-interview.html> Letöltve: 2021. augusztus 10.

The White House – Briefing Room <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2021/01/20/letter-his-excellency-antonio-guterres/> Letöltve: 2021. január 22.

Tsvetkova, Maria: Russia and Turkey agree to create buffer zone in Syria's Idlib <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-putin-erdogan-hope-idUSKCN1LX1BU> Letöltve: 2021. augusztus 9.

Turkey Syria offensive: Some US troops to stay, says Trump <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-50134430> Letöltve: 2021. május 9.

UNHCR: Refugees and Asylum Seekers in Turkey <https://www.unhcr.org/tr/en/refugees-and-asylum-seekers-in-turkey> Letöltve: 2021. július 20.

US Department of Trade www.selectusa.gov Letöltve: 2021. október 9.

US sends warplanes to protect Afghan withdrawal <https://www.bbc.com/news/world-us-canada-57017782> Letöltve: 2021. május 9.

Wallerstein, Immanuel: US weakness and the struggle for hegemony, *Monthly Review* 55: 3, July-Aug. 2003.

Forrás: <http://www.globalpolicy.org/empire/analysis/2003/0812hegemony.htm>, letöltve: 2020. november 20.

Zengerle, Patricia: Biden administration approved \$735 million arms sale to Israel – sources <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/biden-administration-approved-735-million-arms-sale-israel-sources-2021-05-17/> Letöltve: 2021. július 22.

A szerzőnek a témában született publikációi

Könyvek, könyvfejezetek:

Magyar nyelven:

- Varga, Esztella: *A török-szír kapcsolat alakulása a szír polgárháború tükrében*. In: Tavaszi Szél konferenciakötet, Debrecen, 2014. pp. 214-220.
- Varga, Esztella: *A kulturális emlékezet eszközeinek megjelenése a magyar-török kapcsolatokban a két világháború között*. In: Kelemen, Zoltán (szerk.) Nemzetközi kapcsolatok, európai integráció, emberi jogok: Tanulmánykötet Kaponyi Erzsébet tiszteletére, Budapest, Magyarország: Budapesti Corvinus Egyetem, Nemzetközi Tanulmányok Intézet (2017) pp. 171-178.

Angol nyelven:

- Varga, Esztella: *EU-Turkish relations in the past few decades*. In: Borderless Europe E-Book, Pécsi Egyetem 2014. (10 p) http://jmonnet.btk.pte.hu/wp-content/uploads/2014/08/jm_2014_vfinalfinal.pdf

Referált szakmai folyóirat:

Magyar nyelven:

- Varga, Esztella: Amerikai–török kapcsolatok – a Biden-előnökség első hét hónapja. In: *KKI Elemzések 2022*. (megjelenés alatt)
- Varga, Esztella: Az amerikai–török kapcsolatok elemzése a geopolitikai törekvések tükrében. In: *Külgügyi Szemle 2022/1* (megjelenés alatt)
- Varga, Esztella: Közvetítő kisebbségek az Oszmán Birodalomban – az örmények, görögök és zsidók szerepe. In: *Mediterrán és Balkán Fórum 2022/1* (megjelenés alatt).
- Varga, Esztella: Az Egyesült Államok külpolitikájának történelmi áttekintése In: *Világtörténet, 2022/1* (megjelenés alatt)

Egyéb publikációk:

Magyar nyelven:

- Varga, Esztella: Amerikai–török kapcsolatok – kétoldalú kapcsolatok a hidegháború időszakában. In: *Grotius* (2020)

- Varga, Esztella: Törökország EU-csatlakozási reményei. In: *Kutatási füzetek, 1.* (Edit.: Bóka Éva) Budapest, 2010.
- Varga, Esztella: Útban Törökország új alkotmánya felé. In: *Grotius*, 2012.
- Varga, Esztella: Törökország problémái az EU-tagsággal kapcsolatban In: *Európa újragondolása doktori műhely*, Budapest, 2012. Source: <http://dialogueassociation.uni-corvinus.hu/index.php?id=47491>
- Varga, Esztella: Törökország – Kulcs Európa jövőjéhez. *South East European Foundation International Relations Quarterly* 2010.

Angol nyelven:

- Varga, Esztella: Turkey – Key to Europe’s future *South East European Foundation International Relations Quarterly* 2010.
- Varga, Esztella: Refugee Problem in Europe – Case Studies. In: *Eurasian Journal of Social Sciences* Vol. 3 No. 4. 2015. pp. 37-45. Online ISSN: 2148-0214 Source: <http://eurasianpublications.com/Eurasian-Journal-of-Social-Sciences/Vol.3-No.4-2015-4.pdf>